

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675-15/2
1981

34

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

1. 1981

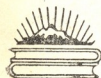
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

1. 1981

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), პ. გუგუშვილი, ი. დოლიძე, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, ვ. მელქაძე, ი. მიქელაძე, ი. ფურტკარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ხოშტარია (რედაქტორის მოადგილე).

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гуния А. Л. (редактор), Гугушвили П. В., Долидзе И. С., Лилуашвили Т. С., Мелкадзе В. И., Микеладзе И. С., Путкарадзе Я. В., Тодуа Г. С., Хоштария Т. С. (зам. редактора), Шавгулидзе Т. Г. (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия.

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1981

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. № 19

Адрес редакции: Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ტელეფონი 37-95-46 телефон

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 1.VII.81; შუკვ. 4064; ანაწყოების ზომა 7×11¹/₂;
ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆; ნაბეჭდი თაბახი 10,2; საალრიცხო-სავაჭომეცმლო თაბახი 8,4;
უე 14015 ტირაჟი 900.

ფასი 70 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ეკონომიკა

კომუნისტური მშენებლობის დიადი პროგრამა	5
ა. ბრეჟნევი, დ. დიასამიძე, საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 60 წლის მანძილზე	11
ლ. გუგუშვილი, საქართველოს სსრ მრეწველობის განვითარების თავისებურებანი (1921—1937 წწ.).	28
ბ. თოფურია, სოციალისტური დაგროვების არსის კვლევის მეთოდოლოგიური საკითხები	42
შ. ლობჯანიძე, სამეურნეო ანგარიში, როგორც სოციალიზმის ეკონომიკური კატეგორია	52
შ. ნათენაძე, სამეურნეო მექანიზმი და დაგეგმვის სრულყოფის ახალი ეტაპი	60
მ. როკატლიშვილი, საფინანსო კონტროლის მნიშვნელობა საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის დაფინანსება-დაკრედიტებაში	75
მ. ბაღდავა, რკინიგზის ტრანსპორტის ეკონომიკურ ამოცანათა გადაწყვეტის სრულყოფის საკითხები, ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების გამოყენებით	91
სამართალი	
თ. ლილუაშვილი, სკკპ ეკონომიკური პოლიტიკა და სამართალი	99
ბ. ნაღარეიშვილი, დ. ფურცელაძე, იოანე ბატონიშვილის ერთი წინადადების თაობაზე	107

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Величественная программа коммунистического строительства	5
А. И. БРЕГВАДЗЕ, Д. С. ДИАСАМИДЗЕ, Народное хозяйство Грузинской ССР за 60 лет	11
Л. И. ГУГУШВИЛИ, Особенности развития промышленности Грузинской ССР (1921—1937 гг.)	28
Г. Д. ТОПУРИЯ, Методологические вопросы исследования сущности социалистического накопления	42
Ш. Я. ЛОБЖАНИДЗЕ, Хозяйственный расчет как экономическая категория социализма	52
Ш. П. НАТЕНАДЗЕ, Хозяйственный механизм и новый этап совершенствования планирования	60
М. И. РОКЕТЛИШВИЛИ, Значение финансового контроля в финансировании и кредитовании легкой промышленности Грузинской ССР	75
М. Е. ГАЛДАВА, Вопросы совершенствования экономических задач железнодорожного транспорта с применением электронновычислительных машин	91
ПРАВО	
Т. А. ЛИЛУАШВИЛИ, Экономическая политика КПСС и право	99
Г. Н. НАДАРЕЙШВИЛИ, Д. Л. ПУРЦЕЛАДЗЕ, Об одном предложении царевича Иоанна	107

ყრილობაზე აღინიშნა, რომ უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე საბჭოთა ხალხმა დიდ წარმატებებს მიაღწია ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაში, რასაც მოწმობს შემდეგი ციფრობრივი მონაცემები: 1970—1980 წლებში მთლიანი საზოგადოებრივი პროდუქტი გაიზარდა 67 პროცენტით, ამასთან, მოხმარებისა და დაგროვებისათვის გამოყენებული ეროვნული შემოსავალი—55 პროცენტით, ხოლო მოხმარებისა და არასაწარმოო მშენებლობისათვის გამოყენებული ეროვნული შემოსავლის რესურსები—62 პროცენტით; მრეწველობის პროდუქცია, ამავე პერიოდში, 78 პროცენტით გაიზარდა, ხოლო სოფლის მეურნეობის პროდუქციის საშუალო წლიური წარმოება—23 პროცენტით. პროდუქციის წარმოების ზრდის ასეთი ტემპები განაპირობა კაპიტალურ დაბანდებათა ოდენობის მნიშვნელოვანმა ზრდამ, რამაც, ამავე პერიოდში 66 პროცენტი შეადგინა. წარმატებებია მოპოვებული სოციალური განვითარების მხრივაც, კერძოდ, საქონელბრუნვა ათი წლის მანძილზე 70 პროცენტით გაიზარდა, მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების მატებამ კი 82 პროცენტი შეადგინა.

საბჭოთა ქვეყანამ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა კომუნიზმის მატერიალური-ტექნიკური ბაზის შექმნის ყველა მიმართულებით. თვისებრივად ახალ დონეს მიაღწიეს ჩვენი საზოგადოების მწარმოებლურმა ძალებმა, გაღრმავდა და გაფართოვდა მეცნიერულ-ტექნიკური რევილუცია, რომელმაც სახე უცვალა ბევრ წარმოებასა და მთელ რიგ დარგებს.

საბჭოთა ქვეყნის ამ წარმატებებმა ეკონომიკის დარგში, შესაძლებელი გახადა მომდევნო, მეთერთმეტე ხუთწლიდისათვის კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი ამოცანების დასახვა, რაც აისახა XXVI ყრილობის მიერ მიღებულ დადგენილებაში „სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1981—1985 წლებისა და 1990 წლამდე პერიოდის ძირითადი მიმართულებების“ შესახებ. ამ დადგენილებაში ნათქვამია, რომ მეთერთმეტე ხუთწლიდის მთავარი ამოცანაა კიდევ უფრო გავუმჯობესოთ საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობა იმის საფუძველზე, რომ მყარად, შეუწყვეტლად განვავითაროთ სახალხო მეურნეობა, დავაჩქაროთ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და ეკონომიკის გადაყვანა ინტენსიური განვითარების გზაზე, უფრო რაციონალურად გამოვიყენოთ ქვეყნის საწარმოო პოტენციალი, მაქსიმალურად დავზოგოთ ყველა სახეობის რესურსები და გავუმჯობესოთ მუშაობის ხარისხი. ამ ამოცანის წარმატებით გადასაჭრელად მეთერთმეტე ხუთწლიდში ყრილობამ ახალი მიზნების მიღწევა დასახა. ქვეყნის ეროვნული შემოსავალი უნდა გაიზარდეს 18—20 პროცენტით, მრეწველობის პროდუქცია—26—28 პროცენტით, სოფლის მეურნეობის პროდუქცია—12—14 პროცენტით; კაპიტალურ დაბანდებათა საერთო მოცულობა ხუთწლიდში შეადგენს 711—730 მილიარდ მანეთს. განსაკუთრებული ყურადღება, როგორც წინა ხუთწლიდში, დაეთმობა მძიმე ინდუსტრიის, მისი დარგების ყოველმხრივ განვითარებას. ხუთწლიდში რადიკალურად უნდა გაუმჯობესდეს სათბობ-ენერგეტიკული ბალანსის სტრუქტურა—უნდა შემციირდეს ნავთობის, როგორც სათბობის წილი, შეიცვალოს იგი გაზითა და ქვანახშირით, უფრო სწრაფად უნდა განვითარდეს ატომური ენერგეტიკა, მათ შორის სწრაფენიტრონებიანი რეაქტორები, გაგრძელდება ენერჯის პრინციპულად ახალი წყაროების ძიება, კერძოდ, უნდა შეიქმნას თერმობირთვული ენერგეტიკის საფუძველები. ახალი სიმძლავრეები ამოქმედდება

შეესა და ფერად მეტალურგიაში, მაგრამ ამ დარგის მთავარი ამოცანა უნდა გახდეს ლითონის დეფიციტის დაძლევა, წარმოებულის უფრო უნარიანად და სრულად გამოყენების გზით. ლითონდამუშავებაში უმნიშვნელოვანესი ამოცანა არის დანაკარგებისა და ნარჩენების, აგრეთვე, ჩარხებისა და მოწყობილობის წონის შემცირება, ლითონისა და მისი ნაწარმის ხარისხის გაუმჯობესება, ლითონმემცვლელების წარმოების გადიდება, მიმდინარე ხუთწლიეში მნიშვნელოვანი დავალებები ეძლევათ მშენებლებსა და ტრანსპორტის მუშაკებს.

ყოველი დარგის წინაშე საკუთარი აქტუალური და სპეციფიკური ამოცანები დგას, მაგრამ არის პრობლემები, რომლებიც მოიცავს სახალხო მეურნეობის ყველა სფეროს, და მათგან მთავარია დამთავრდა გადასვლა უბრატესად განვითარების ინტენსიურ გზაზე. „ეკონომიკის ინტენსიფიკაცია, მისი ეფექტიანობის გაზრდა,— აღნიშნავდა XXVI ყრილობაზე ამხანაგი ლ. ი. ბრეჟნევი—თუ ეს ფორმულა პრაქტიკულ საქმეთა ენაზე გადათარგმნეთ, უწინარეს ყოვლისა ის არის, რომ წარმოების შედეგები იზრდებოდეს უფრო სწრაფად, ვიდრე მისი დანახარჯები, რომ წარმოებაში შედარებით ნაკლები რესურსების ჩაბმის შედეგად შეგვეძლოს მეტის მიღწევა. ამ ამოცანის გადაწყვეტას უნდა ემსახურებოდეს დაგეგმვა, მეცნიერულ-ტექნიკური და სტრუქტურული პოლიტიკა“. ამიტომაც, რომ XXVI ყრილობამ ხუთწლიედის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებად საწარმოო პოტენციალის უფრო სრულად, უფრო ეფექტიანად გამოყენება მიიჩნია. ახლებურად მიდგომას მოითხოვს ნედლეულისა და მასალების ხარჯვის ორგანიზაცია, საწარმოო სიმძლავრეების—მანქანების, მოწყობილობის, სატრანსპორტო საშუალებების გამოყენება; საჭიროა წარმოების ყველა უბანზე სასტიკი ბრძოლა გამოეცხადოს მოცდენებს, მეტი ყურადღება დაეთმოს ცვლიანობის კოეფიციენტის გადიდების ღონისძიებებს, ისეთი ტექნოლოგიური სქემების შექმნას, რომლებიც დაზოგავენ ენერჯიას და მასალებს და სხვ.

პარტიის ყრილობამ დიდი და მნიშვნელოვანი ამოცანები დაუსახა საბჭოთა მეცნიერებს. „ჩვეყნის უღირესად სჭირდება,— აღნიშნა ამხანაგმა ლ. ბრეჟნევმა,— რომ „დიდმა მეცნიერებამ“, თეორიულ პრობლემათა დამუშავებასთან ერთად, თავისი მეცადინეობა უფრო მეტად მოახმაროს მთავარ სახალხო-სამეურნეო საკითხთა გადაწყვეტას, აღმოჩენებს, რომლებიც კვლამარტად რევოლუციურ ცვლილებებს შეიტანენ წარმოებაში“.

საზოგადოებრივ მეცნიერებათა წარმომადგენლებმა უფრო აქტიურად უნდა შეიციონ მომწიფებული სოციალიზმის კანონზომიერებანი, მეტი ყურადღება დაუთმონ საზოგადოების მთავარი მწარმოებლური ძალის-ადამიანის, მისი შესაძლებლობებისა და ნიჭის ყოველმხრივი, პარმონიული განვითარების საკითხებს. მეცნიერები მოწოდებულნი არიან უფრო აქტიური მონაწილეობა მიიღონ მშრომელთა ფართო მასებში მეცნიერული მსოფლმხედველობის გავრცელების უმნიშვნელოვანეს საქმეში, ხელი შეუწყონ სახალხო განათლების შემდგომ აღმავლობას, მოსახლეობის ფიზიკურ, ზნეობრივ და ესთეტიკურ განვითარებას კომუნისმის მაღალი და კეთილშობილური იდეალების შესაბამისად.

ადამიანზე, მისი კეთილდღეობის ამაღლებაზე ზრუნვითაა გამსჭვალული ყრილობის ყველა დოკუმენტი. ამან თავისი ასახვა ჰპოვა მეთერთმეტე

ხუთწლეულის დავალებებში. მაგალითად, მოხმარების ფონდის ხვედრითი წილი ეროვნულ შემოსავალში 1980 წლის 75,3 პროცენტიდან, 1985 წელს 77,3 პროცენტამდე გაიზარდა. მნიშვნელოვნად გადიდდება მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდები, ხელფასის შემდგომი ზრდისა და მოსახლეობისადმი სხვა დახმარება-შელაგავებისათვის ხუთწლეულში გათვალისწინებულია 16 მილიარდ მანეთზე მეტის გამოყოფა. 80 მანეთამდე გადიდდება მუშა-მოსამსახურეთა მინიმალური თვიური ხელფასი, ხოლო საშუალო თვიური ხელფასი 190—195 მანეთს მიაღწევს. კომმუნისტური შემოსავალი საზოგადოებრივი მეურნეობებიდან 20—22 პროცენტით გაიზარდება.

ბოლო ხუთწლეულების მანძილზე საგრძნობლად გადიდდა სურსათის წარმოება, მაგრამ მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი სიძნელეები შეიმჩნევა. მათი დაძლევისათვის ყრილობამ მიზანშეწონილად სცნო სპეციალური სასურსათო პროგრამის შემუშავება, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების მნიშვნელოვანი გადიდება. სასურსათო პროგრამით გათვალისწინებული უნდა იყოს მარცვლეულის საშუალო წლიური წარმოების გაზრდა 238—243 მილიონ ტონამდე, ხორცისა—18,2 მილიონ ტონამდე და სხვ. საგრძნობლად მოიმატებს სხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოებაც.

პარტიის ლენინური მონოლითური იდეურ-პოლიტიკური ერთიანობის სულისკვეთებით იყო გამსჭვალული XXVI ყრილობის მთელი მუშაობა. ამ მუშაობაში აისახა პარტიის კოლექტიური სიბრძნე, მისი შემოქმედებითი სტილი, ხალხისადმი ერთგულება. მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრებით შეიარაღებული საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია რაზმავს მშრომელთა მასებს კომუნისტური მშენებლობის ახალი ამოცანების წარმატებით გადასაჭრელად.

ახალ მიჯნებს მიაღწევს მეთერთმეტე ხუთწლეულში საბჭოთა საქართველოც, ამის საწინდარია ის წარმატებანი, რაც ჩვენმა რესპუბლიკამ წინა პერიოდში და, განსაკუთრებით, სამოცდაათიანი წლების მეორე ნახევრიდან მოყოლებული მოიპოვა. საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობისადმი საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენებაში, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს წევრობის კანდიდატმა, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა ამხანაგმა ე. შევარდნაძემ აღნიშნა, რომ „70-იანი წლების მეორე ნახევარი შეიძლება მივიჩნიოთ რესპუბლიკაში იმ დადებითი ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური, ზნეობრივ-ფსიქოლოგიური პროცესების საბოლოო და შეუქცევად დამკვიდრებაზე გადასვლად, რომლებიც დაიწყო პარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტის შესახებ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ცნობილი დადგენილების შემდეგ“. ამ დადებითი პროცესების დამკვიდრების შედეგად ის, რომ ჩვენმა რესპუბლიკამ სკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებაში მერვედ ზედიზედ მოიპოვა პირველი ადგილი და გარდამავალი წითელი დროშა.

როგორც რესპუბლიკის კომუნისტთა ყრილობაზე აღინიშნა, სამოცდაათიანი წლების მანძილზე სახალხო მეურნეობაში მნიშვნელოვანი თვისებრივი ძვრები მოხდა. გაიზარდა, როგორც ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქციის მოცულობა, ასევე წარმოებული ეროვნული შემოსავალი; მნიშვნე-

ლოვნად შემცირდა რესპუბლიკის ჩამორჩენა საერთო-საკავშირო მოცულობებთან შედარებით მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით ეროვნული შემოსავალი, სამრეწველო და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ოდენობის მხრივ, რაც რესპუბლიკის კომპარტიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მონაპოვარს წარმოადგენს. ამავე პერიოდში, საერთო-საკავშირო ეკონომიკურ პოტენციალში განმტკიცდა რესპუბლიკის წვლილის თანმიმდევრული გადიდების ტენდენცია.

მოპოვებული წარმატებები საშუალებას გვაძლევს დავსახოთ განვითარების ახალი, უფრო მნიშვნელოვანი მიჯნები. როგორც ამხანაგმა ე. შევარდნაძემ აღნიშნა, „მომავალი ათწლეული უნდა გახდეს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი განმაზოგადებელი მაჩვენებლების მიხედვით, საშუალო საკავშირო დონესთან შედარებით, საქართველოს სს რესპუბლიკის გარკვეული ჩამორჩენის დაძლევის კომპლექსური პროგრამის რეალიზაციის დამამთავრებელი ეტაპი“. მნიშვნელოვნად შევამცირეთ ეს სხვაობა, ცალკეული მაჩვენებლების მიხედვით კი გადავაჭარბეთ საშუალო საკავშირო დონეს—ასეთია მომავალ ათწლეულში მწარმოებლურ ძალთა განვითარების საკვანძო საკითხი.

საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობამ რესპუბლიკის ინდუსტრიული განვითარების დიდი პროგრამა შეიმუშავა. მნიშვნელოვნად გაიზარდება ელექტროენერჯის წარმოება, უფრო სრულყოფილი გახდება რესპუბლიკის სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების სტრუქტურა, გადიდება ნავთობისა და ქვანახშირის მოპოვება. გაძლიერებული ტემპებით განვითარდება შავი და ფერადი მეტალურგია, განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობა ფხვნილთა მეტალურგიას. წარმოებაში ყველაზე მოწინავე ტექნიკისა და ტექნოლოგიის დანერგვით, წარმოების ინტენსიური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის საფუძველზე მნიშვნელოვნად გაიზარდება მანქანათმშენებლობის პროდუქციის მოცულობა, ამალდება მისი ხარისხი.

ამხანაგმა ე. შევარდნაძემ აღნიშნა, რომ მეთერთმეტე ხუთწლეულში ორი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული კომპლექსური პროგრამა უნდა განხორციელდეს: სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოების განვითარების პროგრამა და სასურსათო პროგრამა.

ახალ ხუთწლეულში გათვალისწინებულია სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოების უპირატესი განვითარება, მისი მოცულობა 32—34 პროცენტით გაიზარდება და შეადგენს 19,1 მილიარდ მანეთს, კერძოდ, მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციის წარმოება გადიდება 1,3-ჯერ, ხე-ტყისა და ხის დამუშავებელი მრეწველობის პროდუქციისა—30 პროცენტით; ამასთანავე, 1,5-ჯერ გაიზარდება ადგილობრივი ნედლეულის რესურსებით დამზადებული პროდუქციის წილი. ყრილობაზე აღინიშნა, რომ ფართო მოხმარების საქონელზე მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების გაუმჯობესება უნდა გულისხმობდეს არა მარტო მისი წარმოების რაოდენობრივ ზრდას, არამედ, აგრეთვე, ასორტიმენტის გაფართოებას და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ხარისხის ამაღლებას. ეს მსუბუქი მრეწველობის დარგის მუშაკთა საბრძოლო ამოცანას უნდა წარმოადგენდეს.

სასურსათო პროგრამის საფუძველს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემდგომი განვითარება წარმოადგენს. გასულ ხუთწლეულში რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის მუშაკებმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს—მიღებუ-

ლია ჩაისა და ყურძნის სარეკორდო მოსავალი, გაიზარდა მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოება. ყოველივე ეს შედეგია იმ ზრუნვისა, რომელსაც რესპუბლიკის პარტიული ორგანიზაცია იჩენს სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარებისა და სრულყოფისათვის, შედეგია რესპუბლიკის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ორგანიზაციაში იმ ახალი მოვლენების და პროცესების დამკვიდრებისა, რომელთა სულისჩამდგმელი და ცხოვრებაში გამტარებელი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტია. ყრილობაზე აღინიშნა, რომ სოფლის მეურნეობის მუშაკთა დიდმნიშვნელოვანი სახალხო-სამეურნეო ამოცანა არის წარმოების ეფექტიანობისა და მუშაობის ხარისხის ყოველი ღონისძიებით ამაღლების საფუძველზე რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლების გათანაბრება სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების საუკეთესო მაჩვენებლებთან.

ყრილობაზე განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო რესპუბლიკის სოციალური განვითარებისა და ხალხის კეთილდღეობის შემდგომი გაუმჯობესების საკითხებს. ახალ ხუთწლიელში დაგეგმილია რესპუბლიკის ტერიტორიაზე გამოყენებული ეროვნული შემოსავლის თითქმის 1,4-ჯერ გაზრდა. ამასთან, ხალხის კეთილდღეობას მოხმარდება ეროვნული შემოსავლის ოთხ მეხუთედზე მეტი. მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით რეალური შემოსავალი 15 პროცენტით გადიდება, მუშა-მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასი 1,2-ჯერ გაიზარდება, ხოლო კოლმეურნეთა შრომის საშუალო თვიური ანაზღაურება — 1,3-ჯერ. მნიშვნელოვანად გაიზარდება აგრეთვე საქონელბრუნვისა და საყოფაცხოვრებო მომსახურების რეალიზაციის მოცულობა. 1981—1985 წლებში საექსპლოატაციოდ გადაეცემა 9 მილიონი კვადრატული მეტრი საცხოვრებელი ფართობი. ამის მეოხებით საბინაო პირობებს გაუმჯობესებს 120 ათასზე მეტი ოჯახი.

როგორც ყრილობაზე აღინიშნა, ოთხმოციან წლებში მეცნიერების, მეცნიერულ-ტექნიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის შემდგომი ინტენსიური განვითარება საქართველოს კომპარტიის უმნიშვნელოვანეს ამოცანადაა მიჩნეული. პარტიამ მეცნიერთა წინაშე, უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერების უახლესი მიღწევების პრაქტიკაში დანერგვის, მეცნიერული კვლევის ეფექტიანობის ამაღლების, მეცნიერების უკუგების შემდგომი გადიდების გადაუდებელი ამოცანები დასახა. მნიშვნელოვანი ამოცანები დაისახა აგრეთვე საზოგადოებრივ მეცნიერებათა წინაშეც. ყრილობამ იდეოლოგიური უბნის მუშაებს და შესაბამის ორგანიზაციებს დაავალა შეადგინონ და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს დასამტკიცებლად წარუდგინონ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგში უმნიშვნელოვანესი პრობლემების გადაწყვეტის 80-იანი წლების კომპლექსური პროგრამა. ეს პროგრამა საფუძველად უნდა დაედოს საზოგადოებათმცოდნე მეცნიერთა მეცადინეობის გაერთიანებას მარქსისტულ-ლენინური თეორიის, იდეოლოგიური და აღმზრდელი ბითი მუშაობის ფუნდამენტური პრობლემების გადასაწყვეტად.

საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობამ დიდი ამოცანები დაუსახა ჩვენი რესპუბლიკის მშრომელებს ახალ მეთერთმეტე ხუთწლიელში. ექვს გარეშეა, რომ ჩვენი მეცნიერები მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანენ ამ ამოცანათა წარმატებით გადაჭრაში, კომუნისტური მშენებლობის დიდი პროგრამის განხორციელებაში.

ალექსანდრე გრეგორი, ღურსუნ დინასიძე

საბარტმელოს სსრ სახალხო მეურნეობა 60 წლის მანძილზე

ქართველი ხალხი ხანგრძლივი დროის მანძილზე გმირულად იბრძოდა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში დაქუცმაცებული საქართველო ეკონომიკურად იმდენად დასუსტდა, რომ აღარ შეეძლო სულთანის თურქეთისა და შაჰის ირანის წინააღმდეგ დამოუკიდებლად ბრძოლა და დასაყრდენს ერთმორწმუნე რუს ხალხში ეძებდა. რუსეთთან შეერთება, რომელიც საბოლოოდ გაფორმდა 1801 წელს, საფუძვლად დაედო შემობრუნების ეტაპს ქართველი ხალხის ისტორიაში. მიუხედავად ცარიზმის პოლიტიკით გამოწვეული მძიმე ჩაგვრისა, რუსეთთან საქართველოს შეერთება საერთოდ პროგრესული მოვლენა იყო.

რუსეთთან შეერთებით საქართველო მოექცა კაპიტალისტური განვითარების ორბიტაში, რამაც დააჩქარა მისი მწარმოებლური ძალების განვითარება.

საქართველოს რუსეთთან შეერთებით რეალური პირობები შეიქმნა ქართველი და რუსი ხალხების დაახლოებისათვის. რუსეთის მოწინავე საზოგადოებრივი ცხოვრების და, შემდეგ კი, რევოლუციური მოძრაობის გავლენა უდიდესი პროგრესული მნიშვნელობის ფაქტორი იყო ქართველი ხალხის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

საქართველოს მოწინავე საზოგადოება, რუსეთის დემოკრატიულ ძალებთან ერთად, აღსდგა რუსეთის თვითმპყრობელობის, კოლონიურ-რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში მთავარ ხელმძღვანელ ძალას რუსი ხალხი წარმოადგენდა, რომელსაც მალე ეჭირა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის დროშა.

ამ ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა მსოფლიოს პროლეტარიატის მებრძოლი ავანგარდი — 1903 წელს შექმნილი და ლენინის მიერ გამოწრთობილი მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობით შეიარაღებული კომუნისტური პარტია, რომელმაც რუსეთის მრავალრიცხოვანი ხალხი დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამდე მიიყვანა.

1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოში დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება. შეიქმნა მუშათა და გლეხთა დიქტატურა, რომელმაც მშრომელთა ინტერესების შესაბამისად მთელი რიგი უდიდესი მნიშვნელობის დეკრეტები გაატარა. განხორციელდა მიწისა და მრეწველობის ნაციონალიზაცია. ამ ისტორიული აქტის საფუძველზე მთელი მიწა, საშუალო და მსხვილი კერძო საწარმოები გამოცხადდა საერთო სახალხო საკუთრებად, რასაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და სოციალისტური ეკონომიკის საძირკვლის შექმნისათვის.

ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნამ და მისმა შესვლამ საბჭოთა კავში-

რის ძმურ ოჯახში, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას მეურნეობრივ-კულტურული განვითარების ფართო გზა გაუხსნა.

ვ. ი. ლენინი აღნიშნავდა, რომ საჭიროა მეურნეობრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში თანმიმდევრულად განხორციელდეს ნაციონალური უთანასწორობის ლიკვიდაცია, რომ რუსეთის იმპერიის ყოფილ განაპირა მხარეებში ნედლეულის ბაზის შესაბამისად განვითარდეს მრეწველობა¹.

კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა განუხრელად ზრუნავდნენ იმისათვის, რომ ნაციონალურ რესპუბლიკებსა და მხარეებში მრეწველობის განვითარების ტემპების დაჩქარებით მომხდარიყო ეკონომიკური ჩამორჩენილობის სწრაფი ლიკვიდაცია.

ქვეყნის სოციალისტური ინდუსტრიალიზაცია და სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნა, მთლიანად სსრ კავშირში, შეუძლებელი იყო მძიმე ინდუსტრიის განვითარების გარეშე. ამ მიმართულებით საქართველოში პირველი ნაბიჯი გადაიდგა 1922 წელს, როდესაც საქართველოს მშრომელები შეუდგნენ გოელროს ლენინური გეგმით გათვალისწინებულ ზემო-ავჭალის ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობას. საბჭოთა მთავრობამ ზაპესის მშენებლობისთვის გამოიყო 750 ათასი მანეთი ოქროთი. მომდევნო წლებში დაიწყო აგრეთვე აბაშის, აჭარისწყლის, ცხინვალისა და ზოგიერთი სხვა მცირერიცხოვანი ჰიდროსადგურების მშენებლობა. 1923 წელს საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს მშრომელებს უსასყიდლოდ გამოუგზავნა მოსკოვის ერთ-ერთი მაუდის ფაბრიკის მთლიანი გაწყობილობა, რომელიც გაიგზავნა ქ. ქუთაისში და მწყობრში ჩადგა 1924 წელს. ამ წლებში საქართველოში დაიწყო 20 მსხვილი მრეწველური საწარმოს მშენებლობა, ცხრა მათგანი ექსპლუატაციაში გადაეცა 1926 წლამდე, ამასთან ერთად, მიმდინარეობდა ინდუსტრიულ საწარმოთა რეკონსტრუქცია. ამის მაჩვენებელია კაპიტალურ დაბანდებათა ყოველწლიური ზრდა, მაგალითად, 1923—1924 წწ. საქართველოს სსრ ცენტრის მრეწველობის ძირითადი ფონდების ზრდას დაახლოებით 239 ათასი მანეთის კაპიტალდაბანდება მოხმარდა, 1924—25 წწ. კი აღნიშნული თანხა 1207 ათას მანეთამდე გაიზარდა. ამასთან, კაპიტალური მშენებლობის საერთო მოცულობით იზრდებოდა ინდუსტრიულ საწარმოთა რეკონსტრუქციისა და ახალ მშენებლობაზე გამოყენებული სახსრების ზედრიწონა² საქართველოს კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა დიდ მზრუნველობას იჩენდა რესპუბლიკის მძიმე ინდუსტრიის განვითარებისადმი, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლებას არ შეეძლო ერთბაშად მსხვილი კაპიტალდაბანდებით უზრუნველყო მრეწველობის სხვა დარგებიც, განსაკუთრებით ეს ითქმის მსუბუქ და კვების მრეწველობაზე.

საქართველოს კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის მიერ გატარებულ ღონისძიებათა შედეგად პირველი ხუთწლიური დასაწყისისათვის საქართველოს მსხვილი მრეწველობის პროდუქციამ ბევრად გადააჭარბა ომამდელ დონეს: 1927—1928 წწ. იგი შეადგენდა 76 მლნ მანეთს (1926/27 წლის უცვლელი ფასებით) და 1913 წ. დონეს 69 პროცენტით აღემატებოდა.

1 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 584.

2 საქართველოს სახალხო მეურნეობა 1921—1967 წწ., პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., 1969, გვ. 149.

ინდუსტრიალიზაციის პერიოდში საქართველოში კიდევ უფრო მეტად გაიშალა ახალ მრეწველურ საწარმოთა მშენებლობა. 30-იანი წლებისათვის სოციალისტურმა მრეწველობამ თითქმის მთლიანად მოიცვა რესპუბლიკის ინდუსტრიული წარმოება. 1929 — 1930 წლებში საქართველოს ცენტრალური მრეწველობის მთლიანი პროდუქციის 92,4 პროცენტი სოციალისტური სახელმწიფოს ხელში იყო, ხოლო 7,5 პროცენტი კოოპერატიულ ორგანიზაციებს ეკუთვნოდათ.

კიდევ უფრო მეტი წარმატებანი მოიპოვეს საქართველოს უზრუნველბმა მეორე და მესამე ხუთწლედებში. მწყობრში ჩადგა ლენინის სახელობის ზემო-აეჭალისა და ი. ბ. სტალინის სახელობის რიონის პიდროლექტროსადგურები. მათ ბაზაზე ამუშავდა კიროვის სახელობის ჩარხმშენებელი და „ცენტროლიტის“ ქარხნები, ამასთან ერთად, დაქარდა მრეწველობის განვითარება ქ. ქუთაისშიც, იგი გადაიქცა საქართველოს მეორე ინდუსტრიულ ცენტრად. აქ აშენდა სამთოსამახტო გაწყობილობისა და ლითონის ქარხნები, აგრეთვე ამიერკავკასიაში ერთ-ერთი მსხვილი ხილბოსტნეულის გადამამუშავებელი საკონსერვო ქარხანა.

რესპუბლიკაში ვითარდება ნათობგადამამუშავება, ფეროშენადნობთა წარმოება და წიაღისეულის ახალი სახეების მოპოვება. გარჯარა და თანამედროვე ტექნიკით აღიჭურვა მანგანუმის, ქვანახშირისა და მოპოვებითი მრეწველობის სხვა დარგები.

თითქმის ხელახლა შეიქმნა მსუბუქი და კვების მრეწველობა, წარმოშვა ახალი ინდუსტრიული რაიონები. სწრაფი ტემპით ვითარდება მრეწველობა აჭარის ასსრ-ში, აფხაზეთის ასსრ-ში და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში.

სოციალისტურ ინდუსტრიალიზაციასთან დაკავშირებით რესპუბლიკაში გადიდდა მუშების, ინჟინერ-ტექნიკურ მუშაკთა რიცხვი. აღიზარდა მრეწველობის მრავალი დარგის ნაციონალური კადრები.

1940 წ. რესპუბლიკის მსხვილი მრეწველობის მთლიანმა პროდუქციამ თითქმის 27-ჯერ გადააჭარბა 1913 წლის დონეს.

1921—1940 წლების განმავლობაში მთელ სახალხო მეურნეობაში დაბანდებული იყო 6014939,0 ათასი მანეთი, აქედან მრეწველობაზე მოდიოდა ერთ მესამედზე მეტი.

კაპიტალურ დაბანდებათა ზრდის ტემპები საქართველოს მრეწველობაში უფრო სწრაფი იყო, ვიდრე სსრ კავშირში მთლიანად, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა განსაკუთრებულ ყურადღებას ანიჭებდა წინათ ჩამორჩენილი მხარეებისა და რესპუბლიკების უფრო სწრაფი ტემპით განვითარებას, ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაჩქარებით დაძლევის.

საქართველოს სსრ სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის განხორციელების შედეგად, დროის უმოკლეს მანძილზე გადაიქცა მოწინავე ინდუსტრიულ რესპუბლიკად.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლებამ მემკვიდრეობით მიიღო ჩამორჩენილი სოფლის მეურნეობა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეებიდანვე დაიწყო გაჩანაგებული სოფლის მეურნეობის აღდგენისათვის უდიდეს ღონისძიებათა განხორციელება, რომელთა შორის ერთ-ერთი

უმნიშვნელოვანესი იყო მიწის ნაციონალიზაცია, რითაც მშრომელ გლეხობას მიწით სარგებლობის ფართო ასპარეზი მიეცა.

მაგრამ დაქუცმაცებული, წვრილგლეხურ მეურნეობათა ბატონობის პირობებში შეუძლებელი იყო სოფლის მეურნეობის მოკლე დროში აღდგენა და, რაც მთავარია, მისი შემდგომი განვითარება შეუძლებელი იყო მიწათმოქმედებაში თანამედროვე ტექნიკის გამოყენება და საერთოდ მიწათმოქმედებას კულტურის ამაღლება. აუცილებელი იყო სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნა.

აღდგენითი პერიოდის მანძილზე კოლმეურნეობათა მშენებლობა დაბალი ტემპით მიმდინარეობდა. 1925 წლისათვის საქართველოში იყო 19 კოლმეურნეობა: სახელდობრ, 4 კომუნა, 13 სოფლის მეურნეობის არტელი და ორი მიწის საზიაროდ დამწესშავებელი ამხანაგობა. 1928 წლიდან გაძლიერდა კოლმეურნეობრივი მოძრაობის ტემპი, კოლმეურნეობათა რიცხვი 239-მდე გაიზარდა. 1930 წელს საქართველოში იყო 2039, ხოლო 1933 წელს 3487 კოლმეურნეობა. დიდად გაიზარდა კოლმეურნეობათა ხვედრიწონა მთელ სოფლის მეურნეობრივ წარმოებაში. კოლმეურნეობები უკვე წარმოადგენდნენ მარცვლეულის, ჩაის, თამბაქოს და სოფლის მეურნეობის სხვა პროდუქტების ძირითად მწარმოებლებს.

წვრილგლეხურ მეურნეობათა კოლმეურნეობებში გაერთიანებით შესაძლებელი გახდა მანქანებზე დამყარებული მიწათმოქმედების შექმნა. სოფლის მეურნეობრივი შრომა შეუჩერებლად მიემართებოდა მექანიზაციის გზით.

ამავე პერიოდში, საქართველოში ჩამოყალიბდა სხვადასხვა წარმოებრივი მიმართულების რამდენიმე ათეული საბჭოთა მეურნეობა, სადაც უახლესი ტექნიკისა და მოწინავე აგროწესების საფუძველზე იქმნება სოფლის მეურნეობის პროდუქცია.

ვ. ი. ლენინის კომპერაციული გეგმის საფუძველზე სოფლის მეურნეობის სოციალისტურმა გარდაქმნამ, როგორც მთელ საბჭოთა კავშირში, ისე საქართველოს სოფელში უზრუნველყო ახალი სოციალისტური ყოფაცხოვრების განმტკიცება. კოლმეურნეობრივმა წყობილებამ ქართველი გლეხობა კულტურისა და შეძლებული ცხოვრების გზაზე გამოიყვანა. საქართველოს სოფელში გაჩნდნენ კლუბები, რადიო, სკოლები, საბავშვო ბავებნი, კოლმეურნეობის მრავალი მუშაკი წარჩინებულა და სახელმწიფოებრივი ადამიანი გახდა.

ქართველმა ხალხმა რესპუბლიკის ბუნებრივ-გეოგრაფიულ თავისებურებათა შესაბამისად უზრუნველყო სოფლის მეურნეობის დარგთა რაციონალური ტერიტორიული გაადგილება და გეგმაზომიერი განვითარება. საბჭოთა საქართველოში ფართო მასშტაბით განვითარდა ძვირფასი სუბტროპიკული და ტექნიკური კულტურები (ჩაი, ციტრუსები, ტუნგო, თამბაქო და სხვ.), რაც ქართველი ხალხის მატერიალური კეთილდღეობის ზრდის დაუმრეტელი წყარო გახდა.

სოციალისტური სოფლის მეურნეობების განუხრელი წარმატებებისათვის, საბჭოთა ხელისუფლებამ განახორციელა კოლოსალური ღონისძიებები სოფლის მეურნეობის უახლესი კონსტრუქციის მანქანა-იარაღებით აღჭურვისათვის, მრავალწლიანი ნარგავების გაშენების, მელიორაციის, ელექტრიფიკაციის განვითარების და საერთოდ, წარმოების გარდაქმნა-გაუმჯობესებისაკენ მიმართულ გრანდიოზულ მშენებლობისათვის. სახელმწიფოს

და კოლმეურნეობების კაპიტალური დაბანდებანი სოფლის მეურნეობაში წარმოებრივი დანიშნულების ობიექტებზე 1921—1946 წწ. 241,2 მილიონ მანეთს შეადგენდა³.

დიდ ირიგაციულ სამუშაოთა გატარების შედეგად ჩვენს სოფლის მეურნეობას შეემატა ათიათასობით ჰექტარი ნოყიერი და მძალდმოსავლიანი მიწა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის ინტენსიფიკაციას.

1913—1940 წლებში საქართველოს სსრ სახმარი მიწების ფართობი 57,4 პროცენტით გაიზარდა. მათ შორის, ნათესი ფართობი დაახლოებით — 20 პროცენტით, ხოლო მრავალწლიან ნარგავთა ფართობი (ჩაი, ვენახი, ხილი და ციტრუსები) — 3,3-ჯერ აქედან: ჩაის ფართობი — 55-ჯერ, ვენახისა — 34,6%-ით, ხეხილისა დაახლოებით 51-ჯერ და ციტრუსებისა — 120-ჯერ⁴. მრავალწლიანი კულტურებით დაკავებული ფართობის ესოდენ დიდ ზრდას არ მოჰყოლია შესაბამისად ნათესი ფართობის შემცირება, ვინაიდან მათი განვითარება ძირითადად მანამდე აუთვისებელი მიწების ხარჯზე ხდებოდა.

მოპოვებულ წარმატებათა შედეგად საქართველოს სოფლის მეურნეობა 1940 წლისათვის იძლეოდა 2,5-ჯერ მეტ მთლიან პროდუქციას, მათ შორის 3,7-ჯერ მეტ მემცენარეობის პროდუქციას, ვიდრე 1913 წელს.

სსრ კავშირში სოციალიზმის გამარჯვების შედეგად საქართველო, ისე როგორც სხვა საბჭოთა რესპუბლიკები, სოციალისტური ინდუსტრიის და მექანიზებული სოფლის მეურნეობის რესპუბლიკად გადაიქცა;

შეიქმნა ფორმით ნაციონალური და შინაარსით სოციალისტური კულტურა, ამჟღავნდა მშრომელთა მატერიალური კეთილდღეობა.

ხალხის მატერიალური და საყოფაცხოვრებო პირობების ამაღლებასთან ერთად გაუმჯობესდა მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურება, გაიზარდა მოსახლეობის რაოდენობა, განსაკუთრებით მრეწველურ ცენტრებში.

ძირითად ეკონომიკურ გარდაქმნათა საფუძველზე ქართველმა ხალხმა მიაღწია მნიშვნელოვან წარმატებებს კულტურული მშენებლობის დარგში, ძირითადად დაამთავრა წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაცია. საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოს მშრომელთა ფართო მასებს გზა გაუხსნა ცოდნისაკენ, მეცნიერებისაკენ. შეიქმნა სკოლების, უმაღლესი და საშუალო სპეციალური სასწავლებლების, სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების ფართო ქსელი. 1941 წ. დასაწყისს დაარსდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.

სახელმწიფოს ყოველწლიური ხარჯები მოსახლეობის სოციალურ-კულტურული საჭიროებისათვის რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი ბიუჯეტის გასავლის თითქმის ორ მესამედს შეადგენდა.

დიდი სამამულო ომის დაწყებისთანავე რესპუბლიკის მთელი სახალხო მეურნეობა ქვეყნის თავდაცვის ინტერესებს დაექვემდებარა. მოკლე დროში ომის ყაიდაზე გარდაიქმნა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი, რომლებსაც უდიდესი და საპატიო ამოცანა დაეკისრა — მიეცათ სამშობლოსათვის რაც შეიძლება მეტი მრეწველური პროდუქცია, სურსათ-სანოვავე, საბრძოლო საჭურველი და საომარი მასალა.

³ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1967 წელში (სტატ. წილიწოდულო), თბ., 1968, გვ. 189.

⁴ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1967 წელში, გვ. 189.

1942 წლის ზაფხულში გერმანელ ფაშისტთა არმიებმა დიდი დანაკლისის ფასად შესძლეს გაჭირდიყვნენ კავკასიონის მთავარი ქედის გასწვრივ. საომარი ოპერაციები უშუალოდ საქართველოს საზღვრებთან წარმოებდა. ამიერკავკასიის ფრონტი თითქმის მოწყდა სსრ კავშირის მრეწველობის ძირითად ცენტრებს. შეფერხდა და შემდეგ თითქმის სრულიად შეწყდა რესპუბლიკის მრეწველობის მომარაგება საჭირო ნედლეულით და გაწყობილობებით: შექმნილ პირობებში რესპუბლიკის მრეწველობა მეტად რთული ამოცანების წინაშე აღმოჩნდა.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი და საბჭოთა მთავრობა განუხრელად ზრუნავდნენ მრეწველობის მუშაძალით უზრუნველყოფისათვის. მიუხედავად მუშათა დიდი ნაწილის ფრონტზე წასვლისა, საწარმოებში მოვიდნენ ათასობით ქალები, ახალგაზრდობა, პენსიაზე გასული მუშები, შრომითი რეზერვების სისტემის კვალიფიციური მუშები, რომლებიც თავდადებით შრომობდნენ და წარმატებით სძლევდნენ ომით გამოწვეულ დაბრკოლებებს. ფართოდ გაიშალა საწარმოებში ახლადმოსულ მუშების მომზადება კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის; წარმოების სრულყოფაში დიდი წვლილი შეჰქონდათ რაციონალიზატორ-გამომგონებლებს. მრეწველობის მრავალი დარგის საწარმოების მშრომელები აღწევდნენ საუკეთესო მაჩვენებლებს სრულიად საკავშირო და რესპუბლიკურ სოციალისტურ შეჯიბრებებში. სწრაფად იზრდებოდა სოციალისტური შეჯიბრების ახალ ფორმებში ჩაბმული მუშათა რაოდენობა.

ომის წლებში რამდენადმე შემცირდა სახალხო მეურნეობის დაფინანსება, მაგრამ კაპიტალური დაბანდებების ხვედრითი წონა მრეწველობაში მაინც დიდი იყო.

მრეწველობის სამხედრო ყაიდაზე ვარდაქმნამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა რესპუბლიკის მრეწველობის პროდუქციის სტრუქტურაში. გაიზარდა სამხედრო. მრეწველობის პროდუქციის ხვედრითი წონა, ხოლო შემცირდა ზოგიერთი სხვა დარგის პროდუქციისა.

ომის წლებში მიმდინარეობდა ახალი მრეწველური საწარმოების მშენებლობაც, მათ შორის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ამიერკავკასიის მძიმე ინდუსტრიის მნიშვნელოვანი კერის — რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობის დაწყება 1944 წელს.

დიდი სამამულო ომის წლებში საქართველოს გლეხობის ენერგიული და თავდადებული შრომის შედეგად სოფლის მეურნეობის ძირითად დარგებში ნათესი ფართობი კი არ შემცირებულა, არამედ გადიდა კიდევ; გაიზარდა აგრეთვე მოსავლიანობა, წარმატებები იქნა მოპოვებული პირუტყვის სულადობის ზრდის საქმეში. კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები სახელმწიფოს აბარებდნენ გაცილებით მეტ პროდუქციას ვიდრე ომის წინ. 1945 წელს მთლიანად საქართველოს სსრ ყველა ძირითადი კულტურის ნათესი ფართობი შეადგენდა 945,3 ათას ჰექტარს, რაც 49,6 ათ. ჰექტარით აღემატებოდა 1940 წლის დონეს. აქედან მარცვლეული და პარკოსანი კულტურების ფართობი უდრიდა 827,6 ათას ჰექტარს, ნაცვლად 1940 წლის 748,4 ათასი ჰექტარისა⁵.

⁵ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921—1967 წწ., პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., გვ. 465.

ომის წლებში შემცირდა თამბაქოს ფართობი 20,9 ათასი ჰექტარიდან 15,7 ათას ჰექტარამდე, მაგრამ კოლმეურნეთა ენერგიული შრომის შედეგად თამბაქოს მთლიანი მოსავალი გაიზარდა კიდევ.

სამამულო ომის წლებში საქართველოს სოფლის მშრომელთა საბატიო ამოცანას წარმოადგენდა მრავალწლიან ნარგავთა ფართობების შენარჩუნება და მოსავლიანობის გადიდება. შენარჩუნებულ იქნა და რამდენადმე გაიზარდა კიდევ ჩაის, ვენახის ფართობი, მაგრამ ომის წლებში მუშახელის და წარმოების საშუალებათა ნაკლებობის გამო რამდენადმე შემცირდა ჩაისა და ყურძნის მოსავალი.

სამამულო ომის წლებში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენდა მეცხოველეობის განვითარება, მისი პროდუქტიულობის გადიდება. მიუხედავად იმისა, რომ ომის დროს მეცხოველეობას მთელი რიგი სიძნელეები ელოებოდა, ამ დარგის შემდგომი განვითარების ამოცანები ძირითადად წარმატებით იქნა გადაწყვეტილი. განსაზოგადოებული მეცხოველეობა ომის წლებშიც აღმავალი ხაზით ვითარდებოდა. ომის წლებში რესპუბლიკის მეცხოველეობას 620 ათას სულზე მეტი პირუტყვი შეემატა, მართო მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვის რაოდენობა გაიზარდა 120 ათასი სულით, ცხვრისა და თხისა — 500 ათასი სულით⁶.

მიუხედავად სამამულო ომით გამოწვეული სიძნელეებისა, საგრძობლად განმტკიცდა კოლმეურნეობების ეკონომიკა, გადიდა კოლმეურნეობათა განუყოფელი ფონდების ოდენობა. კოლმეურნეობები გაცილებით მეტ საქონლურ პროდუქციას იძლეოდნენ, რასაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სურსათით ფრონტისა და ზურგის შეუფერხებელი მომარაგებისათვის.

საქართველოს მშრომელები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ დიდი მოცულობის თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობაში, წითელი არმიისათვის თბილი ტანსაცმლის, საჩუქრების შეგროვებასა და გაგზავნაში. მოსახლეობამ ნებეყოფლობით შეაგროვა დიდალი ფულადი თანხები და ფასეულობა სატანკო კოლონების, ავიაციკადრილიების, წყალქვეშა ნავისა და სხვა საბრძოლო იარაღის ასაგებად, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ჩვენი ქვეყნის შეიარაღებული ძალების საბრძოლო ძლიერების გაზრდისათვის.

თავდადებული, პატრიოტული შრომისა და ბრძოლისათვის რესპუბლიკის მრავალი მშრომელი დაჯილდოვდა მედლებით „კავკასიის დაცვისათვის“ და „1941 — 1945 წლების დიდი სამამულო ომის დროს მამაცური შრომისათვის“.

საბჭოთა ხალხმა ძლევა მოიხილად დამთავრა რა დიდი სამამულო ომი, სკკბ ხელმძღვანელობით შეუდგა ქვეყნის სახალხო მეურნეობის აღდგენას და შემდგომ განვითარებას. პირველ რიგში საჭირო იყო მიიმე ინდუსტრიისა და ტრანსპორტის აღდგენა-განვითარება, რომლებსაც უნდა უზრუნველყოთ მრეწველობის განუხრელი აღმავლობა და სოფლის მეურნეობის ომახდელი დონის სწრაფად აღდგენა. მშვიდობიანი მშენებლობის პირობებში საბჭოთა ხალხი უდიდესი აღფრთოვანებით შეუდგა ომით მიყენებული კრი-

6 იქვე, გვ. 488—470.

2. „მაცნე“, ეკონომიკისა და საპარტოლის სერია, 1981, № 1

სსსრ
 1705/1
 666
 2

ლობების მოწოდებას. თითქმის ერთ წელიწადში საქართველოს მრეწველობამ შესძლო სამოქალაქო დანიშნულების პროდუქციის წარმოებაზე მთლიანად გადასვლა, ხოლო 1947 წლისათვის რესპუბლიკის მრეწველობამ გადააჭარბა პროდუქციის გამოშვების ომამდელ დონეს. რსუსრ და სხვა მოძმე რესპუბლიკების დახმარებით საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და განვითარების 1946—1950 წწ. ხუთწლიანი გეგმა წარმატებით შესრულდა.

ომამდელ პერიოდში შექმნილ მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზაზე დაყრდნობით და იმის შედეგად, რომ სამამულო ომის უკანასკნელ წლებში ფართოდ გაიშალა მძიმე ინდუსტრიის მთელი რიგი ახალი ობიექტების მშენებლობა, შეიქმნა პირობები საქართველოს სსრ მრეწველობის აღმავლობისა და ახალი ინდუსტრიული მშენებლობის განხორციელებისათვის, რომელიც ინტენსიურად მიმდინარეობდა ომის შემდგომ ხუთწლებებში.

ომის შემდგომ ხუთწლებებში მნიშვნელოვანი წარმატებები იქნა მოპოვებული, სოფლის მეურნეობის დარგში, მაგრამ კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების შესაძლებლობანი ჯერ კიდევ არ იყო სათანადო სისრულული გამოყენებული. სოფლის მეურნეობა ჩამორჩებოდა მრეწველობის განვითარების ტემპებს და მოსახლეობის გაზრდილ მოთხოვნილებებს.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა (1953 წლის სექტემბერი) დასახა სათანადო ღონისძიებები სოფლის მეურნეობის დაჩქარებული განვითარებისათვის, ნედლეულით მრეწველობისა და სურსათით მოსახლეობის მოთხოვნილებათა უკეთ დაკმაყოფილებისათვის. დღის წესრიგში დადგა წარმოების მუშაკთა მატერიალური დაინტერესების გაძლიერების, შრომის ანაზღაურების უფრო პროგრესული ფორმების დანერგვის საკითხი. ამ მხრივ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1956 წლის 6 მარტის დადგენილებას „კოლმეურნეთათვის ყოველთვიურად ავანსების მიცემისა და კოლმეურნეობებში შრომის ნაყოფიერების ამაღლების შესახებ“, რამაც სათანადო ნიადაგი მოამზადა კოლმეურნეთა შრომის ფულად-გარანტირებულ ანაზღაურებაზე გადასასვლელად. კოლმეურნეობრივი წარმოების ზრდის მიუხედავად ამ დროისათვის რესპუბლიკაში, ისე როგორც მთლიანად კავშირში ჯერ კიდევ დიდი რაოდენობით იყო მცირე ზომის, ეკონომიკურად სუსტი მეურნეობები, რომლებიც საჭიროებდნენ სახელმწიფოს მხრივ მნიშვნელოვან დახმარებას. ამიტომ, 50-იან წლების დასაწყისიდან მოყოლებული, კოლმეურნეთა საერთო კრების გადაწყვეტილებით, ბევრი ასეთი კოლმეურნეობა გარდაიქმნა საბჭოთა მეურნეობად, რამაც 50-იან წლების ბოლოსათვის ფართო ხასიათი მიიღო. ამის შედეგად; 1958—1965 წლებში კოლმეურნეობათა რაოდენობა რესპუბლიკაში 2258-დან 1437-მდე ანუ 37%-ით შემცირდა, დამუშავებაში მყოფი ფართობის მიხედვით კი — 20,2%-ით. სამაგიეროდ გაიზარდა საბჭოთა მეურნეობების რიცხვი. თუ 1950 წელს რესპუბლიკაში 80 საბჭოთა მეურნეობა იყო 1960 წლისათვის მათი რიცხვი 147-მდე გაიზარდა.

მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის დარგში მოპოვებული წარმატებები შეუძლებელი იქნებოდა ამ დარგებში გაწეული კაპიტალდაბანდების გარეშე.

წლითი-წლობით იზრდებოდა სახელმწიფო და კოოპერაციული ორგანიზაციების კაპიტალდაბანდებანი, რაც მლნ მანეთობით უდრიდა: 1946 —

1950 წწ.-807, 1951—1955 წწ.-1266, 1956—1960 წწ.-1631, 1961—1965 წწ.-2647; 1966—1970 წწ.-4249, 1971—1975 წწ.-5293, ხოლო 1976—1978 წწ.-4083⁷. მეოთხე ხუთწლეულში სახალხო მეურნეობაში კაპიტალდაბანდება შეადგენდა 2,3-ჯერ მეტს, ვიდრე მეორე ხუთწლეულში, ხოლო მეცხრე ხუთწლეულის კაპიტალდაბანდება 3,2-ჯერ აღემატებოდა კაპიტალდაბანდებს მეექვსე ხუთწლეულში. მხოლოდ მეათე ხუთწლეულის სამი წლის მანძილზე ათვისებულია 4083 მლნ მან. კაპიტალდაბანდება. ეს კი ბევრად აღემატება საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი 35 წლის მანძილზე განხორციელებულ მთლიან კაპიტალდაბანდებას.

ამასთან ერთად, რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის კაპიტალდაბანდებაში ბევრად იზრდება მრეწველობის ხვედრითი წონა, რომელიც წარმოადგენს მძლავრ ფაქტორს მრეწველობის განვითარების ტემპების დაჩქარებისათვის. 1946—1978 წლების მანძილზე მრეწველობაში კაპიტალდაბანდება შეადგენს სულ 6970 მილიონ მანეთს, რაც, შესაბამის წლებში სახალხო მეურნეობაში მთელი კაპიტალდაბანდების 35 პროცენტს უდრის.

მოქმედებაში შევიდა სახელმწიფოებრივი და კოოპერაციული საწარმოებისა და ორგანიზაციების (კოლმეურნეობათა ჩაუთვლელად) ძირითადი ფონდები მლნ მანეთობით: 1946—1950 წწ.-646, 1951—1955 წწ.-1172, 1956—1960 წწ.-1542, 1961—1965 წწ.-2458, 1966—1970 წწ.-3630, 1971—1975 წწ.-5070, 1976—1978 წწ.-3903⁸. ამრიგად 1946—1978 წლების მანძილზე სულ მოქმედებაში შევიდა 18421 მლნ მანეთის ღირებულების ძირითადი ფონდები. 1979 წელს ძირითადი ფონდები, 1940 წელთან შედარებით გაიზარდა 13-ჯერ. მხოლოდ 1951—1978 წლებში აშენდა და მოქმედებაში შევიდა 422 მსხვილი სახელმწიფოებრივი საწარმო.

შეიქმნა მრეწველობის ახალი დარგები: ელექტროენერგეტიკული, შაქრი და ფერადი მეტალურგიის, ქიმიური მრეწველობის, მსხვილი სამშენებლო ინდუსტრიის, მანქანათმშენებლობის ზოგიერთი დარგი, ნავთობის, მსუბუქი და კვების მრეწველობისა და სხვ. მრეწველობის ბევრმა დარგმა საერთო საკავშირო მნიშვნელობა მოიპოვა.

1979 წელს რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობაში ჩაბმული იყო 1940 ათასი კაცი, მათ შორის 1331 ათასი მუშაა, რაც 1,6-ჯერ აღემატება 1965 წლის შესაბამის მაჩვენებელს. მუშა-მოსამსახურეთა ზრდა უმთავრესად გამოწვეულია ინდუსტრიული წარმოების მთელი რიგი ახალი დარგების და საწარმოების შექმნით. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ წლებში სახალხო მეურნეობაში დასაქმებულ მუშა-მოსამსახურეთა შორის ქალთა რაოდენობა 2-ჯერ გაიზარდა. მრეწველობაში დასაქმებული მუშებისა და ინჟინერ-ტექნიკოსთა თითქმის მთელი კადრი ომის შემდგომ წლებში მომზადდა. მრეწველობისათვის კვალიფიციური კადრების მომზადება მიმდინარეობდა, როგორც შრომითი რეზერვების სისტემით, ისე უშუალოდ საწარმოებში. მრეწველობის ახალი დარგების საქირებისათვის მრავალი ათასი მუშა კვალიფიციის იმაღლებდა რსფსრ-სა და უკრაინის სსრ ინდუსტრიულ ცენტრებში.

⁷ Народное хозяйство Грузинской ССР в 1978 году. Стат. ежегодник. Тб., 1980, с. 121, 124.

⁸ იქვე, გვ. 117.

საქართველოს სსრ მრეწველობაში, ისე როგორც სსრ კავშირში, ფართოდ არის გაჩაღებული სოციალისტური შეჯიბრება. მრავალი ათასი კოლექტივი იბრძვის კომუნისტური შრომის ბრიგადისა და დამკვერლის საპატიო წოდების მოპოვებისათვის. წარმოების სრულყოფაში დიდი წვლილი შეაქვთ ნოვატორებს, რაციონალიზატორ-გამომგონებლებს. მათ მიერ სახალხო მეურნეობაში დანერგილ წინადადებიდან ერთი წლის გაანგარიშებით მიღებულია 1978 წ.-64,8 მლნ მანეთის ეკონომია, რაც 3,4-ჯერ აღემატება 1965 წლის შესაბამის მაჩვენებელს.

საქართველოს ინდუსტრიულ საწარმოებში ფართოდ გაიშალა კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის სამუშაოები, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა მსუბუქი და კვების მრეწველობის საწარმოთა პროგრესული ტექნიკით აღჭურვას. მაგალითად, თუ 1966—1970 წლებში მსუბუქი მრეწველობის მოდერნიზაცია საშუალოდ შეადგენდა 129,6 ერთეულს, ხოლო კვების მრეწველობის 27 ერთეულს, 1978 წელს ეს მაჩვენებლები შესაბამისად უდრიდა 200 და 212. სულ უფრო მეტად ვითარდება მჭიდრო თანამშრომლობა მეცნიერების, ტექნიკისა და წარმოების მუშაკთა შორის.

მრეწველობის პროდუქციის საერთო მოცულობა 1970 წელთან შედარებით გაიზარდა (პროცენტობით): 1975 წ.-39, 1976 წ.-47, 1977 წ.-57, 1978 წ.-68, 1979 წ.-80⁹.

სკკპ XXV ყრილობისა და საქართველოს კომპარტიის XXV ყრილობის დადგენილებათა შესაბამისად, საქართველოში განსაკუთრებით დაჩქარებული ტემპით ვითარდებოდა ელექტროენერგეტიკა, მანქანათმშენებლობა, ქიმიური და ნავთობის მრეწველობა, აგრეთვე მსუბუქი და კვების მრეწველობის მთელი რიგი დარგები.

1980 წელს ელექტროენერჯის წარმოება, 1970 წელთან შედარებით, გაიზარდა 63,9 პროცენტით, მანგანუმის მოპოვება 77,1 პროცენტით, ლითონმპროდუქციის წარმოება 8,8 პროცენტით, მაგისტრალური ელმავლების-45 პროცენტით, სატვირთო ავტომანქანების-52,8 პროცენტით, ტყავის ფეხსაცმელების-9,6 პროცენტით, კონსერვების წარმოება გაიზარდა 2-ჯერ, ყურძნის ღვინოების-4,1-ჯერ, შამპანურის—35 პროცენტით. ამასთან ერთად იზრდება ფოლადის, თუჯის, ქვანახშირის, ნავთობის, მინერალური სასუქების, ცემენტის, სამშენებლო აგურის და სხვა პროდუქციის წარმოების მოცულობა.

მეათე ხუთწლეულში გეგმის დამატებით გამოშვებულია 700 მლნ მანეთის მრეწველური პროდუქცია, 3 ათასზე მეტი სატვირთო ავტომობილი, 350 ტონა მანგანუმის მადნეული. საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდამ მთლიანად 40% შეადგინა, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებული 35%-სა.

ხარისხის უმაღლესი კატეგორიის პროდუქციის გამოშვება წარმოების საერთო მოცულობაში გადიდა 2,9%-დან 21%-მდე. 2263-ზე მეტი ნაწარმი გამოდის ხარისხის სახელმწიფო ნიშნით. მრეწველურ საწარმოთა რეკონსტრუქცია-გაფართოებისა და ტექნიკური განახლების საშუალებით მიღებულია პროდუქციის საერთო მატების 57%-ზე მეტი.

⁹ Народное хозяйство Грузинской ССР за 60 лет, Тб., 1980, с. 53.

ბოლო წლებში მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა მრეწველობის მთელი რიგი დარგების საწარმოთა სპეციალიზაციისა და გამსხვილების მიმართულებით. 1980 წლისათვის რესპუბლიკის დაქვემდებარების საწარმოთა გაერთიანებათა რაოდენობა 121-მდე გაიზარდა. ყველაზე მეტი საწარმოთა გაერთიანება მოდის კვების მრეწველობაზე (19), შემდეგ მსუბუქ მრეწველობაზე (13), ადგილობრივ მრეწველობაზე (7) და ა. შ.

წარმატებით ხორციელდება სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფის, მართვისა და დაგეგმვის გაუმჯობესების ღონისძიებანი.

კაპიტალურ დაზანდებათა გადიდებასთან დაკავშირებით, ამოქმედდა 270 მსხვილი საწარმო და მრეწველური, სოფლის მეურნეობრივი და კულტურულ-საყოფაცხოვრებო დანიშნულების კომპლექსი, მათ შორის, ენგურის ჰიდროსადგურის ხუთი აგრეგატი, ვარციხის ჰიდროელსადგურის კასკადის სამი აგრეგატი, ახალი სიმძლავრენი რუსთავის მეტალურგიულ და ქიმიურ ქარხნებში, ქალაქ თბილისის მეტროპოლიტენის ახალი ხაზი და სხვ.

მეათე ხუთწლედში განსაკუთრებით აღსანიშნავია რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის მუშაკთა მიერ დიდი შრომითი გამარჯვების მოპოვება. მთლიანი პროდუქციის საშუალო წლიური წარმოება გაიზარდა 35 პროცენტით, ნაცვლად გეგმით გათვალისწინებულ 29 პროცენტისა. გეგმის დამატებით წარმოებულა 450 მილიონ მანეთის პროდუქცია. 1980 წელს მოიკრიფა ხარისხოვანი ჩაის ფოთლის რეკორდული მოსავალი-502 ათასი ტონა და ყურძნისა—900 ათას ტონაზე მეტი. მეცხრე ხუთწლედთან შედარებით ყურძნის საშუალო წლიური მოსავლიანობა გაიზარდა-47,0 პროცენტით, ხარისხოვანი ჩაის ფოთლისა-44 პროცენტით, ციტრუსებისა-2-ჯერ. მეცხოველეობის პროდუქციის საშუალო წლიური წარმოება გაიზარდა: ხორცისა და რძისა-16 პროცენტით, კვერცხისა-31 პროცენტით. სოფლის მეურნეობაში შრომის ნაყოფიერება გაიზარდა თითქმის 1,5-ჯერ. ქართველმა მეჩაიეებმა ხუთწლედის ბოლო წლისათვის გათვალისწინებულ დავალებებს უკვე პირველსავე წელს მიაღწიეს. სულ ხუთწლედში ნაცვლად 2080 ათასი ტონისა, სახელმწიფოს მიჰყიდეს 2155 ათასი ტონა ხარისხოვანი ჩაის ფოთლი. ვადამდე შეასრულეს დავალება მევენახეებმაც, ხუთწლედში ნაცვლად-2620 ათასი ტონისა სახელმწიფოს მიჰყიდეს-2650 ათასი ტონა ყურძენი, ხილი და ციტრუსები-2800 ათასი ტონა, ბოსტნეული-1469 ათასი ტონა.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და რესპუბლიკის მთავრობის მიერ დამკვიდრებულ ტრადიციის შედეგად ხუთწლედის დავალებათა ელაზე ადრე და გადაჭარბებით შესრულებისათვის საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის მიღწევათა გამოვენაზე აღიმართა საქართველოს სსრ დროშა მთელი რიგი გამარჯვებული კოლექტივების პატოსაცემად, მათ შორის „თბილმეტრომშენის“, ჭიათურის სამთამადნო კომბინატის, „საქსამთოქიმრეწვის“ და „საქნავთობის“ საწარმოთა გაერთიანების კოლექტივების, რესპუბლიკის მეჩაიეების, მევენახეებისა და სხვ.

70-იან წლების მანძილზე რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობაში უდიდესი თვისობრივი გარდაქმნების შედეგად მნიშვნელოვნად იზარდა საზოგადოებრივი პროდუქტის მოცულობა. მარტო მეათე ხუთწლედის მანძილზე ეს მაჩვენებელი 42 პროცენტით და მეტად გაიზარდა და დაახლოებით 16 მილიარდი მანეთი შეადგინა, ხოლო წარმოებული ეროვნული შემოსავალი 43

პროცენტით გაიზარდა და 1980 წელს 7,3 მილიარდი მანეთი შეადგინა. 1976—1979 წლების მონაცემებით ყველა საწარმოო ფონდის განახლების კოეფიციენტი შეადგინა 28 პროცენტი. საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდის შედეგად მიღებულია ეროვნული შემოსავლის მატების 86 პროცენტი და სამრეწველო პროდუქციის მატების 74 პროცენტი¹⁰.

რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის, კერძოდ მრეწველობის სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია კვების მრეწველობას (ჩაი, ღვინო, ხილბოსტნეულის, კონსერვის, თამბაქოს, ეთერზეთოვანები და სხვ.). რაც გაპირობებულია მწარმოებლურ ძალთა გაადგილების სოციალისტური პრინციპით და საქართველოს სპეციფიკური პირობებით.

რესპუბლიკის მრეწველობის პროდუქცია იგზავნება ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში, ამასთან, სწრაფად ვითარდება საბჭოთა საქართველოს საგარეო ვაჭრობის კავშირები, რასაც მოწმობს საერთაშორისო გამოფენებსა და ბაზრობებზე წარმატებების მოპოვება (ლონდონი, პარიზი, მონრეალი, ქაირო, დასავლეთ ბერლინი, იზმირი, ქაბული, პლოვდივი, მიუნხენი და სხვ.) ამ გამოფენებსა და ბაზრობებზე რესპუბლიკამ მრავალი ოქროს მედალი დაიმსახურა. დღეისათვის რესპუბლიკიდან ექსპორტის სახით სამასი დასახელების სამრეწველო პროდუქცია გადის, მათ შორის, რთული მანქანები და მოწყობილობა — მსოფლიოს 70 ქვეყანაში. საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის დიდი ნაწილი მოდის სოციალისტურ ქვეყნებზე, აგრეთვე დიდად განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებზე.

სოფლის მეურნეობის განვითარებაში მობრუნების პუნქტი იყო სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1965 წლის მარტის პლენუმი. ამ პერიოდის დამახასიათებელი თავისებურება არის კომპლექსური მიდგომა სოფლის მეურნეობის წინაშე მდგარი ამოცანების გადასაწყვეტად. ამ თვალსაზრისით დასახული იქნა დიდმნიშვნელოვანი ამოცანები, როგორც სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარების, ისე სოფლად საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა და წარმოების ორგანიზაციის ფორმების სრულყოფის მიმართულებით. ამ მხრივ, უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სოფლის მეურნეობის დარგში კაპიტალდამანდებათა ვადიღებას და მის ეფექტიან გამოყენებას, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების დამზადების სტაბილური გეგმების შემოღებას მრავალი წლისათვის, ზოლო გეგმის ზევით ჩაბარებული პროდუქციისათვის სათანადო ფასნამატის დაწესებას, კოლმეურნეთა შრომის გარანტირებული ანაზღაურების შემოღებას, კოლმეურნეობათა საშემოსავლო გადასახადის სრულყოფას და ეკონომიკურად სუსტი კოლმეურნეობებისათვის სათანადო შეღავათების დაწესებას, კოლმეურნეთა სოციალური უზრუნველყოფისა და სოციალური დაზღვევის წესის შემოღებას, მეურნეობათაშორისო კოოპერირებას და აგრარულ-სამრეწველო ინტეგრაციას, სოფლის მეურნეობის მართვის შემდგომ სრულყოფას და სხვა.

ამ ღონისძიებებმა სათანადო შედეგი გამოიღო. დაჩქარდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ზრდის ტემპები. გაიზარდა შრომის ნაყოფიერება, შემცირდა ზარალიან მეურნეობათა რიცხვი. 1966 — 1970 წლების საშუალო

¹⁰ ვაზ. „კომუნისტი“, 1981 წ. 23 იანვარი, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენება საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობას.

წლიურ წარმოებასთან შედარებით რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია 1978 წელს 60,1 %-ით გაიზარდა, მათ შორის მემცენარეობის პროდუქცია-76,4 %-ით. მეცხოველეობისა-30,8 %-ით. 1965—1978 წლებში სოფლის მეურნეობის ძირითადი წარმოებრივი ფონდები დაახლოებით 2,5-ჯერ გადიდა.

მნიშვნელოვნად გამსხვილდა და განმტკიცდა კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები. 1978 წლის მონაცემებით საშუალოდ ერთ კოლმეურნეობაზე მოდიოდა 2031 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, 1312 ათასი მანეთის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ძირითადი წარმოებრივი ფონდები, 658 ათას მანეთის მთლიანი შემოსავალი; საშუალოდ ერთ საბჭოთა მეურნეობაზე მოდიოდა 3063 ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, 1314 ათასი მანეთის ძირითადი წარმოებრივი ფონდები, 1300 მანეთის მთლიანი პროდუქცია. წარმოების განსაზოგადების ზრდამ და სოფლად საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სრულყოფამ თავისი გამოხატულება ჰპოვა სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციის და აგროსამრეწველო ინტეგრაციის პროცესის შემდგომ განვითარებაში. 1978 წლისათვის რესპუბლიკაში მოქმედებდა 286 სამეურნეობათაშორისო საწარმოო. თითოეულ მათგანზე საშუალოდ მოდიოდა 592,6 ათასი მანეთის ძირითადი წარმოებრივი ფონდები.

მნიშვნელოვანი ძვრები განხორციელდა სოფლის მეურნეობის მართვის საორგანიზაციო ფორმების სრულყოფის ხაზით. ამ მხრივ, საინტერესო ექსპერიმენტს წარმოადგენდა აბაშის რაიონში სოფლის მეურნეობის საწარმოო გაერთიანების შექმნა, რომელიც წარმატებით დაინერგა 14 რაიონში.

რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის განვითარებაში წარმატებები მნიშვნელოვნად მეტი იქნებოდა, რომ არა ის სერიოზული ნაკლოვანებები და ხარვეზები, რასაც წარსულში ჰქონდა ადგილი.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა, რომელიც ხელმძღვანელობდა პარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტის შესახებ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით საფუძვლიანად გააანალიზა და გაარკვია საქმის მდგომარეობა საზოგადოებრივი წარმოების ყველ დარგში, შეიმუშავა და განახორციელა კონკრეტული ღონისძიებანი წარმოების განვითარებაში არსებული ნაკლოვანებების დასაძლევად, პარტიულ დ ორგანიზატორული მუშაობის გასაძლიერებლად, სახალხო მეურნეობის ყველა რგოლში სახელმწიფო და შრომის დისციპლინის გასამტკიცებლად.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მხედველობაში მიიღო რა საქართველოს პარტიული ორგანიზაციის შესახებ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1976 წლის 22 ივნისის ცნობილ დადგენილებაში გამოთქმული მითითებები — მოსახლეობის ერთ სულზე საზოგადოებრივი პროდუქტისა და ეროვნული შემოსავლის ოდენობის მიხედვით რესპუბლიკის ჩამორჩენის თაობაზე, გაითვალისწინა რა რესპუბლიკის თავისებურებები, მეათე ხუთწლილისათვის შეიმუშავა ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარებისა და მოსახლეობის მატერიალური და კულტურული კეთილდღეობის ამაღლების ფართო პროგრამა, გათვალისწინებული იქნა, და ამან სათანადო ასახვა ჰპოვა რესპუბლიკის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მეათე ხუთწლიან გეგმაში, უმნიშვნელოვანესი პარამეტრების მიხედვით საქართველოს ეკონომიკის უფრო მაღალი ტემპებით ზრდა საშუალო-საკავშირო მაჩვენებლებთან შედარებით.

მეთე ხუთწლედის შესრულების შედეგებმა და საერთოდ 70-იან წლებში ჩამოყალიბებულმა ტენდენციებმა ნათლად გვიჩვენა, რომ ჩვენი რესპუბლიკა მთავარი მაჩვენებლების მიხედვით წინ უსწრებდა საშუალო-საკავშირო მაჩვენებლებს. ამის შედეგად მეთე ხუთწლედში (წინასწარი მონაცემებით) შემცირდა ჩვენი რესპუბლიკის ჩამორჩენა საერთო საკავშირო მაჩვენებლებისაგან მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოების მოცულობის მიხედვით, კერძოდ, ეროვნული შემოსავლის მიხედვით-14 პროცენტული პუნქტით, მრეწველობის პროდუქციის მიხედვით-9 და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მიხედვით-8 პროცენტული პუნქტით.

როგორც საქართველოს კომპარტიის XXVI ყრილობაზე აღინიშნა, მომავალი ათწლეული ეკონომიკის განვითარების უმთავრესი მაჩვენებლების მიხედვით, საშუალო საკავშირო დონესთან შედარებით, უნდა გახდეს საქართველოს სსრ ჩამორჩენის დაძლევის დამამთავრებელი ეტაპი.

მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობასთან ერთად განვითარდა ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საშუალებათა სხვადასხვა სახეობანი; გაფართოვდა რკინიგზის, საზღვაო და საჰაერო ტრანსპორტის ქსელი და განხორციელდა მისი ძირეული რეკონსტრუქცია, შეიქმნა და განვითარდა საავტომობილო, მილსადენი, საბავირო და პნევმოტრანსპორტი. გრძელდება თბილისის მეტროპოლიტენის ახალი ხაზის მშენებლობა, განვითარდა სავაზო მეურნეობა, ფართოდ გატარდა ქალაქებისა და სოფლის ტელეფონიზაცია, რადიოფიკაცია, სწრაფად ვითარდება ტელევიზია. თბილისსა და სხვა ქალაქებში მუშაობენ ავტომატური ტელეფონის სადგურები. ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საშუალებით საქართველო დაკავშირებულია მოძმე საბჭოთა რესპუბლიკებთან და სხვა ქვეყნებთან.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში დიდად განვითარდა საბჭოთა ვაჭრობა. სახალხო მოხმარების საგნების წარმოების სისტემატური ზრდისა და მშრომელთა რეალური შემოსავლების განუზრელი აღმავლობის საფუძველზე ყოველწლიურად იზრდება რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი და კოოპერაციული ვაჭრობის ცალობრივი საქონელბრუნვა, უმჯობესდება მისი ასორტიმენტული სტრუქტურა. მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ვაჭრობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, ფართოდ დაინერგა ვაჭრობისა და მომსახურების პროგრესული ფორმები.

მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ზრდასთან ერთად სისტემატურად იზრდება მოსახლეობისათვის საქონლის მიყიდვა. რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი და კოოპერაციული ვაჭრობის ცალობრივი საქონელბრუნვა (საზოგადოებრივი კვების ჩათვლით) 1979 წელს შეადგენდა 4003 მლნ მანეთს, რაც 12-ჯერ აღემატება 1940 წლის შესაბამის მაჩვენებელს, 1940 — 1979 წლების მანძილზე ცალობრივი ვაჭრობის საწარმოთა რაოდენობა გაიზარდა დაახლოებით 2-ჯერ, ხოლო საზოგადოებრივი კვების საწარმოები — 4-ჯერ.

სახალხო მეურნეობის განვითარებაში მოპოვებული მიღწევების საფუძველზე ამაღლდა საქართველოს მოსახლეობის მატერიალური კეთილდღეობა, აყვავდა შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ეროვნული ქართული კულტურა.

მოსახლეობის მატერიალური კეთილდღეობის ზრდის განმაზოგადებელი მაჩვენებელია ეროვნული შემოსავლის ზრდა. 1960 წელთან შედარებით,

1979 წელს საქართველოს სსრ ეროვნული შემოსავლის უდიდესი ნაწილი, დაახლოებით სამი მეოთხედი, მოსახლეობის პირადი მოხმარებისათვის გამოიყენება.

ეროვნული შემოსავლის ზრდის საფუძველზე გაიზარდა მოსახლეობის რეალური შემოსავალი. მარტო მოხმარების საზოგადოებრივ ფონდებიდან მოსახლეობის მიერ მიღებული დახმარება და, 1978 წელს შეღავათები, 1960 წელთან შედარებით 2,5-ჯერ გაიზარდა და 1683,3 მლნ მანეთს შეადგენდა.

მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების ხარჯზე ხდება მოსახლეობის უფასო მომსახურება, უფასო სწავლება, დახმარების, პენსიების, სტიპენდიების გაცემა, მორიგ შევებულებათა ანაზღაურება, უფასოდ ან შეღავათიან ფასებში დასვენება სანატორიუმებსა და დასასვენებელ სახლებში და სხვ.

უქანასენელ წლებში თვალსაჩინოდ ამოღდა მცირესაზღაურეო მუშაკთა ხელფასის დონე. გაუმჯობესდა მუშებისა და მოსამსახურეების შრომის პირობები. ხუთდღიან სამუშაო კვირაზე გადასვლით შეიქმნა დამატებითი შესაძლებლობანი შრომისა და დასვენების პირობების გაუმჯობესებისათვის.

მშრომელთა კეთილდღეობის გაუმჯობესების საფუძველზე გაიზარდა საქართველოს სსრ მოსახლეობის რიცხოვნობა, მუშათა და მოსამსახურეთა რაოდენობა და არსებითად შეიცვალა ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის თანაფარდობა.

ქალაქად და სოფლად ბინათმშენებლობის არნახული ზრდის შედეგად მოსახლეობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა გაიუმჯობესა საბინაო პირობები. 1921—1978 წლების მანძილზე აშენდა 55162 ათასი კვადრატული მეტრი საცხოვრებელი ფართობი. 1956 წლიდან 1978 წლამდე 3166 ათასმა კაცმა მიიღო საცხოვრებელი ფართობი ან გაიუმჯობესა საცხოვრებელი პირობები.

საყოფაღდებოა ის ფაქტი, რომ მარტო მეათე ხუთწლეულის მანძილზე სახელმწიფო კაპიტალური დაბანდებისა და საბინაო კოოპერატივების სახსრების ხარჯზე აშენდა 5 მლნ ათასი კვადრატულ მეტრზე მეტი საერთო ფართობის საცხოვრებელი სახლები. საბინაო პირობები გაიუმჯობესა 680 ათასზე მეტმა კაცმა.

საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობა ბევრადაა დამოკიდებული მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების გაუმჯობესებაზე. 1979 წელს მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების საწარმოთა მიერ შესრულებულ სამუშაოთა მოცულობა 1975 წელთან შედარებით 1,4-ჯერ გაიზარდა, მათ შორის სოფლად — 1,9-ჯერ.

ყველა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის მოსწავლეთა რაოდენობა 1979-1980 სასწავლო წელს 6-ჯერ, ხოლო სკოლების რაოდენობა 2,2-ჯერ მეტი იყო, რევოლუციამდელ პერიოდთან შედარებით.

რევოლუციამდელ საქართველოში იყო მხოლოდ ერთი უმაღლესი სასწავლებელი და 5 საშუალო სპეციალური სასწავლებელი, ამჟამად რესპუბლიკაში მოქმედებს 19 უმაღლესი და 93 საშუალო სპეციალური სასწავლებელი ე. ი. 19-ჯერ მეტი ვიდრე რევოლუციამდელ საქართველოში.

1976 — 1980 წლების მანძილზე საქართველოს სსრ უმაღლესმა სასწავლებლებმა მოამზადეს 55397 უმაღლესი კვალიფიკაციის სპეციალისტი, რაც დაახლოებით 10-ჯერ მეტია 1929—1932 წწ. შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით.

განუხრელად იზრდება მოსახლეობის მომსახურება კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ. შექმნილია ბიბლიოთეკების, საკლუბო დაწესებულებების, მუზეუმების ფართო ქსელი. საბჭოთა სახელმწიფო თავისი არსებობის პირველ დღეებიდანვე უდიდესი მზრუნველობით ეკიდება მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვისა და გაუმჯობესების საქმეს. 1979 წელს, 1913 წელთან შედარებით, ექიმების რაოდენობა 149-ჯერ, ხოლო საავადმყოფოებში საწოლთა რაოდენობა 25-ჯერ გაიზარდა.

დიდათ განვითარდა საკურორტო მეურნეობა და ტურიზმი. 1979 წელს რესპუბლიკაში მოქმედებდა 358 სანატორიუმი და დასასვენებელი დაწესებულება 82,4 ათასი საწოლით.

უკანასკნელ წლებში ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მაღალი შედეგების მიღწევისათვის რესპუბლიკა ზედიზედ მერვედ დაჯილდოვდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის, სსრკ მინისტრთა საბჭოს, საკავშირო პროფსაბჭოს და სრულიად საკავშირო ალკკ ცენტრალური კომიტეტის გარდამავალი წითელი დროშით.

მომწიფებული სოციალიზმის მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც სსრ კავშირის ეკონომიკა ვითარდება როგორც ერთიანი სახალხო მეურნეობრივი კომპლექსი, მნიშვნელოვნად იზრდება თითოეული საბჭოთა რესპუბლიკის და მათ შორის საქართველოს ეკონომიკური პოტენციალი. მოპოვებული უდიდესი წარმატებების საფუძველზე მეთერთმეტე ხუთწლეულში კიდევ უფრო მეტად ამაღლდება მოსახლეობის მატერიალური კეთილდღეობა და კულტურული დონე.

დღეს, როდესაც ჩვენი ქვეყანა, ლენინური პარტიის ხელმძღვანელობით, გადის კომუნისტური მშენებლობის ახალ მიჯნაზე, საქართველოს მშრომლები დიდი შრომითი აქტივობით და აღფრთოვანებით ეგებებიან საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა და საქართველოს კომპარტიის შექმნის 60 წლისთავს.

А. И. БРЕГВАДЗЕ, Д. С. ДИАСАМИДЗЕ

НАРОДНОЕ ХОЗЯЙСТВО ГРУЗИНСКОЙ ССР ЗА 60 ЛЕТ

Резюме

25 февраля 1921 года под руководством Коммунистической партии в Грузии победила Советская власть. Было создано государство рабочих и крестьян, которое в соответствии с интересами трудящихся провело целый ряд важнейших мероприятий, в первую очередь — национализацию земли, крупной промышленности и др., что имело решающее значение для восстановления народного хозяйства и создания фундамента социалистической экономики.

В период осуществления курса индустриализации в республике были созданы и получили развитие новые отрасли тяжелой промыш-

ленности: электроэнергетическая, нефтеперерабатывающая, производство ферросплавов, добыча новых видов ископаемых и др. Почти заново были созданы легкая и пищевая промышленности. Появились новые индустриальные районы.

В 1940 году продукция крупной промышленности в 27 раз превосходила уровень 1913 года.

На основании ленинского плана кооперации произошло социалистическое преобразование сельского хозяйства. В соответствии с природно-географическими особенностями республики широкие масштабы получило развитие субтропических и технических культур. К 1940 году сельское хозяйство Грузии давало в 2,5 раза больше валовой продукции, чем в 1913 году.

Крупные переломы произошли в деле удовлетворения материальных или социальных нужд населения. Была создана и развивалась национальная по форме и интернациональная по содержанию культура.

Сразу же после начала Великой Отечественной войны народное хозяйство республики было подчинено интересам обороны страны. В послевоенный период были созданы условия для подъема народного хозяйства. Широко развернулось строительство в республике новых объектов тяжелой индустрии. Получили развитие такие отрасли промышленности, как машиностроение, энергетическая, черная и цветная металлургия, химическая, строительная индустрия, сравнительно новые отрасли — сельскохозяйственное машиностроение, приборостроение, электротехническая промышленность. Многие отрасли промышленности приобрели всесоюзную значимость.

Значительные результаты были достигнуты в отраслях сельского хозяйства. Укрепилась материально-техническая база колхозов и совхозов, большое внимание было уделено вопросам материального стимулирования работников сельского хозяйства. Создались условия для развития межхозяйственной кооперации и аграрно-промышленной интеграции. В 1979 году против 1965 совокупный общественный продукт Грузинской ССР вырос на 155%, в том числе промышленности — на 175% и сельского хозяйства — на 92%.

Значительные успехи были достигнуты в области транспорта, строительства, повышения благосостояния народа, народного просвещения и культуры, медицинского обслуживания.

XXVI съезд КП Грузии наметил новые задачи в XI пятилетке для развития экономики республики ускоренными темпами. Выполнение задач нового пятилетнего плана будет являться значительным шагом вперед в деле неуклонного развития экономики республики, более полного удовлетворения материальных и духовных потребностей людей.

ლილია გუგუშვილი

საქართველოს სსრ მრეწველობის განვითარების თავისებურებანი (1921—1937 წწ.)

ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამდე საქართველოს სამრეწველო განვითარებას დიდად აფერხებდა მეფის რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა, რომელსაც იგი ქვეყნის განაპირა მხარეებში და მათ შორის საქართველოშიც ატარებდა. ამიტომაც საქართველო მრეწველობის განვითარების დონით დიდად ჩამორჩებოდა რუსეთის ინდუსტრიულ ცენტრებს.

საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ, მიუხედავად არსებული სიძნელეებისა ქართველი ხალხი ენერგიულად შეუდგა მთელი სახალხო მეურნეობის აღდგენას. საქართველო, რუსეთთან შედარებით, უფრო აგრარული ქვეყანა იყო, რის გამოც, სახალხო მეურნეობის აღდგენისათვის ერთ-ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა მრეწველობის განვითარებას. იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული და დამოკიდებული სოფლის მეურნეობის აღორძინებაზე.

სახალხო მეურნეობის აღდგენა-განვითარება რესპუბლიკაში განსხვავებულ პირობებში მიმდინარეობდა, რაც გაპირობებული იყო ქვეყნის კონკრეტულ ისტორიული ვითარებით. ამიტომაც მიუთითებდა 1921 წ. ვ. ი. ლენინი ქართველ კომუნისტებს: „...გახსოვდეთ, რომ საქართველოს როგორც საშინაო, ისე საერთაშორისო პირობები მოითხოვენ ქართველი კომუნისტებისაგან... თავისებური ტაქტიკის მოხერხებულად და მოქნილად შემუშავებას...“¹ საბჭოთა საქართველოს მშრომელები ხელმძღვანელობდნენ რა ვ. ი. ლენინის მიითითებით, ითვალისწინებდნენ ყველა იმ თავისებულებას, რაც დამახასიათებელი იყო საქართველოს სახალხო მეურნეობისა და მათ შორის მრეწველობის განვითარებისათვის.

მრეწველობის განვითარება უნდა დაწყებულიყო ძალზე დაბალი დონიდან რის გამოც, ზოგიერთ ღონისძიებათა გატარების დროს, იგი მოითხოვდა თავისებურ მიდგომას.

აღდგენით პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ცენტრში მრეწველობის განვითარებას, პირველ რიგში კი „ა“ ჯგუფის ცენტრში მრეწველობას, რომელიც სულ უფრო იზრდებოდა, ხოლო „ბ“ ჯგუფის ცენტრში მრეწველობის პროდუქცია კი კლებულობდა. ასე, მაგალითად, 1926-27 წწ. უცვლელი ფასებით „ა“ ჯგუფის პროდუქცია შეადგენდა (პროცენტობით): 1923-24 წწ. 46,2; 1924-25 წწ. — 49,0; 1926 წ. — 50,0; „ბ“ ჯგუფის პროდუქცია კი — 1923-24 წწ. — 53,8; 1924-25 წწ. — 51,01; 1925-26 წწ. — 50,0².

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 190.

² საბჭოთა საქართველოს 10 წელი, სტატ. კრებული, ტფ., 1931, გვ. 10.

საქართველოს კომპარტიის (ბ) III ყრილობამ (1924 წ.) დასახა კონკრეტული ამოცანები მძიმე მრეწველობის აღდგენისა და განვითარებისათვის. ყრილობის რეზოლუციაში აღნიშნული იყო, რომ საქართველოს აქვს ყველა პირობა მძიმე უმთავრესად, სამთამადნო მრეწველობის განვითარებისათვის.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე, ჭიათურის მანგანუმს თითქმის პირველი ადგილი ეჭირა საერთაშორისო ბაზარზე. მისი იმდროინდელი ექსპორტი მსოფლიო მოთხოვნილების 49 %-ს ფარავდა. 1913 წელს საზღვარგარეთ გატანილი იყო 65 მლნ ფუთი მანგანუმი. იმპერიალისტური ომისა და მენშევიკების ბატონობის პერიოდში კი შეწყდა მისი როგორც გატანა, ისე ამოღება. საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში მანგანუმის მრეწველობა სწრაფად იწყებს ზრდას. 1925-26 წწ. მისმა ამოღებამ მიაღწია 770 802 600 ტონას და ომამდელი ამოღების დონეს დაახლოებით 21 პროცენტით გადააჭარბა.

ქვანახშირის მრეწველობის სუსტი განვითარება და რკინის მადნების არარსებობა ხელს უშლიდა სამთო მრეწველობის შემდგომ განვითარებას.

საბჭოთა საქართველოში ინდუსტრიალიზაციის განხორციელება დაიწყო მისთვის დამახასიათებელ თავისებურებათა გათვალისწინებით. ადგილობრივი რესურსების შესაბამისად საქირო იყო იმ დარგების კომპლექსურად განვითარება, რომლებისთვისაც რესპუბლიკას ხელსაყრელი პირობები გააჩნდა. ამასთანავე, მას, როგორც ეკონომიკურად უფრო ჩამორჩენილ ქვეყანას ეს დარგები უნდა განეგებებოდა საშუალოზე უფრო სწრაფი ტემპით. მისი შემდგომი აღმავლობა მოითხოვდა ინდუსტრიული წარმოების ინტენსიურ განვითარებას, რაც გააძლიერებდა სსრ კავშირის ინდუსტრიალიზაციის ტემპს.

საქართველოს ინდუსტრიალიზაცია განსხვავდებოდა საბჭოთა კავშირის ინდუსტრიალიზაციისაგან მთლიანად, როგორც განვითარების ტემპით, ისე მშენებლობის ხასიათით. საქართველოში ინდუსტრიალიზაცია ვერ განვითარდებოდა არსებულ საწარმოთა გაფართოებით, რადგან ასეთი საწარმოთა რიცხვი მეტად მცირე იყო და რაც იყო, იმის მნიშვნელოვანი გადაკეთებაც არ ხერხდებოდა. ამიტომ მისი განვითარება მოსახერხებელი იყო მხოლოდ ახალი სამრეწველო აღმშენებლობით.

საკითხი ინდუსტრიალიზაციის შესახებ ყოველმხრივ იქნა განხილული საქართველოს კომპარტიის (ბ) IV ყრილობაზე (1925 წ.). ყრილობაზე აღინიშნა, რომ ჩვენს რესპუბლიკაში ინდუსტრიალიზაცია უნდა განხორციელდებოდა რეზოლუციამდელ საქართველოს თავისებურებების გათვალისწინებით. ყრილობაზე, პირველად საბჭოთა საქართველოს არსებობის მანძილზე, მოცემულ იქნა მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის დაწვრილებითი და სიღრმისეული ეკონომიკური ანალოზი და დასახულ იქნა განვითარების ვზები სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის სისტემაში, მისი თავისებურებების გათვალისწინებით.

საბჭოთა საქართველო მდიდარი იყო ჰიდროტექნიკური და მინერალური რესურსებით. ჰიდროენერგეტიკული მრეწველობის მძლავრი განვითარება ქმნიდა მტკიცე ბაზას ინდუსტრიული წარმოების სხვა დარგების, ტრანსპორტისა და სოფლის მეურნეობის აღმავლობისათვის. იგი მდიდარი იყო აგრეთვე მადნეული და არამადნეული წიაღისეულით, რაც ფართო პერსპექტივას ქმნიდა მოპოვებითი და დამამუშავებელი ინდუსტრიული წარმოების განვითარებისათვის.

ამასთანავე, ჩვენი რესპუბლიკის კლიმატური და ნიადაგობრივი პირობე-

ბი შესაძლებლობას ჰქმნიდა იმ სასოფლო-სამეურნეო დარგების განვითარებისათვის, რომლებიც ძვირფას სამრეწველო ნედლეულს იძლევიან. ასეთია, მაგალითად, მეთამბაქოეობა, მევენახეობა, მებალეობა, მებამბეობა, მეაბრეშუმეობა და სხვ. სწორედ ამ საკითხებზე გაამახვილა ყურადღება საქართველოს კ (ბ) ცკ 1926 წლის დეკემბრის პლენუმმა, რომელმაც ძირითად მიმართულებად მიიჩნია მძიმე ინდუსტრიის განვითარებისათვის ქვეყნის მდიდარი ბუნებრივი პირობების გამოყენება. ამასთან, აღინიშნა, რომ დიდი ყურადღება უნდა დაეთმოს ისეთ საწარმოთა მშენებლობას და მის შემდგომ განვითარებას, რომელთათვისაც საქართველოში მოიპოვება საკმაო ნედლეულის რესურსები და რომლებიც ადვილად ხელმისაწვდომია გადასამუშავებლად.

პლენუმმა მიზანშეწონილად ჩათვალა მეაბრეშუმეობის შემდგომი განვითარება აბრეშუმის ახალი საქსოვი და სართავი ქარხნების აგების გზით. ყურადღება დაეთმო აგრეთვე სატყეო, კონიაკ-სპირტის მრეწველობის, ტყავის, თამბაქოს და სხვა დარგების შემდგომ განვითარებას. პლენუმზე ხაზი გაესვა იმას, რომ საქართველოს სახალხო მეურნეობა არ შეიძლება განვითარდეს მხოლოდ მსხვილი მრეწველობის ხაზით, ადგილობრივი მრეწველობის განვითარების გარეშე.

1926-27 წლებში საქართველოს მრეწველობა ხასიათდებოდა ახალი ქარხნების ამუშავებით, ზოგიერთი არსებული ფაბრიკა-ქარხნების ტექნიკური გაუმჯობესებით, შრომის რაციონალიზაციით. ჩატარებულ ღონისძიებათა შედეგად 1926-1927 წწ. მრეწველობის მთლიანი პროდუქტია გაიზარდა (ათას მანეთობით)³: 1924-25 წწ. — 7 680,9, 1925-26 წწ. — 10 791,5, 1926-27 წწ. — 11 494,0.

მართალია 1925—26 წწ. პროდუქციის მატება დიდი იყო, 1924-25 წლებთან შედარებით, მაგრამ თვით 1925-26 წწ. მატების ტემპი შესუსტებულია. ზოგიერთ შემთხვევაში კი წლის მეორე ნახევარში, პირველთან შედარებით, პროდუქციის რაოდენობა შემცირებულია, ეს აიხსნება იმით, რომ წარმოების შემდგომი ზრდა მოითხოვდა ხელახალ კაპიტალურ დაბანდებას.

1926-27 წწ. ამუშავდა აბრეშუმის ამოსახვევი ფაბრიკები ხონში, ოზურგეთსა და თელავში, აგრეთვე, აბრეშუმის საგრეხი ფაბრიკა ოზურგეთში, გრეხილი ავეჯის ფაბრიკა მარელისში, საკასრე ქარხანა ბორჯომში, ხე-ტყის ქარხანა ახალ აბასთუმანში. აღინიშნულ წამოწყებათა ამუშავებით კი საფუძველი ჩაეყარა საქართველოში მრეწველობის ორი ახალი დარგის განვითარებას — აბრეშუმის მრეწველობას და ხის დამუშავებას, რომელნიც უზრუნველყოფილი იყვნენ საკუთარი ნედლეულით. ასე რომ, თანდათან აღდგენილ იქნა ომის წინადროინდელი მრეწველობის დონე, ხოლო ზოგიერთმა დარგმა გადააჭარბა კიდევ.

ამრიგად, საბჭოთა ხალხმა ინდუსტრიალიზაციის პირველსავე წლებში გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია. შეიქმნა პირობები სოციალისტური მრეწველობის უფრო მძლავრი აღმავლობისა და უახლეს ტექნიკურ ბაზაზე სახალხო მეურნეობის დარგების ფართო რეკონსტრუქციისათვის.

საკავშირო კომპარტიის (ბ) XV ყრილობამ (1927 წ.) საჭიროდ მიიჩნია სახალხო მეურნეობის შემდგომი განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმის შედგენა. ყრილობა ვარაუდობდა მრეწველობასა და სახალხო მეურნეობის სხვა

³ საქ. სსრ ორცხა, ფ. 600, ან. 1, საქმე 1089, გვ. 54.

დარგებს შორის გარკვეული პროპორციულობის დადგენას, სოციალისტური წარმოების განვითარების მაღალ ტემპს. მან საკიროდ სცნო წარმოების საშუალებათა წარმოების განვითარება ისეთი ტემპით და მასშტაბით, რომ სახალხო მეურნეობის ძირითადი დარგების საწარმოო მოთხოვნილება დაკმაყოფილებულიყო ჩვენივე ქვეყნის მრეწველობით.

ყრილობაზე განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ეროვნულ რესპუბლიკებში სოციალისტური მშენებლობის საკითხებს, რომელთა სამეურნეო განვითარება უნდა წარმართულიყო ადგილობრივ თავისებურებათა გათვალისწინებით.

ჩვენი რესპუბლიკის ერთ-ერთი და უმთავრესი თავისებურება მდგომარეობდა მის ეკონომიკურ და ტექნიკურ ჩამორჩენილობაში, რომლის აღმოფხვრის ძირითად საშუალებად მიჩნეულ იქნა საქართველოს სსრ მრეწველობის განვითარების უფრო სწრაფი ტემპის დასახვა, ვიდრე საბჭოთა კავშირში მთლიანად.

საქართველოს სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა ითვალისწინებდა მსხვილი მრეწველობის მთლიანი პროდუქციის გადიდებას 5-ჯერ და უფრო მეტად. ამასთანავე, გათვალისწინებული იყო ხუთწლედის ბოლოსათვის სამრეწველო პროდუქციის მატება 587,9%-ით, ნაცვლად საკავშირო მასშტაბით გათვალისწინებული 267,7 %-სა, ხოლო ცალკეული ჯგუფების მატება გეგმით ასე გამოიხატება: საქართველოს სსრ მრეწველობის „ა“ ჯგუფის მატება 651,3%-ით, „ბ“ ჯგუფისა—524,0%-ით, საკავშირო მასშტაბით „ა“ ჯგუფის—321,0%-ით, „ბ“ ჯგუფისა—230,0%-ით. მრეწველობის დაჩქარებული ტემპით განვითარება შესაძლებლობას იძლეოდა წარმოების საშუალებათა წარმოების („ა“ ჯგუფი) ხვედრითა მთლიან პროდუქციაში, ხუთწლედის ბოლოს, გაზრდილიყო 50,2 %-დან 55,6 %-მდე. ამასთან დაკავშირებით, ხუთწლედის ბოლოს მოხმარების საშუალებათა წარმოება („ბ“ ჯგუფი), მიუხედავად პროდუქციის მატებისა მცირდება 49,8 %-დან 44,4 %-მდე.

ხუთწლედში ქვანახშირის მრეწველობა თვალსაჩინოდ გაიზარდა. თუ 1929—30 წწ. საქართველოს ქვანახშირის მოპოვებამ 97 ათასი ტონა შეადგინა, 1932 წელს იგი 205,3 ათას ტონამდე გაიზარდა. ქვანახშირის მთლიანი პროდუქცია (1926-27 წწ. უცვლელი ფასებით) უდრიდა: 1926-27 წწ.-965 ათას მან., 1927-28 წწ.-876 ათას მან., 1928-29 წწ.—950 ათას მან., 1929-30 წწ.-1115 ათას მანეთს⁴. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ 1928-29 წლების მონაცემებით ქვანახშირის ამოღება 71 445,9 ტონიდან 79 926 ტონამდე გადიდა. ეს მცირე მატება გაპირობებული იყო ამ დარგის ტექნიკური ჩამორჩენილობით. ამასთანავე, ტყიბულის ქვანახშირის მრეწველობის განვითარება შეაფერხა 1926 წელს გაჩენილმა ხანძარმა. სამრეწველო მნიშვნელობის ზრდასთან ერთად, ერთობ დადიდა მოთხოვნილება ტყიბულის ნახშირზე. გარკვეული ნაბიჯები იქნა გადადგმული ტყვარჩელის კომბინატის მოსაწყობად, რასაც სახელმწიფოსათვის მაღალხარისხოვანი მეტალურგიული კოქსი უნდა მიეცა.

1926-29 წწ. მნიშვნელოვნად განვითარდა რესპუბლიკის სათბობ-ენერგეტიკული მრეწველობა, განსაკუთრებით კი ელექტროენერჯის წარმოება და ნავთობის გადამუშავება. ამ დარგებთან ერთად დიდი ყურადღება მიექცა ჭიათურის მანგანუმის საბადოს. მართალია ჭიათურის მანგანუმის მრეწველო-

⁴ საბჭოთა საქართველოს 10 წელი, გვ. 101*

ბა გადაეცა უცხოელ კონცესიონერს, რომელთანაც დადებულ იქნა გარკვეული ხელშეკრულება რეკონსტრუქციული სამუშაოს ჩასატარებლად, მაგრამ როგორც ცნობილია, ხელშეკრულება არ შესრულდა და არსებული წარმოებრივი აპარატი მწყობრიდანაც კი გამოვიდა, რის გამოც მკვეთრად შემცირდა მანგანუმის ამოღება.

1928 წელს მანგანუმის მრეწველობა მანგანუმის ტრესტის გამგებლობაში გადავიდა, რომელიც ჩაუდგა რა სათავეში მის წარმოებას, მნიშვნელოვანი ღონისძიებანი გაატარა ამ დარგის აღმავლობისათვის. თუ მანგანუმის ამოღება 1925-26 წწ. შეადგენდა 777,6 ათას ტონას, 1926-29 წწ. იგი გაიზარდა 1197,8 ათას ტონამდე. მრეწველობის ამ დარგში საბოლოოდ მოხდა კერძო მრეწველობის ლიკვიდაცია. ჩატარდა ინტენსიური მუშაობა წარმოების რეკონსტრუქციისა და გაფართოებისათვის. ინდუსტრიალიზაციისათვის ბრძოლის პერიოდში, მნიშვნელოვნად გაიზარდა წარმოების საშუალებათა წარმოების ხვედრიწონა საქართველოს მძიმე მრეწველობაში. 1927 წელს „ა“ ჯგუფის ხვედრიწონა შეადგენდა 62,0%, „ბ“ ჯგუფის კი—38%-ს. 1928 წელს შესაბამისად უდრიდა 63,4% და 36,6%. ამრიგად, მატება მოხდა „ა“ ჯგუფის სასარგებლოდ. ასეთი თანაფარდობა „ა“ და „ბ“ ჯგუფებს შორის საცესებით შეესაბამებოდა მრეწველობის განვითარების ხასიათს და მიმართულებას.

საბჭოთამდელ საქართველოში მძიმე მრეწველობას მხოლოდ მოპოვებითი ხასიათი ჰქონდა, რაც შეეხება დამამუშავებელ ინდუსტრიას, კერძოდ პირადი მოხმარების საგანთა მძიმე ინდუსტრიულ წარმოებას, იგი ჩანასახის მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მოპოვებითი მძიმე მრეწველობის პროდუქცია „ა“ ჯგუფის ინდუსტრიულ წარმოებას მიეკუთვნებოდა. აღნიშნულ გარემოებათა გამო საბჭოთამდელ საქართველოს მძიმე მრეწველობის მთლიანი პროდუქციის უმბრატეხი მასა წარმოების საშუალებათა წარმოებაზე მოდიოდა.

საბჭოთა საქართველოს ინდუსტრიალიზაციის განვითარებისათვის 1926-27 წწ. ერთ-ერთ დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენდა ის, რომ ამ პერიოდში საქართველოს ინდუსტრიალიზაციასა და სოფლისმეურნეობრივი წარმოების თანაფარდობას შორის მოხდა გარკვეული ცვლილებანი. 1927-29 წწ. სოფლის მეურნეობა ნელი ტემპით ვითარდებოდა, მძიმე მრეწველობა კი აღმავლობით ხასიათდებოდა. თუ საქართველოს მთელი მრეწველობის ხვედრიწონა ინდუსტრიული და სოფლისმეურნეობრივი წარმოების მთლიან პროდუქციაში 1925-26 წწ. 27%-ს უდრიდა, 1927-28 წწ. იგი 32,8%-მდე გაიზარდა. მძიმე მრეწველობის იგივე მაჩვენებელი კი უდრიდა 1924-25 წწ. 13,2%-ს, 1928-29 წწ.—33%, ე. ი. 2,5-ჯერ გაიზარდა. ამრიგად, მსხვილი მრეწველობის ხვედრიწონის გადიდება ნიშნავდა სოციალისტური ინდუსტრიის წამყვანი როლის გაძლიერებას საბჭოთა საქართველოს სახალხო მეურნეობაში.

1929-30 წლებში საქართველოს მძიმე მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 6-ჯერ ჭარბობდა 1923-24 წლების შესადარის მაჩვენებელს, ხოლო 1927-28 წწ. 2,1-ჯერ აღემატებოდა⁵.

1913 წლის მიმართ, საქართველოს ცენტრიანი მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 1929-33 წწ. 355,5%-ს შეადგენდა, ხოლო 1931 წ.—548,9%. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ 1913 წელთან შედარებით სსრ კავშირის მძიმე მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია დაახლოებით შეადგენდა: 1930 წელს 260% და

⁵ საბჭოთა საქართველოს 10 წელი, გვ. 104.

1931 წ.—320%-ს. როგორც ვხედავთ, საბჭოთა საქართველოს მიმე მრეწველობის განვითარების ტემპი მნიშვნელოვნად აღემატებოდა საკავშირო მაჩვენებელს, ეს კი პასუხობდა საკავშირო კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და საქართველოს კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის დირექტივებს, რომლებიც ეხებოდა ჩამორჩენილი განაპირა მხარეების მრეწველობის გაძლიერებას.

საბჭოთა საქართველოში პირველი ხუთწლეულის მანძილზე მრეწველობის განვითარების მატემა უდრიდა 597,8%-ს, ხოლო სსრ კავშირში მთლიანად 267,%. 1927—31 წლებში მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია გაიზარდა 206%-ით; აქედან „ა“ ჯგუფის პროდუქცია—239% და „ბ“ ჯგუფის—180%-ით. კაპიტალური დაბანდება 1931 წელს 1928—29 წლების 11810 ათასი მანეთიდან 65 მლნ მანეთამდე გაიზარდა.⁶

საქართველო აგრარული ქვეყნიდან თანდათან ხდება აგრარულ-სამრეწველო ქვეყნად. თუ ცენზიანი მრეწველობის ხვედრიწონა სოფლის მეურნეობისა და ცენზიანი მრეწველობის მთლიან პროდუქციაში უდრიდა 1924—25 წწ. 13,2%, ხოლო სოფლის მეურნეობისა—86,8%-ს, 1928-29 წწ. მრეწველობის ხვედრიწონამ 28,7%, ხოლო სოფლის მეურნეობამ 71,3% მიაღწია; 1931 წელს კი მრეწველობის ხვედრიწონა 38,0%, სოფლის მეურნეობის 61,7% შეადგენდა.

თუ ავიღებთ მთელს მრეწველობას, წვირლ მრეწველობასთან ერთად, აგრეთვე ელექტროსადგურებს და სხვ. მაშინ მრეწველობის ხვედრიწონა ბევრად მეტი იქნება. ასე მაგალითად, 1929-30 წწ. მრეწველობის ხვედრიწონა უდრიდა 39%-ს, სოფლის მეურნეობის—61%-ს, 1931 წ. კი მრეწველობის—46%, სოფლის მეურნეობის—54%⁷.

როგორც ვხედავთ, სოფლის მეურნეობის ხვედრიწონის მაჩვენებელი ყოველწლიურად კლებულობს, ხოლო ცენზიანი მრეწველობისა მატულობს.

განუწყვეტილვ იზრდებოდა ცენზიანი მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია. თუ 1923-24 წწ. მისი პროდუქცია (1926-27 წწ. უცვლელი ფასებით) უდრიდა 27 022 ათას მანეთს, 1927-28 წწ. ე.ი. ხუთწლეულის წინა წელს—74 906 ათას მანეთს, 1931 წელს კი მან მიაღწია 192 მლნ მანეთს. 8 წლის განმავლობაში ცენზიანი მრეწველობის პროდუქცია 8-ჯერ გაიზარდა. თუ 1927-28 წწ. საქართველოს მოსახლეობის ერთ სულზე მოდიოდა მრეწველობის საერთო პროდუქცია 27 მანეთის ოდენობით, 1930 წ. იგი 55,9 მანეთამდე გაიზარდა, ე. ი. ორი წლის განმავლობაში ორჯერ და მეტად. სსრ კავშირის საშუალო შესაბამისმა მაჩვენებელმა კი შეადგინა—73,5 მან. და 114,4 მანეთი. მართალია, საქართველოს მრეწველობის პროდუქციის დონე მოსახლეობის ერთ სულზე ნაკლებია საშუალო საკავშირო მაჩვენებელთან შედარებით, მაგრამ მისი ზრდის ტემპი ჩვენს რესპუბლიკაში უფრო მაღალი იყო. თუ მთელი მრეწველობის დონეს 100%-ად მივიჩნევთ, მაშინ მიმე მრეწველობის ხვედრიწონა 1923-25 წწ. იქნებოდა 26,2%, ხოლო 1929-30 წწ.—52,2%. 1931 წელს კი მდგომარეობა რამდენადმე გაუარესდა. ამ წელს სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭოს მთელმა მრეწველობამ 1930 წელთან შედარებით 44% მთლიანი პროდუქციის ზრდა მოგვცა, მაგრამ ეს ზრდა უმთავრესად ხდებოდა მსუბუქი მრეწველობის ხარჯზე, მიმე მრეწველობის

⁶ История индустриализации Грузинской ССР, док. и материалы, Тб., 1968, с. 289.

⁷ საქართველოს კომპარტის (ბ) VIII ყრილობა, სტენოგრაფიული ანგარიში, თბ., 1932, გვ. 12.

3. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1981, № 1

ზრდა (მანვანუმის გამოკლებით) შეადგენდა 25 %⁸. ზემოხსენებული მდგომარეობა განაპირობა იმან, რომ „ა“ ჯგუფის მრეწველობის ზოგიერთმა დარგებმა საწარმოო გეგმები ვერ შეასრულა. მიუხედავად ამისა, საქართველოს მრეწველობაში პირველი ხუთწლედი შესრულდა ოთხ წელში. საქართველოს მთელი მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია ხუთწლეულის მანძილზე შეადგენდა (ათას მანეთობით): 1927-28 წწ.-36 346, 1928-29 წწ.-65 525, 1929-30 წწ.-117 634, 1931 წ. 215 080, 1932 წ.-245 573; პროცენტობით წინა წელთან შედარებით უდრიდა 1928-29 წწ.-180,3, 1929-30 წწ.—197,5, 1931 წ.—182,8, 1932 წ.-114,2, 1932 წელს 1927-28 წელთან შედარებით — 675,7%. როგორც ვხედავთ, ხუთწლეულის ბოლოს მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 6-ჯერ, ხოლო მძიმე მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 1932 წელს, 1927-28 წლებთან შედარებით, 13-ჯერ გადიდა.

მეორე ხუთწლეუდში დიდი ყურადღება მიექცა არა მარტო ადგილობრივ, არამედ საერთო საკავშირო მნიშვნელობის მქონე ახალი სამრეწველო დარგების ორგანიზაციას. დაიწყო არსებულ საწარმოთა რეკონსტრუქცია, გაფართოება და ახალი მანქანა-გაწყობილობების დადგმა. ეს კი ხელს უწყობდა მექანიზაციის დანერგვას, თბო-ძალოვანი მეურნეობის გაუმჯობესებას და ტექნოლოგიური პროცესების შემდგომ რაციონალიზაციას.

მეორე ხუთწლეუდში საბჭოთა საქართველოს ინდუსტრიალიზაციის განვითარების ერთ-ერთ თავისებურებად კვლავ რჩებოდა სათბობ-ენერგეტიკული, წიაღისეულის მომპოვებელ-დამამუშავებელი და მანქანათმშენებელი მრეწველობის განვითარება.

საქართველოს ენერგეტიკული მეურნეობა სულ უფრო ინტენსიური ტემპებით ვითარდებოდა. შენდებოდა მსხვილი ჰიდროსადგურები, რაც სავესებით შეესაბამებოდა რესპუბლიკის ენერგეტიკულ რესურსებს.

ელექტრიფიკაციის სამუშაოთა ფართო მასშტაბით გაშლის შედეგად მკვეთრად გაიზარდა ელექტროსადგურების სიმძლავრე. მან 1933 წელს ნაცვლად 1929-30 წლების 27.2 ათას კვტ-ს მიაღწია 59,9 ათას კვტს. 1935 წელს კი ელექტროსადგურთა სიმძლავრე, 1913-1919 წლებთან შედარებით, 14-ჯერ გაიზარდა, ხოლო გამომუშავება — 17-ჯერ. ელექტრომშენებლობის ასეთმა გაქანებამ დიდი როლი შეასრულა საქართველოს სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის და, პირველ ყოვლისა, მრეწველობის განვითარებაში. იგი გახდა სახალხო მეურნეობის ძირითადი დარგების ტექნიკური რეკონსტრუქციის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი.

მიუხედავად აღნიშნული გარემოებისა, პირველი ხუთწლეულის დამლევადან მოყოლებული საბჭოთა საქართველოს სახალხო მეურნეობა ელექტროენერჯის მწვავე ნაკლებობას განიცდიდა. ეს უკანასკნელი გაპირობებული იყო მრეწველობისა და სახალხო მეურნეობის სხვა დარგების ინტენსიური ზრდით.

საბჭოთა საქართველოს ინდუსტრიალიზაციის სწრაფი განვითარების ერთ-ერთ ძირითად პირობას წარმოადგენდა სათბობი ბაზის გაფართოება და განმტკიცება. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ შედარებით მოკლე დროში ჩატარებულმა გეოლოგიურმა კვლევა-ძიებებმა სამუშაოებმა დიდი ეფექტი გამოიღო, შეიქმნა მრეწველობის მთელი რიგი ახალი დარგები.

დიდი ყურადღება მიექცა ქვანახშირის მრეწველობას. თუ 1913 წელს ქვა-

⁸ საბჭოთა საქართველოს 13 წელი, სტატ. კრებული, ტფ., 1934, გვ. 35.

ნახშირის ამოღება არ აღემატებოდა 70 ათას ტონას, 1934 წ. — 241 ათას ტონას მიაღწია. საგრძნობლად გაიზარდა მოთხოვნილება ტყიბულის ქვანახშირზე. დაინერგა ქვანახშირის ამოღების მექანიზაცია, მოხდა მალაროების ელექტრიფიკაცია, გაუმჯობესდა საბინაო პირობები.

მეორე ხუთწლეულში ტყვარჩელის საბადო საქართველოსათვის გადაიქცა მსხვილი სამრეწველო საწარმოს ბაზად, მან საბჭოთა აღზახეთი შემდგომი ფართო სამრეწველო განვითარების გზაზე დააყენა. 1935 წლის დამდეგს ამუშავდა ტყვარჩელის ქვანახშირის საწარმო. ამავე წელს ტყვარჩელმა სახელმწიფოს მისცა 150 ათასი ტონა ქვანახშირი. ამრიგად, ჩვენს რესპუბლიკაში შეიქმნა ქვანახშირის მსხვილი მრეწველობა ტყიბულის, ტყვარჩელისა და ახალციხის საბადოთა ბაზაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვანახშირის მრეწველობა ინტენსიური ტემპით ვითარდებოდა, მისი პროდუქტია არასაკმარისი იყო. ამიტომ, მეორე ხუთწლეულში ახალი შახტების ინტენსიური მშენებლობა მიმდინარეობდა, რათა უზრუნველყოფილიყო ქვანახშირის მრეწველობის გადიდება. ამავე პერიოდში გადაწყდა ამიერკავკასიის მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობის დაწყების საკითხი. ასე, რომ აუცილებელი გახდა ტყიბულის და ტყვარჩელის კოქსვალი ქვანახშირის მოპოვების შემდგომ მკვეთრი გადიდება.

საქართველოს მრეწველობის განვითარებისათვის აღნიშნულ პერიოდში დამახასიათებელი იყო მრეწველობის ახალი დარგების განვითარება, რომელთაც არა მხოლოდ ადგილობრივი, არამედ საკავშირო მნიშვნელობაც ჰქონდა, ასეთი იყო, მაგალითად, ნავთობის მრეწველობა. ჯერ კიდევ პირველ ხუთწლეულში აღმოჩენილ იქნა ნავთის საბადოები, რომელთა ათვისებისათვის დიდი სამუშაოები ჩატარდა 1930-34 წწ. 1932 წელს ნავთობგადამამუშავებელი მრეწველობის მთლიანი პროდუქტია 94,0 მლნ მანეთს (1926-27 წწ. უცვლელი ფასებით) აღწევდა, ხოლო 1934 წ. — 117,6 მლნ მანეთს. 1934 წელს საქართველოში მოპოვებულ იქნა 6,1 ათასი ტონა ნავთობი. მეორე ხუთწლეულში საგრძნობლად გაიზარდა ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი საწარმოების მთლიანი პროდუქტია.

ყოველწლიურად იზრდებოდა აგრეთვე ჭიათურის მანგანუმის ამოღება. 1928-1935 წწ. ჭიათურის მანგანუმის მრეწველობაში დაბანდებულ იქნა 45 მლნ მანეთამდე. აქედან, 1934-1935 წწ. დაიხარჯა 27 მლნ მანეთი, რის შედეგად მალაროები ტექნიკურად აღიჭურვა, მექანიზებულად მიმდინარეობდა მადნის ამოღება, მალაროდან გამოიზიდვა და ტრანსპორტირება.

ამ პერიოდში ფართოდ ვითარდება აგრეთვე სამთამადნო მრეწველობა, (ბარიტი, გლუმბრინი, ანდეზიტი, დიატომიტი და სხვ.). დიდი ყურადღება მიექცა აგრეთვე მანქანათმშენებლობის, ქიმიური მრეწველობის, ხის დამამუშავებელი მრეწველობის და სხვა დარგების განვითარებას.

მეორე ხუთწლეულში, ინდუსტრიალიზაციის განვითარების ერთ-ერთ და უმთავრეს თავისებურებას წარმოადგენდა ის, რომ შეიცვალა თანაფარდობა მრეწველობის ორ ძირითად ჯგუფს შორის — წარმოების საშუალებათა წარმოებასა და მოხმარების საშუალებათა წარმოებას შორის. ამ თავისებურებით საქართველოს სსრ განსხვავდებოდა მთლიანად სსრ კავშირის მრეწველობისაგან, ომამდელ ხუთწლეულში „ა“ ჯგუფის ხვედრიწონა სსრ კავშირის მსხვილი მრეწველობის საერთო პროდუქტიაში სისტემატურად იზრდებოდა, საქართველოში კი აღინიშნებოდა საწინააღმდეგო ვითარება.

ფართო მოხმარების საგნების წარმოების სწრაფი ტემპით განვითარებას მოითხოვდა ჩვენი რესპუბლიკის ინტერესები, მას მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდა აგრეთვე, მშრომელთა მატერიალური კეთილდღეობის ამაღლების საქმეში მთელი სსრ კავშირის მასშტაბით. ამიტომაც იყო დასაშვები „ბ“ ჯგუფის უფრო სწრაფი ტემპით განვითარება, ვიდრე „ა“ ჯგუფისა. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ინდუსტრიალიზაციის განვითარების ასეთი თავისებურება გამომდინარებოდა ჩვენი რესპუბლიკის ბუნებრივი რესურსების ხასიათისა და მისი შესწავლის დონიდან.

საქართველოს სამრეწველო განვითარებისათვის, უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო იმ დარგების შექმნა, რომელთათვისაც საკმარისი დიდი რესურსები არსებობდა და რომელიც ქვეყანას უფრო მეტ ეფექტს მისცემდა. თუ პირველ ხუთწლეულში საქართველოში პირველ რიგში აუცილებელი იყო მძიმე ინდუსტრიის დარგების შექმნა და განვითარება, მეორე ხუთწლეულში, მრეწველობის სხვა დარგების სწრაფ განვითარებასთან ერთად, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა კვებისა და მსუბუქი მრეწველობის განვითარებას. საქართველოს ბუნებრივ-კლიმატური პირობები შესაძლებლობას ქმნიდა სოფლის მეურნეობის ისეთი კულტურების განვითარებისათვის, როგორცაა ჩაი, ციტრუსები, ტუნგო, გერანი და სხვ. მათი სამრეწველო დამუშავება შესაძლებელი იყო მხოლოდ ჩვენს რესპუბლიკაში. ამიტომაც, მრეწველობის იმ დარგების შექმნა და განვითარება, რომლებიც შემოხსენებული ნედლეულის დამუშავებას აწარმოებდა, სპეციფიური იყო მხოლოდ საქართველოსათვის. აქედან გამომდინარე, ამ დარგების განვითარებას განსაკუთრებული ადგილი ეკავა არა მარტო საქართველოს, არამედ მთლიანად საბჭოთა კავშირის სახალხო მეურნეობაში.

კვების მრეწველობა, როგორც სახალხო მეურნეობის დამოუკიდებელი ინდუსტრიული დარგი, პირველ ხუთწლეულდამდე თითქმის არ არსებობდა. მხოლოდ 1926-29 წწ. მიექცა მას ერთგვარი ყურადღება. ამ პერიოდში აშენდა და ამუშავდა სოფელ ბობოყვათის ჩაის ფაბრიკა, სოფლების — ბეჟანოსა და სიონის ყველ-კარაქის ქარხნები. დაიწყო მაკარონის, საკონსერვო, საკონდიტრო ნაწარმისა და სხვა ქარხნების მშენებლობა. 1929-30 წლებიდან ამუშავდა ხილსახმობი ქარხნები მეჯვრისხევში, შინდისში, ტყვიავში და ახალციხეში. ამავე წელს აიგო პატარ-პატარა ხილსახმობები ხრესილში, ცაგერში, ამბროლაურსა და ჩოხატაურში. აიგო აგრეთვე თბილისის, სამტრედიის მაცივრები და კარაქის მექანიზებული ქარხნები. 1930 წელს ამოქმედდა გორის საკონსერვო ქარხანა.

სახალხო მეურნეობის განვითარების მეორე ხუთწლიანი გეგმის დირექტივები ითვალისწინებდა კვების მრეწველობის განვითარების ისეთ ტემპებს, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ მოსახლეობის მიერ კვების პროდუქტების სულაღობრივი მოხმარების ნორმების 2-3-ჯერ გადიდებას. გათვალისწინებული იყო საკონსერვო პროდუქციის 200 მლნ პირობით ქილაზე გადიდება, რისთვისაც უნდა გადაამუშავებულიყო ხილისა და ბოსტნეულის საერთო მოსავლის 10 პროცენტი. დირექტივებით ნავარაუდევია იყო აგრეთვე თევზის, თამბაქოს, რძის გადამამუშავებელი, ზეთსახდელი, მაკარონის, ხორცის და მრეწველობის სხვა დარგების განვითარება. ამიტომაც, უმთავრესი ამოცანა იყო მძლავრ საწარმოებთან ერთად შექმნილიყო საშუალო და წვრილი საწარმოები, რათა ყველგან გამოყენებული ყოფილიყო ადგილობრივი ნედლეულის რესურსები კვების ნაწარმის დასამზადებლად. კვების მრეწველობის მთლიანი პროდუქციის

მატების დინამიკა შეადგენდა (ათას მანეთობით): 1931 წ. — 27 877, 1932 წ.— 36 029, 1933 წ. — 49 515, 1934 წ. — 53 650.

უმთავრესი სახეობის პროდუქციის ზრდის დინამიკა ნატურალური გამო-სახულობით 1931—34 წწ. მოცემულია ცხრილში.

კვების მრეწველობის პროდუქციის ზრდის დინამიკა 1931—1934 წწ.⁹

სახეობები	ზომის ერთეული	წ ლ ე ბ ი			1934 წ. მოსალოდნელი შესრულება
		1931	1932	1933	
კონსერვები	ქილოებით	7763,0	7746,0	13392,0	17590
პაპირისი	მლნ ცალკობით	4531,2	3615,4	4644,2	4589
შაქარი	ათას ცენტ.	—	—	24,6	79,6
საპონი	ათას ტონობით	2,8	1,5	1,6	2,8
თევზი	ცენტ.	—	75,6	68,1	59,0

როგორც ვხედავთ, კვების მრეწველობამ განსაკუთრებულ წარმატებას მერვე ხუთწლეულში მიაღწია, მისი პროდუქცია 2,5-ჯერ და მეტად გადიდდა და 1937 წელს 188,6 მლნ მანეთის საქონელი გამოუშვა, ნაცვლად 1932 წლის 75,5 მანეთისა.

1931-34 წწ. კაპიტალური დაბანდება კვების მრეწველობაში 50 მლნ მანეთს შეადგენდა. იგი მიმართული იყო კვების მრეწველობის სრულიად ახალი დარგების მსხვილი საწარმოების მშენებლობისა და ორგანიზაციისაკენ. დაიწყო ქუთაისის საკონსერვო ქარხნის მშენებლობა, რომელიც მთლიანად საექსპლოატაციოდ გადაეცა 1931 წელს. ასევე დაიწყო მშენებლობა და 1933 წელს საექსპლოატაციოდ გადაეცა აგარის შაქრის ქარხანა, რაზეც დაიხარჯა 12 მლნ მანეთი. 1933 წელს საექსპლოატაციოდ გადაეცა მარგარინის ქარხანა. 1937 წ. კი კვების მრეწველობის უმთავრესი დარგების პროდუქცია შეადგენდა: ბაიხის ჩაის — 6508 ტონას; კონსერვების — 28,0 მლნ პირობით ქილას, შაქრის — 16,3 ათას ტონას, პაპირისის — 4,8 მლნ ცალს.

კვების მრეწველობის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან დარგს წარმოადგენს ჩაის მრეწველობა, რომელიც მერვე ხუთწლეულში ფართოდ განვითარდა. აშენდა ახალი ჩაის ფაბრიკები, რომლებიც აგებულ იქნა მოწინავე ტექნიკის ბაზაზე, გაიზარდა და გაუმჯობესდა ჩაის მრეწველობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა.

განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ჩაის პლანტაციების მოვლა-დამუშავებას. გაიზარდა ჩაის მწვანე ფოთლის მოცულობა. ჩაის მწვანე ფოთოლი ჩაბარებულ იქნა ყველა სექტორის მიხედვით 1934 წ. — 6639,7 ტ, ხოლო 1935 წ. — 1267,6 ტ. 1937 წელს დამზადებულ იქნა სულ 27 331 ტონა ჩაის ნედლეული. ამასთან ერთად, გაიზარდა ჩაის პექტარობრივი მოსავლიანობა, რომელიც შეადგენდა (ცილოგრამობით). 1934 წ.—1123, 1935 წ. — 1434, 1936 წ. — 1625, 1937 წ. — 2120. ჩაის ნედლეულის ზრდის შესაბამისად მნიშვნელოვნად გადიდდა ჩაის პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობა. იგი შეადგენდა (ათას მანეთობით, 1926-27 წწ. უცვლელი ფასებით): 1932 წ.—3006, 1937 წ. — 34 080. მოტანილი მონაცემებიდან ჩანს, რომ ჩაის მთლიანი პროდუქცია 1937 წელს 1932 წელთან შედარებით, დაახლოებით 10-ჯერ გაიზარდა.

⁹ История индустриализации Грузинской ССР, с. 44.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩაის მრეწველობის სწრაფი ტემპით განვითარება გამომდინარეობდა არა მარტო საქართველოს სსრ სოციალისტური ეკონომიკის ინტერესებიდან, არამედ იგი ნაკარნახევი იყო აგრეთვე მთელი საბჭოთა კავშირის ეკონომიკის განვითარების ინტერესებით.

მეორე ხუთწლედში სწრაფი ტემპით განვითარდა აგრეთვე საკონსერვო მრეწველობა, რომელიც მთლიანად ადგილობრივ სანედლეულო ბაზაზე იყო დაფუძნებული. საქართველოს საკონსერვო მრეწველობის განვითარება მეხილეობის, მეციტრუსეობის და მებოსტნეობის აღმავლობას ემყარებოდა, ხოლო საკონსერვო მრეწველობის ზრდა, თავის მხრივ, აჩქარებდა სოფლის მეურნეობის ზემოხსენებულ დარგთა შემდგომ განვითარებას. გაიზარდა ხეხილის ნარგავებისა და ბოსტნეული ნათესების ფართობი და მოსავლიანობა. ციტრუსების ნარგავების ფართობი 1937 წელს, 1932 წ. შედარებით 2,0 ათასი ჰექტარიდან გადიდა 5,7 ათას ჰექტარამდე, ე. ი. 2,7-ჯერ, ხოლო 1913 წელთან შედარებით 35,4-ჯერ; მანდარინის, ფორთოხლის და ლიმონის დამზადება 1937 წელს, 1932 წელთან შედარებით გადიდა 12,8 მლნ ცალიდან 293,5 მლნ ცალამდე. ანუ თითქმის 23-ჯერ, ხეხილის ბალები 1937 წელს, 1933 წ. შედარებით გაიზარდა 39,2 ათასი ჰექტარიდან 59,7 ათას ჰექტარამდე. ე. ი. 1,5-ზე მეტად¹⁰. გასაგებია, რომ ასეთ მზარდ სანედლეულო ბაზაზე დაყრდნობილი საკონსერვო მრეწველობა სწრაფად განვითარდებოდა.

1932 წ. 15 ნოემბერს საექსპლოატაციოდ გადაეცა ქუთაისის საკონსერვო ქარხანა, რომელიც აღჭურვილი იყო უახლესი ტექნიკით. ამ წელს მოხდა ბათუმის, სოხუმის, ზუგდიდის, ოზურგეთის საკონსერვო ქარხნების რეკონსტრუქცია. დაიდგა ახალი მალამწარმოებლური მანქანა-დანადგარები, რამაც გაზარდა ქარხნების მწარმოებლური სიმძლავრე და შესაძლებელი გახადა ტექნოლოგიური პროცესების გაუმჯობესება.

1932 წ. საკონსერვო მრეწველობის პროდუქციამ 7,7 მლნ ქილას მიაღწია, ხოლო 1934 წელს გადიდა 15 მლნ ქილამდე.

აღსანიშნავია, რომ 1934 წელს სსრ კავშირის საკონსერვო მრეწველობის პროდუქციის 1,3%-ზე მეტი საქართველოს საკონსერვო მრეწველობაზე მოდიოდა. როგორც ვხედავთ, კვების მრეწველობის განვითარებაში დიდი როლი შეასრულა საკონსერვო მრეწველობამ.

საქართველოს სსრ კვების მრეწველობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დარგია მეღვინეობა. მეორე ხუთწლედში განსაკუთრებული აღმავლობით ხასიათდებოდა ღვინის წარმოება, რომლის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენდა მისი სანედლეულო ბაზის — მევენახეობის სწრაფი ტემპით განვითარება, ყურძნის მოსავლის გადიდება.

1937 წ. სხვადასხვა სახით ღვინის გამოშვება შეადგენდა 1122 ათას ლიტრს. შემდგომში გათვალისწინებული იყო სარდაფების მშენებლობა: გურჯაანში, წინანდალში, ზესტაფონსა და ხირსაში. კაპიტალური ტიპის მარნების აგება ხირსასა და ყვარელში, უტილდანადგარის მშენებლობა მეღვინეობის ნარჩენების გადასამუშავებლად, ღვინის ქარხნის რეკონსტრუქცია და ძმრის ქარხნის მშენებლობა და სხვ.

მეორე ხუთწლედში მეღვინეობის სწრაფი ტემპით განვითარებამ დასაბა-

¹⁰ Н. Ткешелашвили, Очерки развития промышленности Советской Грузии, Тб., 1970., с. 442.

მი მისცა ახალი დარგის — შამპანურის წარმოების განვითარებას, რომლის წარმოება 1937 წ. 1000 ბოთლს შეადგენდა. ადგილობრივი მაღალხარისხოვანი ნედლეულის ბაზაზე განვითარდა აგრეთვე კონიაკისა და არყის წარმოება.

დიდი ყურადღება მიექცა თამბაქოს მრეწველობას. უმთავრესი ამოცანა ამ ხაზით იყო თამბაქოს ნაწარმის ხარისხისა და ასორტიმენტის გაუმჯობესება. 1932 წელს თბილისის, ბათუმის და სოხუმის ფაბრიკების მიერ, ფერმენტაციის გარეშე, 13,5 მლნ მანეთის მთლიანი პროდუქტია იქნა გამოშვებული, 1936 წელს კი გამოშვებულ იქნა 5,1 მლრდ ცალი პაპიროსი, ნაცვლად 4,5 მლრდ ცალისა.

პაპიროსის წარმოება 1932 წლის 3,4 მლრდ ცალიდან 1937 წ. 4,8 მლრდ ცალამდე, ე. ი. 3,2-ჯერ გაიზარდა. ამასთან, გაუმჯობესდა პაპიროსის ხარისხი. პაპიროსის ხარისხის გაუმჯობესება დამოკიდებული იყო იმაზეც, რომ იგი მთლიანად მზადდებოდა ადგილობრივი მაღალხარისხოვანი ნედლეულით, რომლითაც მარაგდებოდა არა მარტო საქართველოს, არამედ კავშირის თამბაქოს მრეწველობა.

გათვალისწინებული იყო თამბაქოს ფაბრიკების ტექნიკურ შესაძლებლობათა სრული გამოყენება, ძველი მანქანა-დანადგარების ნაწილობრივი შეცვლა, თბილისის ფაბრიკებში მუყაოს საამქროების მექანიზაცია და აგრეთვე ბათუმის თამბაქოს ფაბრიკის შეესება სხვადასხვა გაწყობილობით. ყოველივე ეს პაპიროსის გამოშვების გადიდების შესაძლებლობას იძლეოდა.

მეორე ხუთწლედში განვითარდა აგრეთვე კვების მრეწველობის დანარჩენი დარგები, როგორცაა: შაქრის, თევზის, რძის, ხორცის, ყველ-კარაქის, მაკარონის, საკონდიტრო, კონსერვის და სხვ.

ამრიგად, საბჭოთა ხელისუფლებამ, რომელმაც მემკვიდრეობით მიიღო კვების მრეწველობის წვრილი, ნახევრად შინამრეწველური ტიპის საწარმოები, მოკლე დროში შექმნა და განავითარა ამ დარგის მსხვილი მრეწველობა, რომლის ამოცანას შეადგენდა არა მარტო ჩვენი რესპუბლიკის, არამედ მთლიანად საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. შემდეგომ ხუთწლედებში სოფლის მეურნეობის საგრძნობი განვითარების პირობებში, კვების მრეწველობა კიდევ უფრო ჩქარი ტემპით ვითარდებოდა. ამასთან ერთად, 1921-35 წწ. საქართველოში შეიქმნა მსუბუქი მრეწველობის ისეთი დარგები, როგორცაა: აბრეშუმის, ტყავის, სამკერვალო, ფეხსაცმლის, ტრიკოტაჟის, შალის და სხვ.

1931 წლიდან 1934 წლამდე მსუბუქი მრეწველობის ძირითად ფონდებში დაბანდებული იყო: 1931 წ. — 3917 ათასი მან., 1932 წ. — 8063 ათასი მან., 1933 წ. — 11 991,6 ათასი მან., 1934 წ. — 20 082 ათასი მანეთი.¹¹ ამ დაბანდებულ დიდი ნაწილი გამოყენებულ იქნა მსუბუქი მრეწველობის მსხვილი საწარმოების მშენებლობაზე, არსებულ საწარმოთა გასაფართოებლად და რეკონსტრუქციის სამუშაოებისათვის, რის შედეგადაც საგრძნობლად გაიზარდა მსუბუქი მრეწველობის პროდუქტია. განსაკუთრებით დაწინაურდნენ თელავის ძაფსახვევი ქარხანა, ქუთაისის აბრეშუმის კომბინატი, თბილისის № 4 აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკა; ფეხსაცმლის მრეწველობაში კი გამოირჩეოდა თბილისის

¹¹ ვ. ჯუღაძე. „საქართველოს სახალხო მეურნეობა“, 1934, № 12, გვ. 41.

№ 1 და № 2 ფეხსაცმელების ფაბრიკები, ტყავის მრეწველობაში — თბილისის ტყავის № 1 ქარხანა და ბათუმის ტყავის ქარხანა.

აბრეშუმის მრეწველობა რევოლუციამდე წარმოდგენილი იყო სამტრედიის ერთი პატარა ძაფსახვევი ფაბრიკით, რომლის პროდუქცია ძალზე მცირე იყო. 1935 წლისათვის კი საქართველოს სსრ აბრეშუმის მრეწველობა იძლევა 200 ათას კილოგრამზე მეტ გრენს. აიგო ძაფსახვევი ქარხნები: ქუთაისში, წულუკიძეში, მახარაძეში, რეკონსტრუირებულ იქნა სამტრედიის ფაბრიკა. თბილისში მოწყობილ იქნა აბრეშუმის საქსოვი დიდი ფაბრიკა 2,5 მლნ მეტრი ქსოვილის სიმძლავრით. 1935 წ. მარტო ქუთაისისა და თბილისის ფაბრიკებმა სახელმწიფოს მისცეს 2,8 მლნ მეტრი პროდუქცია.

საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში აიგო ქუთაისის მაუდის ფაბრიკა წელიწადში 400 ათასი მეტრის სიმძლავრით და თბილისში — მაუდ-კამვოლის ფაბრიკა — 1,5 მლნ მეტრის სიმძლავრით, რამაც დიდი როლი ითამაშა საფეიქრო მრეწველობის განვითარებაში. აიგო აგრეთვე სამკერვალო საწარმოები: თბილისში — 4, ქუთაისში — 1, ბათუმში — 1, რომლებიც 40 მლნ მანეთზე მეტ წლიურ პროდუქციას უშვებდნენ. 1935 წ. საქართველოს სამკერვალო მრეწველობამ სახელმწიფოს მისცა 32 მლნ მანეთის პროდუქცია მაშინ, როდესაც 1924 წ. სამკერვალო მრეწველობის პროდუქციის ღირებულება 258 ათას მანეთს არ აღემატებოდა.

1937 წ. 1927 წ. შედარებით საქართველოს სსრ მსხვილი საფეიქრო მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია გაიზარდა: შალეულის — 5,8-ჯერ, აბრეშუმის — 40,4-ჯერ და ტრიკოტაჟის 167-ჯერ, შესაბამისად, სამკერვალო მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია — 32,1-ჯერ. მთლიანი პროდუქციის მიხედვით საფეიქრო მრეწველობა ჩვენი რესპუბლიკის ინდუსტრიულ წარმოებაში კონცენტრაციის საშუალოზე უფრო მაღალი დონით ხასიათდებოდა. მართლაც, იმავე 1937 წელს საფეიქრო მრეწველობის ერთ საწარმოზე საშუალოდ 520,7 ათასი მანეთის მთლიანი პროდუქცია მოდიოდა, რესპუბლიკის მთელს ინდუსტრიულ წარმოებაში ეს მაჩვენებელი 143,8 ათას მანეთს არ აღემატებოდა¹².

მაგრამ, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1937 წ. საბჭოთა საქართველოს მსუბუქ მრეწველობას გეგმით უნდა გამოეშვა 109 210 ათასი მანეთის პროდუქცია, ფაქტიურად კი გამოეშვა 106 909 ათასი მანეთისა, რაც წლიური გეგმის 97,9% შეადგენდა. მათ შორის წლიური გეგმა შესრულდა:

აბრეშუმის მრეწველობაში	— 90,7%
საფეიქრო „	— 101,0%
ტყავ-ფეხსაცმლის „	— 103,5%
სამკერვალო „	— 103,0%

გეგმის შესრულებასთან ერთად, ამიერიდან, მთავარი ყურადღება მიექცა პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას, საწარმოო პროცესების მექანიზაციას და მრეწველობის საწარმოო ფონდების მაქსიმალურ გამოყენებას, თეილიზირებულების შემცირებას და შრომის ნაყოფიერების გადიდებას. საწარმოებში შეიქმნა წინმდებელთა აპარატი, მოეწყო ტექნიკური კონტროლის განყოფილება, შემოღებულ იქნა წარმოების პროცესთა საამქროთაშორისი კონტროლი.

¹² საქართველოს სახალხო მეურნეობა 1921—1961 წწ., პროფ., პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., 1961, გვ. 231.

მსუბუქი მრეწველობა მეორე ხუთწლეულში ჩამოყალიბდა მძლავრ ინდუსტრიულ დარგად. ექსპლუატაციაში გადაეცა უახლესი ტექნიკით აღჭურვილი საწარმოები.

ამრიგად, საქართველოში სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის განვითარება სწრაფი ტემპით მიმდინარეობდა, რაც გაპირობებული იყო საბჭოთა ხალხის თავდადებული შრომით, რომელიც კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით ახალ-ახალ წარმატებებს აღწევდა სოციალისტურ მშენებლობაში.

Л. И. ГУГУШВИЛИ

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГРУЗИНСКОЙ ССР (1921—1937 гг.)

Резюме

Советская Грузия получила по наследству слабо развитое, наполовину разрушенное народное хозяйство. Грузия являлась более аграрной страной, чем Россия, и поэтому для восстановления и развития народного хозяйства решительное значение имело развитие промышленности.

В. И. Ленин, подчеркивая своеобразные экономические условия Грузии, дал четкие директивные указания грузинским коммунистам, которые учитывали все особенности, характерные для промышленности республики.

В восстановительный период главной задачей было организовать промышленность на плановых началах, развернуть строительство новых промышленных объектов, расширить и реконструировать некоторые старые промышленные предприятия, наладить снабжение предприятий необходимым оборудованием, топливом, энергией, сырьем и др.

За годы двух первых пятилеток в Грузии были достигнуты значительные успехи. Быстрыми темпами развивались не только тяжелая индустрия республики, но и легкая, пищевая, лесная и т. д. В развитии этих отраслей большую роль играли исключительно благоприятные климатические условия Грузии.

Во вторую пятилетку в Грузии значительно возросло промышленное производство и в других важных отраслях народного хозяйства.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონომიკის გამოცდილების განზოგადებისა და ეკონომიკური აზრის განყოფილებამ

Г. Д. ТОПУРИЯ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СУЩНОСТИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО НАКОПЛЕНИЯ

Основной экономической закон коммунистической формации на каждом этапе развития социалистического общества через закон повышения потребностей выдвигает все новые и наиболее важные в тот или иной момент развития народного хозяйства требования как по цели общественного производства, так и по средствам ее достижения. Эти важнейшие проблемы экономического развития находят свое отражение в экономической стратегии и тактике Коммунистической партии Советского Союза, среди которых наиболее важными и значительными являются повышение эффективности общественного производства, обеспечение наиболее сбалансированного развития народного хозяйства, оптимальных темпов и пропорций экономики.

Одним из главных средств успешного решения этих задач является рациональное и всестороннее использование экономического закона социалистического накопления, всех рычагов, обеспечивающих максимальный народнохозяйственный эффект от разумного и наиболее полного использования этого закона. Ведь для эффективного управления общественным производством прежде всего необходимо опираться на стройную теоретическую базу, тем более, что «наша экономика достигла такого уровня развития, когда особую актуальность приобретает дальнейшее улучшение управления народным хозяйством»¹.

«Общество, — писал К. Маркс, — наперед должно рассчитать, сколько труда, средств производства и жизненных средств оно может без всякого ущерба тратить на такие отрасли производства, которые... сравнительно длительное время, год или более, не доставляют ни средств производства, ни жизненных средств и вообще в течение этого времени не дают какого-либо полезного эффекта»². Оно не может прекратить процесс производства, точно так же, как не может прекратить потребление³. Необходимым же условием и составной частью непрерывного процесса производства, т. е. воспроизводства, является накопление. Ясно, что для эффективного управления народным хозяйством социалистического общества важно всесторонне и глубоко исследовать и разработать теорию социалистического накопления. Вопрос социалистического накопления является решающим при определении перспектив (как ближайших, так и далеких) развития экономики страны. Для правильной же разработки проблем социалистического накопления, в первую очередь, надо глубинно изучить и возможно точно решить вопрос о сущности социалистического накопления.

¹ «О дальнейшем совершенствовании хозяйственного механизма и задачах партийных и государственных органов». Постановление ЦК КПСС от 12 июля 1979 г., М., 1979, с. 3.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 24, с. 354.

³ Там же, т. 23, с. 578.

При разработке вопроса о сущности социалистического накопления, равно как и других категорий политической экономии социализма, необходимо уяснить определенный методологический подход. В числе методологических предпосылок исследования данной проблемы, при использовании которых мы обязательно должны опираться на методологично «Капитала» К. Маркса, следующие: во-первых, вопрос о необходимости накопления; во-вторых, его возможность; в-третьих, — вопрос о двух свойствах накопления, исходящих из общих и специфических моментов сущности накопления; в-четвертых, — о направлениях и целях накопления и их материальном выражении; в-пятых, — накопление и воспроизводство производственных, экономических отношений; в шестых, — об источниках накопления⁴.

Разработка и базирование на эти предпосылки тем важнее, что в советской экономической литературе не существует единого мнения в определении сущности категории социалистического накопления. Определяя сущность социалистического накопления, одни авторы отмечают в нем лишь источник и направления накопления⁵, другие вдобавок к этому упускают и направления накопления⁶. Третьи при этом ограничиваются лишь материальным производством⁷. Четвертая группа авторов определяет социалистическое накопление, отмечая лишь наиболее общие его черты, как превышение производства над потреблением⁸. Некоторые ученые-экономисты, делая те же упущения, что и авторы первой группы, дополняют определение сущности социалистического накопления вводом в него вопроса о привлечении дополнительной рабочей силы⁹, эффективности производства¹⁰ и т. д. Даже из этого непространного обзора мнений видно, что все недостатки в определении категории социалистического накопления исходят из упущений методологического характера. Формулировка определения категории социалистического накопления и его сущность не могут быть полностью поняты без вышеприведенных методологических предпосылок, следуя которым, логически рассматривая и используя их, мы нашли соответствующий подход к определению категории социалистического накопления.

Во-первых, о необходимости и возможности накопления. Необходимость накопления определяется общим стимулом всякого производства — потреблением. Бесконечность и непрерывность потребления определяют бесконечность и непрерывность производства, т. е. воспроизводство, а воспроизводство, тем более социалистическое расширенное воспроизводство, невозможно без накопления. «Ни одно общество не может непрерывно производить, т. е. воспроизводить, не превра-

⁴ Эти методологические предпосылки можно конкретизировать и расширить, т. к. они приводятся нами впервые.

⁵ Социалистическое накопление. Вопросы теории и планирования, М., 1973, с. 7; Политическая экономия, т. 4, под ред. Г. Козлова, М., 1970, с. 61 и др.

⁶ Политическая экономия. Уч. пос. под ред. К. А. Ларнонова, М., 1971, с. 325.

⁷ В. П. Русина. Эффективность социалистического накопления и пути ее повышения. Махачкала, 1975, с. 11.

⁸ М. З. Бор. Эффективность общественного производства и проблемы оптимального планирования, М., 1972, с. 133; Политическая экономия социализма. Уч. пос. под ред. А. Ф. Румянцева, М., 1972, с. 264 и др.

⁹ Арч. Тетраули. Проблемы расширенного социалистического воспроизводства и баланса народного хозяйства в Грузинской ССР, Тб., 1976, с. 68 (на груз. яз.).

¹⁰ Процесс социалистического накопления. Под ред. М. Осадько, М., 1975, с. 17.

шая непрерывно известной части своего продукта снова в средства производства, или в элементы нового производства»¹¹, т. е. накапливать¹².

Возможность же накопления двояка. Во-первых, для того, чтобы накапливать, производство должно опережать потребление¹³, т. е. в наличии, распоряжении общества должно быть богатство, произведенное сверх того уровня потребления, которым оно характеризуется. Во-вторых, накопление возможно потому, что этот «избыток производства над потреблением» — часть прибавочного продукта — обладает такой натуральной формой, которая необходима для расширения общественного производства (средства производства и предметы потребления), т. е. возможность накопления заключается в натурально-вещественной форме прибавочного продукта, необходимого для расширения общественного производства. На это указывал Маркс: «Прибавочная стоимость лишь потому может быть превращена в капитал, что прибавочный продукт, стоимостью которого она является, уже заключает в себе вещественные составные части нового капитала»¹⁴.

Как известно, сущностью накопления по наиболее схематическому ее пониманию является использование части совокупного общественно-го продукта для развития производства с целью удовлетворения определенных нужд общества. Но для досконального анализа этой сущности надо обязательно оголеть и исследовать абстрактные, на первый взгляд скрытые моменты этой сущности, и таким путем подойти к рассмотрению и анализу реального, конкретного накопления.

С этой целью проведем сравнительный анализ подобных схематических определений категории накопления при капитализме и социализме:

1) капиталистическое накопление есть, во-первых, использование части созданного богатства для расширения производства и, во-вторых, с целью получения еще большего богатства для присвоения его классом капиталистов;

2) социалистическое накопление есть: во-первых, планомерное использование части созданного богатства для расширения производства и, во-вторых, с целью получения еще большего богатства для удовлетворения потребностей каждого члена общества.

Как видно, первая часть характеристик накопления при капитализме и социализме, в принципе, однородна — использование части созданного богатства для расширения общественного производства. Это есть общий момент сущности всякого накопления (и капиталистического, и социалистического). И на самом деле этот абстрактный момент сущности всякого накопления **един** при любом общественно-экономическом строе, т. е. для того, чтобы произошло накопление, необходимо превращение части совокупного общественного продукта в элементы производства, независимо от общественной формы производства. Этот момент сущности накопления абстрактен потому, что он не существует отдельно в действительности, сам по себе. В реальности

¹¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 578.

¹² К. Маркс отмечает, уточняя: «Для того, чтобы накапливать, необходимо часть прибавочного продукта превращать в капитал». См. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 594.

¹³ В. И. Ленин указывал, что накопление есть «превышение производства над потреблением». См. В. И. Ленин. ПСС, т. 2, с. 138.

¹⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 594. Там же в списке 21а Маркс отмечает, что не учитывает влияния внешней торговли.

этот момент сущности накопления существует наряду с другим. Вторым моментом сущности накопления при капитализме является характеристика накопления как средства создания богатства для присвоения его классом капиталистов. При социализме же вторым моментом сущности накопления является нацеленность его на создание богатства для удовлетворения потребностей каждого члена общества. Ясно, что два этих вторых момента сущности накопления при социализме и капитализме в корне отличаются друг от друга и являются следствием воздействия на отношения накопления основного экономического закона соответствующей формации. Или же, говоря иначе, эти вторые моменты сущности накопления являются специфическими при капитализме и социализме — они присущи накоплению в результате воздействия на нее системы производственных отношений и экономических законов (или же основного экономического закона как системообразующего элемента). Основной экономической закон капитализма — все возрастающее производство прибавочной стоимости путем эксплуатации наемных рабочих и присвоение ее классом капиталистов — придает капиталистическому накоплению специфическое свойство нацеленности его на удовлетворение потребностей капиталистов. Основной же экономической закон социализма — все более полное удовлетворение потребностей каждого члена общества путем развития производства на базе высшей техники — придает социалистическому накоплению также специфическое свойство — нацеленность на удовлетворение потребностей всех членов общества. Таким образом, основной экономической закон формации придает соответствующей категории накопления специфический момент сущности, специфическое свойство. Но и этот момент сущности накопления, приданный основным экономическим законом, сам по себе тоже абстрактен, ибо он не существует в действительности без того первого момента сущности накопления, без его всеобщего свойства, о котором говорилось выше. Следовательно, в реальности накопление представлено единством обоих моментов сущности, обоих свойств — и всеобщего, и специфического. Всеобщее свойство накопления делает всякий процесс накопления (и капиталистического, и социалистического) схожими, роднит их, является носителем единого процесса исторического развития, а специфические свойства капиталистического и социалистического накопления, в корне различные друг от друга, делают эти категории выражением определенного типа системы производственных отношений. Такое разграничение всеобщего и специфического моментов сущности накопления, его свойств исходит из родства этой категории с категорией общественного производства и вполне соответствует и базируется на методологии «Капитала» К. Маркса, который особо указывал на необходимость разграничения и исследования специфических и всеобщих моментов производства¹⁵, и сам дал гениальные примеры такого подхода в исследовании вопросов политической экономии. В известном введении «К критике политической экономии» К. Маркс представляет нам категорию «производство вообще», указывая, что производство вообще есть абстракция, это простой процесс труда, которого в действительности не существует. Он существует только в единстве с общественной формой производства — с производственными отношениями. Производство вообще, труд вообще — есть всеобщие моменты сущности общественного производства. Ни производство вообще, ни производственные отноше-

¹⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 25, ч. 11, с. 456.

ния не существуют реально в отдельности, реальность есть их единство — общественное производство. Как производство вообще, общественное производство воплощает в себе общие черты всякого производства, аналогичные при всех способах производства. Как производственные отношения, общественное производство содержит в себе специфические черты данного способа производства, так как в целом система производственных отношений данного способа производства отличается от любой другой¹⁶. Таких примеров представления сущности явления в его абстрактных моментах из произведений К. Маркса можно привести несметное количество, так как исследование этих абстрактных моментов, а затем восхождение от абстрактных моментов сущности явления к его конкретной реальности является одним из основных звеньев марксовской методологии научного исследования (от абстрактного — к конкретному). Учитывая это, можно сказать, что сущность категории социалистического накопления воплощает в себе два абстрактных момента, или же, другими словами, социалистическое накопление как единство содержит в себе два свойства — всеобщее и специфическое. **Всеобщим свойством социалистического накопления (или накоплением вообще) является использование части созданного богатства для развития производства.** Другим свойством социалистического накопления, его **специфическим свойством является получение еще большего богатства для удовлетворения потребностей каждого члена общества.** Этим свойством социалистическое накопление отличается от всякой другой формы накопления. При капитализме, в частности, специфическим свойством накопления является получение еще большего богатства для присвоения его классом капиталистов.

Такой подход к исследованию категории социалистического накопления, по нашему мнению, способствует правильному определению и пониманию сущности накопления, представлению процесса его исторического развития, и, что самое важное в настоящее время, дает возможность правильного, сравнительно точного определения его места в системе производственных отношений социализма, тем более, что вопрос о системном исследовании производственных отношений и экономических законов — один из главных, первоначальных в политической экономии социализма. Философская и экономическая науки в последнее время заметно шагнули вперед по изучению вопросов системных отношений. Одним из результатов этих исследований является вывод о том, что каждое общественное явление выступает как имеющее двойственную качественную структуру: одну — функциональную, другую — общесистемную¹⁷. Исследование и рассмотрение категории социалистического накопления, как единства двух моментов его сущности, всеобщего и специфического, вполне удовлетворяет этот вывод. Ведь специфическое свойство социалистического накопления, о котором говорилось выше, является как раз следствием воздействия на категорию накопления всей системы производственных отношений и экономических законов социализма (в частности, основного экономического закона). Иначе, специфическое свойство социалистического накопления является его **системным свойством.** Такая близость накопления к основному экономическому закону социализма в системной иерархии делает ее одной из ведущих и важнейших категорий политической экономии социализма.

¹⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 12, с. 710—714.

¹⁷ В. П. Кузьмин. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса. М., 1976, с. 109—110.

Экономическая теория, в частности, теория социалистического накопления является базой успешного решения конкретных народнохозяйственных задач. Поэтому необходимо правильно увязать теорию накопления с хозяйственной практикой, в чем важную роль играет четкая формулировка направлений социалистического накопления. В экономической литературе по вопросу о направлениях социалистического накопления нет различающихся мнений. Принято считать, что таких направлений (или как их еще называют, способов) — три. Среди них: 1) производственное накопление, 2) непроизводственное накопление, 3) накопление резервов и запасов. Это мнение, конечно, не вызывает возражений, но надо отметить, что такая характеристика направленности социалистического накопления не является полной и детальной. По нашему мнению, при рассмотрении вопроса о направленности того или иного процесса обязательно надо указать ее конечный пункт, т. е. цель¹⁸. Тем более, что категория цели как общего и конечного выражения направленности подвержена статическому представлению, а это очень важно для анализа категорий политической экономии и оптимального управления социалистическим народным хозяйством.

Направленность накопления, являясь объективной, исходит из его сущности. Сущность же социалистического накопления, как уже отмечалось, содержит в себе два момента — всеобщее и специфическое свойство. Всеобщее свойство обуславливает направленность накопления на материальное производство, т. е. производственное накопление, непосредственной целью которого является формирование производственных фондов (основных и оборотных). Здесь надо подчеркнуть один важный момент: — отличительной чертой орудий труда является способность их функционирования в течение ряда лет и производственных циклов. Так что орудия труда, накопленные в данном году, будут использованы в основном и в будущих годах.

Таким образом, исходящее из всеобщего свойства одно из направлений социалистического накопления преследует цель воспроизводства в расширенном масштабе средств производства, производственных фондов не только в данном году, но и в последующие. Именно это подчеркивает К. Маркс, указывая в «Капитале», что «растет стоимостная и вещественная масса средств труда, как-то: зданий, машин, дренажных труб, рабочего скота, всякого рода аппаратов, которые в течение более или менее продолжительного периода, в постоянно возобновляющихся процессах производства функционируют, т. е. служат для достижения определенного полезного эффекта, в полном своем объеме, тогда как изнашиваются постепенно...они... оказывают даровые услуги подобно силам природы: воде, пару, воздуху, электричеству и т. д. Эти даровые услуги прошлого труда, охваченного и одушевленного живым трудом, накапливаются с увеличением масштаба накопления»¹⁹.

Другим направлением социалистического накопления является непроизводственное. Оно в принципе исходит из специфического свойства социалистического накопления. Действительно, ведь функционирование сферы обслуживания, учреждений здравоохранения, куль-

¹⁸ Здесь, безусловно, нелишне вспомнить истину о том, что направленность развития в экономических системах (да и вообще) обозначается через понятие «цель». «Цель» развития — это осознанная и сознательно выраженная направленность развития». См. С. В. Солодкова. Система производственных отношений социализма. М., 1977, с. 76.

¹⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 621—622.

туры, образования и др. непосредственно направлено на удовлетворение потребностей трудящихся, а фонды, находящиеся в их распоряжении, являются непроизводственными. Обычно под непроизводственным накоплением понимают и затраты на науку и некоторые другие области народного хозяйства, непосредственной целью которых является не индивидуальное, а производственное потребление, но это, конечно, не означает, что они не нацелены, в конечном счете, на удовлетворение потребностей населения²⁰. Следовательно, другой целью социалистического накопления, исходящей из его специфического свойства, является формирование и развитие непроизводственных фондов.

Третий вид направленности социалистического накопления, исходящий из необходимости учета возможных природных затруднений и явлений асинхронности производственного процесса, имеет целью формирование государственных запасов и резервов для нужд производственного и личного потребления (так что он зиждется как на всеобщем, так и на специфическом свойстве социалистического накопления).

Представление и рассмотрение направлений (а следовательно, и целей) социалистического накопления подобным образом (тройкой) ни в коем случае не означает его такой реальной разобщенности. Социалистическое накопление, направляясь по указанным трем путям, имеющим свои конкретные (локальные) цели с соответствующими материальными выражениями — 1) производственные фонды, 2) непроизводственные фонды, 3) государственные резервы и запасы — ставит перед собой единую глобальную цель (удовлетворение потребностей членов общества), материальным выражением которой является показатель, включающий в себя выражения указанных трех подцелей, и наиболее отражающий особенности сущности социалистического накопления — национальное богатство²¹.

Целенаправленность социалистического направления схематически можно отобразить следующим образом:

Расшифровывая схему, можно сказать, что социалистическое накопление, направленное на формирование производственных фондов, непроизводственных фондов и фондов государственных запасов и резервов, увеличивает национальное богатство общества для удовлетворения потребностей трудящихся.

Рассматривая вопрос о накоплении, в первую очередь надо иметь в

²⁰ Надо отметить, что к этому виду направленности социалистического накопления следует относить и затраты на охрану природной среды (так как они являются непроизводственными) и преследуют цель сохранения природных условий не только как необходимых предпосылок процесса производства, но и как условий жизни и нормального существования населения.

виду, как отмечалось, накопление национального богатства; накопленные же богатства значит использование части созданного в процессе производства продукта для нужд воспроизводства в расширенном масштабе. Но непосредственная связь накопления с процессом производства не означает его такой реальной односторонности. Общественное производство означает единство производства вообще и его общественной формы, производственных отношений; отсюда ясно, что все процессы и явления, имеющие место в одном из моментов общественно-го производства, не могут не задеть или коснуться другого момента. Так же и накопление — оно не только предопределяет процесс расширения производства, но и развивает производственные отношения. На это не раз указывал К. Маркс, подмечая, что «как простое воспроизводство непрерывно воспроизводит само капиталистическое отношение [...] так воспроизводство в расширенном масштабе, или **накопление, воспроизводит капиталистическое отношение в расширенном масштабе**»²². (подчернуто мной — Г. Т.). Таким образом, говоря о накоплении, мы подразумеваем расширенное воспроизводство не только вещественных элементов производства (средств производства и предметов потребления), но и расширенное воспроизводство производственных отношений. Капиталистическое накопление, наряду с тем, что оно есть использование части прибавочной стоимости на расширение капитала, производства (это и есть момент производства в накоплении), способствует росту богатства, которое опять-таки в еще большей степени присваивается капиталистами и таким образом в еще большей степени воспроизводит существующие отношения между трудом и капиталом, наемными рабочими и капиталистами²³. Это есть не что иное, как воспроизводство производственных отношений.

Социалистическое накопление, с одной стороны, есть рост богатства в расширенном масштабе, а с другой — коллективное, равноправное присвоение этого богатства членами общества. Чем больше богатство, тем больше потребностей удовлетворено; чем больше богатство, тем быстрее рост производства опять-таки для будущего удовлетворения возросших потребностей народа. Следовательно, социалистическое накопление, являясь воспроизводством богатства в расширенном масштабе, в то же время является расширенным воспроизводством производственных отношений при социализме: отношений удовлетворения потребностей, коллективизма, распределительных отношений, реальных доходов и уровня жизни, отношений собственности и др.

Таким образом, и капиталистическое и социалистическое накопление, являясь категориями воспроизводства богатства общества в расширенном масштабе, в то же время расширенно воспроизводят и непрерывно развивают соответствующие производственные отношения.

Не менее важным и интересным является вопрос об источниках социалистического накопления. В советской экономической литературе нет единого мнения по этому вопросу. Большинство авторов считает единственным источником накопления прибавочный продукт. Часть ученых считает, что «главным источником социалистического накопле-

²¹ В состав национального богатства, как известно, входят: а) основные производственные фонды, б) оборотные производственные фонды, в) непроизводственные фонды, г) личное имущество, д) природные богатства, е) фонды обращения, состоящие из запасов готовой продукции, и резервы.

²² К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 627.

²³ «Механизм процесса накопления вместе с увеличением капитала увеличивает и массу «трудолюбивых бедняков». См. там же, т. 23, с. 629.

4. «მაცნე», ეკონომიკის და სავაჭრობის სერია, 1981, № 1

ния служит прибавочный продукт»²⁴, не отмечая при этом, что же является дополнительным его источником; в редких случаях высказано мнение, что источником накопления, наряду с прибавочным продуктом, являются временно свободные амортизационные отчисления²⁵.

Вопрос об основном источнике накопления был разработан К. Марксом в «Капитале» и в «Критике Готской программы». Маркс отмечал, что в любой социально-экономической формации источником расширения и развития производства (т. е. накопления) является прибавочный продукт. «Часть годового прибавочного труда должна быть употреблена на изготовление добавочных средств производства и жизненных средств сверх того их количества, которое необходимо для возмещения авансированного капитала»²⁶. Это указание Маркса является основанием для единства взглядов в советской экономической литературе по вопросу о прибавочном продукте как источнике накопления. Но, в то же время, упускается другое немаловажное указание Маркса об источнике накопления. Поскольку орудия труда изнашиваются не сразу, а постепенно, постольку накапливаемые амортизационные средства могут быть использованы в целях ввода в эксплуатацию новых средств производства еще до полного физического или морального износа действующих в производстве машин, оборудования, производственных сооружений. «Там, где применяется много постоянного капитала, а следовательно, также и много основного капитала, эта часть стоимости продукта, возмещающая износ основного капитала, представляет собой фонд накопления, который может быть использован тем, кто его применяет, для вложения в дело нового основного капитала (или же оборотного капитала), причем для этой части накопления не производится никакого вычета из прибавочной стоимости», — и затем: — «Такого фонда накопления не существует на тех ступенях производства и у тех наций, где нет большого основного капитала. Это важный пункт. Мы имеем здесь фонд для постоянных затрат на улучшения и расширения и т. д.»²⁷ (подчеркнуто мной. — Г. Т.). Нет сомнения, что это суждение Маркса целиком и полностью относится и к социалистической экономике, в частности — к советской, которая представлена большим и все возрастающим объемом основных производственных фондов. Причем надо отметить, что, исходя из другой известной закономерности развития общественного производства, открытой Марксом, о том, что «доля живого труда уменьшается, а доля прошлого труда увеличивается, но увеличивается так, что общая сумма труда, заключающаяся в товаре, уменьшается; что, следовательно, количество живого труда уменьшается больше, чем увеличивается количество прошлого труда»²⁸, можно смело сказать, что роль амортизационных средств в развитии накопления будет все возрастать, так как увеличение размеров овеществленного труда есть также и увеличение, соответственно, годового износа орудий труда.

²⁴ Е. Ф. Борисов. Накопление и потребление при социализме. М., 1973. с. 11.

²⁵ См. например: Политическая экономия, т. 4, п. р. Г. Козлова, М., 1970, с. 398; Политическая экономия. Курс лекций, п. р. Н. Спиридоновой. М., 1970, с. 382 и др.

²⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 594. Маркс указывает также в «Капитале», что «средства производства, к которым присоединяется добавочная рабочая сила, как и жизненные средства, при помощи которых она поддерживает самое себя, есть не что иное, как составные части прибавочного продукта». (там же, с. 595).

²⁷ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 26, ч. II, с. 534.

²⁸ Там же, т. 25, ч. I. с. 286.

Таким образом, источником накопления, наряду с основным — прибавочным трудом (следовательно, прибавочным продуктом), является и дополнительный — амортизационные средства, роль которых все более возрастает, не умаляя основного значения прибавочного продукта.

Резюмируя сказанное и исходя из методологических предпосылок и их применения в процессе предыдущего исследования, сущность экономической категории социалистического накопления можно определить, как планомерное использование части прибавочного продукта в форме средств производства и предметов потребления, временно свободной части фонда возмещения потребленных средств производства в направлении формирования и развития производственных и непроизводственных фондов, государственных запасов и резервов для увеличения национального богатства с целью удовлетворения потребностей членов общества.

Такой подход к определению социалистического накопления, по нашему мнению, дает более ясную и четкую картину о сущности этой категории — одной из важнейших в политической экономии социализма, всестороннее и исчерпывающее исследование которой необходимо для успешного управления экономикой развитого социализма.

Представлена отделом воспроизводства и эффективности капитальных вложений Института экономики и права АН СССР

შ. ჯ. ლობჯანიძე

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ РАСЧЕТ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ СОЦИАЛИЗМА

В системе разработанных нашей Коммунистической партией и Советским правительством мер по улучшению планирования и усилению воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы важное значение отводится развитию хозяйственного расчета и усилению роли экономических рычагов и стимулов. Эффективность функционирования единого народнохозяйственного комплекса, сложившегося в условиях развитого социализма, все в большей степени зависит от взаимодействия всех составляющих его звеньев, от того вклада, который вносит каждое из них в конечные результаты производства. Прежде всего это относится к первичному, основному звену общественного производства — производственному объединению (предприятию, где непосредственно производится общественный продукт).

Как известно, процесс воспроизводства на социалистических предприятиях и в других звеньях общественного производства осуществляется на основе хозяйственного расчета. Хозрасчетный механизм является органической составной частью, формой проявления единого хозяйственного механизма социалистического общества. В принятом 12 июля 1979 г. ЦК КПСС и Советом Министров СССР постановлении «Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы» предусматривается необходимость обеспечить дальнейшее развитие хозяйственного расчета в производственных объединениях (на предприятиях) и в строительно-монтажных организациях на основе заданий пятилетнего плана и долговременных экономических нормативов. Решение задач дальнейшего укрепления и развития хозрасчета, несомненно, необходимо для того, чтобы «осуществить, — указывал товарищ Л. И. Брежнев, — крупные изменения в структуре и пропорциях экономики, усовершенствовать сложившиеся и территориальные связи, выявить те звенья, где ценой минимальных затрат можно получить наибольший и быстрый эффект»¹.

Хозрасчет присущ только социалистическому способу производства. Как экономическая категория он теоретически в наиболее общем виде выражает определенные стороны социалистических производственных отношений и — прежде всего — конкретную форму отношений коллективов социалистических предприятий к обобществленным средствам производства. В рамках хозрасчетных предприятий и организаций происходит экономическое обособление этих средств произ-

¹ Брежнев Л. И. Речь на Пленуме ЦК КПСС 27 ноября 1979 года. Постановление Пленума ЦК КПСС. М., 1979, с. 21.

водства в виде основных и оборотных фондов предприятия. Хозрасчетные предприятия приобретают юридические права — оперативно-хозяйственную самостоятельность в деле рационального и расчетливого использования выделенных им средств производства и рабочей силы и по-хозяйски рационально организуют производственный процесс. Каждое хозрасчетное предприятие всецело несет материальную ответственность за то, чтобы выполнять свой государственный план с возможно меньшими затратами средств и труда: коллектив предприятия в этом также материально заинтересован.

Такое хозяйственное обособление общественных средств производства в рамках хозрасчетных предприятий неизбежно влечет за собой необходимость самого широкого использования товарно-денежных отношений между социалистическими предприятиями, между отдельными предприятиями и государством в лице его финансовых органов и госбанка, между предприятиями и рабочими и служащими, работающими на них.

Дело в том, что только в условиях социализма общесоциологический закон экономии рабочего времени действует как экономический закон неуклонного повышения производительности труда. Этот закон требует расчетливого и бережного отношения социалистических производителей к народным средствам производства и к затрате общественного труда, т. е. проведения всюду и во всем режима экономии. А для того, чтобы на каждом обособленном в хозяйственном отношении предприятии происходило систематическое снижение затрат средств и труда на единицу изготавливаемой продукции и чтобы его коллектив был в этом материально заинтересован, прежде всего требуется сравнить эти затраты с общественно необходимыми в данной отрасли и тем самым оценить работу каждого предприятия. Однако, поскольку социалистический режим экономии требует сведения всех затрат предприятия к общественно необходимому уровню и по возможности даже ниже этого уровня, необходимо возмещать предприятию его затраты только в пределах общественно необходимых норм. А снижение этих затрат по сравнению с плановыми нормативами должно принести коллективу хозрасчетного предприятия определенные материальные выгоды и признание общества.

Но какими средствами можно оценить деятельность предприятия в условиях социализма и в соответствии с этим возместить затраты труда коллективов этих предприятий?

В социалистическом обществе еще не созданы условия для прямого учета в масштабе всего общества затрат труда и сопоставления их на каждом предприятии с общественно необходимым рабочим временем непосредственно в рабочих часах. Объясняется это тем, что в каждом продукте воплощены несопоставимые между собой затраты овеществленного и живого труда разных производителей, труда неоднородного в социально-экономическом отношении. Ведь затраты труда в течение, скажем, одного часа высококвалифицированного рабочего или колхозника дают один результат, а неквалифицированного — другой. Поэтому, пока сохраняются условия для товарного производства, соблюдение требований закона экономии рабочего времени и других экономических законов социализма в масштабе всего общества и каждого отдельного предприятия может быть выражено только посредством использования товарно-денежных отношений, форм стоимости. На хозрасчетном предприятии это делается путем установления платности (по плановым ценам) за его товарную продукцию и услуги, т. е. покрытием его расходов полученными доходами.

Значит, хозрасчет как экономическая категория социализма является особой формой воссоединения рабочей силы со средствами производства в рамках обособленных в хозяйственном отношении социалистических предприятий. Специфику этой категории при социализме определяет ее связь с законом стоимости, т. к. без товарно-денежных отношений между предприятиями и таких стоимостных форм, как цена, прибыль и себестоимость, нет и самого хозрасчета. В то же время хозрасчет тесно связан и с другими экономическими законами социализма и, в частности, с законом распределения по труду. Без последовательного соблюдения действий этого закона нельзя осуществить принцип материальной заинтересованности, нельзя реализовать ту главную задачу, которую хозрасчет призван решать: обеспечить выпуск на предприятиях качественной продукции согласно установленному плану с минимальными затратами труда и средств производства, повышать производительность общественного труда. Такова специфическая форма и содержание хозяйственного расчета как экономической категории социализма, всецело обусловленной действиями экономических законов социализма.

Для того, чтобы глубоко раскрыть специфику хозрасчета, прежде всего необходимо более подробно уяснить связь хозяйственного расчета с законом стоимости. Нужно отметить, что эту связь в настоящее время почти никто из советских экономистов уже не оспаривает. Однако отдельные экономисты еще понимают ее по-своему. Одни считают, что эта связь существует лишь в необходимости использования форм стоимости для калькуляции, учета и определения рентабельности производства на социалистических предприятиях. Однако непосредственная связь хозрасчета с законом стоимости как связи причины и следствия, как объективная основа хозрасчета ими отрицается. Тем самым они должны признать формальный характер использования закона стоимости при осуществлении хозрасчета, а существование таких его категорий, как цена, прибыль и себестоимость — продуктом людского произвола. Это должно, несомненно, привести к субъективному взгляду на хозрасчет, т. е. к признанию его существования только лишь как планового метода руководства предприятиями, как элемента в области хозяйственной политики.

По нашему же мнению, хозрасчет — следствие действий при социализме многих экономических законов. Но как специфическая экономическая категория хозрасчет по своей форме обусловлен действиями закона стоимости при социализме.

Закон стоимости используется при осуществлении хозрасчета сознательно и планомерно. И в этом огромное преимущество хозяйственного расчета по сравнению с коммерческим расчетом частнокапиталистических предприятий. Хотя оба метода ведения хозяйства связаны с законом стоимости, коммерческий расчет всецело регулируется только стихийно действующим при капитализме законом стоимости, он подчинен только задаче наживы капиталиста, извлечению максимума прибавочной стоимости при минимуме затрат капитала. Частнокапиталистические коммерческие отношения признаны приспособить капиталистическое производство к анархической конъюнктуре рынка и цен.

Иначе обстоит дело с социалистическими хозрасчетными отношениями. Они регулируются не законом стоимости, а основным экономическим законом социализма, законом планомерного, пропорционального развития народного хозяйства, законом неуклонного повышения производительности труда и другими специфическими экономическими

законами социализма. Поэтому главная задача хозрасчета — развивать производство так, чтобы наиболее полно удовлетворять потребности всего общества на основе выполнения предприятиями своих планов и неуклонного проведения режима экономии. Однако связь хозрасчета с действием закона стоимости при социализме неоспорима. Действие закона стоимости при организации хозрасчета на предприятиях проявляется прежде всего в том, что социалистические предприятия производят и реализуют свою продукцию как товар. Стоимость этого товара определяется при социализме, как и во всех других формациях, не индивидуальной затратой труда, а общественно необходимым рабочим временем, зависящим от средних, господствующих условий производства данной отрасли. Купля—продажа средств производства осуществляется на основе государственных планов материально-технического снабжения. Это говорит о том, что товарно-денежные отношения между социалистическими предприятиями реализуются разумно в плановом порядке, а не стихийно.

Однако и при социализме эти товарные отношения не должны противоречить закону стоимости, требующему, чтобы производство и обмен товаров происходили в соответствии с общественно необходимыми затратами труда. В связи с этим возникает вопрос: как же государство планомерно организует эквивалентный обмен продукции хозрасчетных предприятий, в чем состоит здесь использование действий закона стоимости?

От правильного ответа на заданный вопрос зависит понимание механизма действия и использования закона стоимости при осуществлении хозрасчета. Для этого мы должны коротко рассмотреть те плановые цены, по которым предприятия в промышленности реализуют свою готовую продукцию и которые составляют по существу механизм действия закона стоимости при социализме. Сюда прежде всего относится оптовая (отпускная) цена предприятия.

Установление оптовой цены предприятия всецело исходит из действий закона стоимости. Прежде всего в нее включается общественная (среднеотраслевая) себестоимость однородного продукта. Она определяется, исходя из средних по отрасли издержек производства этого продукта на различных предприятиях в виде затраченных в процессе труда средств производства и расходов на оплату труда. Сверх того, в оптовой цене предприятия содержится еще вторая часть общественных издержек производства продукции (часть стоимости прибавочного продукта² в виде чистого дохода государственного предприятия, как определенная средняя по отрасли норма прибыли к себестоимости данного продукта (обычно до 5%).

Следовательно, две части стоимости, входящие в оптовую цену предприятия, хотя и обособляются в категорию себестоимости и прибыли, тем не менее выражают единый процесс труда и процесс создания стоимости на социалистических предприятиях.

В то же время каждая из этих двух частей стоимости играет определенную самостоятельную роль в плановом механизме хозрасчета.

Прежде всего, оптовая цена в виде ее основной части — отраслевой себестоимости — обеспечивает предприятиям возмещение их рас-

² Вторая часть чистого дохода общества (прибавочного продукта) реализуется главным образом через налог с оборота, который является составной частью розничной цены и поэтому имеет лишь косвенное отношение к хозяйственному расчету промышленного предприятия.

ходов на средства производства, используемых при изготовлении продукта, и на оплату труда, связанного с его производством и реализацией. Правда, это возмещение происходит с учетом общественно необходимых норм затрат, а не индивидуальных издержек производства на каждом отдельном предприятии. Но иначе и быть не может. Это всецело диктуется законом стоимости, необходимостью равной материальной заинтересованности всех предприятий отрасли и развития производства, потребностью создания для них одинаковых условий работы.

Следовательно, использование действия закона стоимости является прежде всего в себестоимости продукта как составной части оптовой цены. Исходя из этих действий, первейшим требованием хозрасчета является то, чтобы предприятие покрыло свои расходы полученными доходами от реализации готовой продукции по оптовым ценам, т. е. чтобы оно работало на основе принципа самоокупаемости производства. Тем самым предприятие осуществляет простое воспроизводство.

Однако у нас действует расширенное социалистическое воспроизводство, продукция которого реализуется за счет общественного фонда накопления. Задачи расширенного воспроизводства в связи с этим решаются не только за счет возмещения себестоимости продукта, но и за счет второй части оптовой цены-прибыли (правда, она только часть стоимости прибавочного продукта, содержащегося в товаре, произведенном на социалистическом предприятии). Этому и соответствует второе коренное требование хозяйственного расчета: не только покрыть расходы своими же доходами, но и получить сверх того еще определенную прибыль, работать рентабельно. За счет получаемой прибыли предприятие должно покрыть часть расходов, связанных с дальнейшим расширением производства. Часть этой прибыли идет на образование фондов материального поощрения коллективов, а оставшаяся часть через государственный бюджет — на удовлетворение общественных нужд.

Следовательно, хозяйственный расчет является таким плановым методом ведения хозяйства на социалистических предприятиях, который обеспечивает возможность осуществления всего процесса расширенного социалистического воспроизводства как на предприятии, так и во всем народном хозяйстве. А оптовая цена предприятия в данном случае является плановым механизмом использования закона стоимости по отношению к каждому отдельному хозрасчетному предприятию в соответствии с потребностью развития социалистической экономики.

Однако этим не ограничивается роль закона стоимости. Его действия используются также для того, чтобы материально стимулировать борьбу коллективов предприятий за непрерывное сокращение затрат на производство единицы продукции. И в этом ядре всего проявляется причинно-следственная связь хозрасчета с законом стоимости.

Как уже указывалось, оптовая цена предприятия, как правило, строится, исходя из принципа общественно необходимых затрат труда (в пределах структуры оптовой цены, одинаковой как для 1-го, так и для 2-го подразделения общественного производства). Поэтому предприятие покрывает свои издержки производства и получает установленную государственным планом прибыль только в том случае, если производственные затраты находятся в пределах плана. При уменьшении этих затрат по сравнению с плановыми нормативами предприятие получает сверхплановую прибыль. Превышение плановых норм затрат ведет к тому, что оно недополучает прибыль или даже становится убыточным предприятием.

Установление «прибыльности» или «убыточности» предприятия так же, как и само получение этой (плановой и сверхплановой) прибыли, имеет огромное значение. Известно, что часть прибыли предприятия используется для расширения производства, увеличения нормативов оборотных средств, для дополнительного финансирования капитального строительства, обеспечения работников предприятия жильем, подготовки кадров, премирования, улучшения культурно-бытовых условий жизни всего коллектива и т. д. Тем самым создается материальная заинтересованность у предприятия в целом и у каждого работника в отдельности в развитии и совершенствовании производства. Ведь увеличить размеры получаемой прибыли предприятие может (и должно) главным образом за счет роста производительности труда и снижения себестоимости продукции. Хотя в техпромфинплане имеется специальный раздел — план оргтехмероприятий, реализация которого должна обеспечить выполнение задания по росту производительности труда и снижения себестоимости продукции, всех резервов в плане нельзя предвидеть. Руководствоваться в этом случае надо действием закона стоимости, путем сопоставления цены с фактической себестоимостью продукции и определения рентабельности производства, премированием в связи с этим руководящих работников предприятия и образованием фондов предприятия. Коллектив и руководители предприятия обязаны вскрывать все новые и новые резервы снижения индивидуальных затрат. Они проявляют творческую инициативу, внедряют новую технику, рацпредложения, лучше организуют труд и производственный процесс, экономят сырье, материалы, топливо и т. д. Одним словом, повышают производительность труда и снижают себестоимость продукции.

При этом необходимо еще раз подчеркнуть одну весьма важную черту хозрасчета. Она состоит в том, что не закон стоимости регулирует производство продуктов на социалистических предприятиях. Следует всегда помнить, что неотъемлемым условием хозяйственного расчета является такая рентабельность производства, которая основывается на выполнении предприятием своих плановых заданий по всем показателям в целом: по количеству, качеству, ассортименту и себестоимости продукции. И если какое-либо предприятие нарушает плановый ассортимент выпуска продукции за счет форсирования производства «прибыльных» изделий и не выполняет план по менее «выгодным» или убыточным видам продукции, то в отношении таких предприятий применяются определенные материальные санкции, а его руководители могут быть привлечены к строгой ответственности. На это направлена также ныне существующая система премирования руководящих инженерно-технических работников и служащих производственных предприятий и организаций, согласно которой обязательным условием получения премии является такой рост рентабельности производства на основе снижения себестоимости выпускаемой продукции, который достигается при строгом соблюдении плановых заданий по номенклатуре производства, плана по производительности труда, а также заданий по поставкам продукции предприятиям других экономических административных районов, кооперированным поставкам и поставкам для общегосударственных нужд.

Значит, не закон стоимости, а закон планомерного развития, в конечном счете, основной экономической закон социализма является при социализме регулятором общественного производства. Необходимость выполнения государственного плана каждым предприятием по всем показателям, как это знают все, является первейшим требованием.

Хозяйственный расчет в силу вышеизложенного обстоятельства

(т. е. планомерного использования в нем действий закона стоимости и полное подчинение хозяйственной деятельности предприятия закону планомерного развития) в конце отличается от коммерческого расчета капиталистического предприятия, у которого шла речь выше.

Итак, сущность хозрасчета состоит в объективной возможности и необходимости расчетливого, бережливого и экономного ведения хозяйства на социалистических предприятиях в интересах всего общества с помощью использования товарно-денежных отношений и материальной заинтересованности работников в результате своего труда.

Специфическими, особыми чертами, свойственными каждому социалистическому предприятию и хозяйственной организации, ведущим свою деятельность на основе хозрасчета, являются необходимость закрепления за ними нужных основных и оборотных средств, возмещения расходов за счет собственных доходов, полученных от реализации готовой продукции, и обеспечение на этой основе необходимых накоплений (прибыли, рентабельности). Все эти черты хозрасчета социалистического предприятия подчинены задаче выполнения им государственного плана с возможно меньшими затратами овеществленного и живого труда.

Как уже говорилось, во взаимоотношениях хозрасчетных предприятий и организаций используются оптовые (отпускные) цены предприятия. Эти цены состоят из среднеотраслевой себестоимости и плановой прибыли. И если цены на различные продукты планировались не на научной основе, т. е. если они не соизмеримы между собой так, чтобы их соотношения в среднем соответствовали тому количеству труда, который воплощен в этих товарах (в объеме структуры оптовой цены), то это приведет к нарушению хозрасчетных отношений и нанесет определенный ущерб производству. Возникает неэквивалентный обмен продуктами разных предприятий. Предприятия, отдельные продукты которых будут иметь неоправданно завышенную цену, получают доходы, незаслуженно превосходящие их расходы. И, наоборот, предприятия, продукция или отдельные продукты которых будут иметь заниженную цену, своими доходами не смогут возместить расходы. Одним словом, основной принцип хозрасчета — самокупаемость и рентабельность производства — будет нарушен, причем не по вине самого предприятия.

Однако основным недостаток нынешней практики планирования оптовых цен именно в том и состоит, что в жизни образовался нетерпимый разброс в их уровнях. А в связи с этим на разных промышленных предприятиях и в пределах отдельных предприятий мы встречаем «выгодные» и «невыгодные» оптовые цены, т. е. цены на одни изделия планового ассортимента обеспечивают предприятию высокую рентабельность, другие — среднюю, третьи — низкую, а часть цен вовсе убыточна. Так, например, среди оптовых цен по 29 наименованиям продукции, выпускаемой рыбообрабатывающими предприятиями объединения рыбной промышленности Грузинской ССР, 13 отпускных цен при сложившейся в 1979 г. средней по объединению себестоимости единицы продукции приносят прибыль от 1 до 5%; 5 — от 5,1 до 10%; 8 — от 10,1 до 20,0%; а 3 утвержденных цены приносят убытки — от 1 до 30%.

Примеры подобного характера можно привести по самым разным отраслям народного хозяйства, занимающимся производством предметов народного потребления. Эти примеры послужили бы лишним подтверждением той истины, что, хотя закон планомерного, пропорционального развития является одним из регуляторов социалистического

производства, а закон стоимости перестал при социализме им быть, тем не менее он еще влияет на пропорциональное развитие производства именно через плановую цену. И любое неоправданное отклонение цены от нужного, экономически обоснованного уровня делает это влияние отрицательным, приводит к появлению элементов непланируемости, к хозяйственным неполадкам, к нарушению хозяйственного расчета. Это обстоятельство лишний раз подтверждает ту истину, что именно закон стоимости, плановые цены — основа хозрасчета.

Что необходимо сделать, чтобы устранить недостатки и упорядочить оптовые цены?

Настало время пересмотреть поэтапно все без исключения устаревшие или неправильно запланированные оптовые цены. При этом необходимо учесть, что при определении их уровня необходимо: во-первых, исходить из того, что отпускная оптовая цена является денежной формой стоимости товара и поэтому закон стоимости должен стать одним из основных факторов ценообразования. Эти цены должны поэтому с одинаковой определенностью отражать величину стоимости (в пределах структуры оптовой цены) всех товаров. Другими словами, все оптовые цены должны иметь один и тот же масштаб цен; во-вторых, отклонение цены от стоимости (в пределах структуры оптовой цены товара) возможно и необходимо, но оно должно быть в каждом конкретном случае экономически обосновано и практически оправдано. Другими словами, отклонение цены от стоимости не должно противоречить требованиям ни одного из экономических законов социализма. Отклонение оптовой цены от стоимости призвано экономически стимулировать рост и совершенствование производства на социалистических предприятиях, а также рациональное распределение национального дохода. И, наконец, оптовые цены должны систематически пересматриваться в сторону их понижения на основе сокращения общественных издержек производства товаров. Только при соблюдении вышеперечисленных условий оптовая цена предприятия может быть основой хозяйственного расчета и наиболее успешно выполнять свою стимулирующую роль в ее системе.

Таким образом, связь хозрасчета с законом стоимости не является формальной; в деле осуществления хозрасчета обязательным является выполнение требований всех без исключения экономических законов социализма. Любое нарушение этого важнейшего принципа, определяющего наши социалистические методы хозяйствования, неизбежно наносит определенный вред производству. В частности, это касается правильной политики цен, играющей в системе хозрасчетных отношений главную роль.

Таким образом, в современных условиях механизм хозяйственного расчета непосредственно ориентируется на достижение социально-экономических задач, вытекающих из нынешних возможностей развития экономики и получающих отражение в социально-экономической концепции народнохозяйственного плана. Совершенствование этого механизма, нашедшее отражение в постановлении ЦК КПСС и Совета Министров СССР «Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы», связано с изменившимися условиями, возможностями и потребностями развития общественного производства.

შალვა ნათენაძე

სამეურნეო მექანიზმი და დაგეგმვის სრულყოფის ახალი ეტაპი

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ეკონომიკური წინსვლის დაჩქარებაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს სამეურნეო მექანიზმი, რომლის შემოქმედების გაძლიერებაც საზოგადოებრივი წარმოების პროცესებზე უზრუნველყოფს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ოქტომბრის (1964) პლენუმის შემდგომი პერიოდი ხასიათდება საერთოდ სახალხო მეურნეობაში ვოლუნტარიზმისა და სუბიექტივიზმის, როგორც სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების მართვის სისტემაში უცხო მოვლენების, დაგმობითა და ეკონომიკური ბერკეტების გამოყენების გაძლიერებით. მიუხედავად ამისა, როგორც პარტიის XXV ყრილობასა და ცენტრალური კომიტეტის შემდგომ პლენუმებზე აღინიშნა, ჩვენი სახალხო მეურნეობის განვითარების დღევანდელი ტემპები ჯერ კიდევ სრულად არ შეესაბამება იმ მოთხოვნებს, რომლებიც წამოაყენა განვითარებული სოციალიზმის ეტაპმა.

ამ ხარვეზის დაძლევის რეალურ ღონისძიებებს რომ სახავდა, პარტიის XXV ყრილობამ ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე დაყენა სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობის მეტად რთული ამოცანები, რომელთა შორის განსაკუთრებით აქტუალურია განვითარებული სოციალიზმისა და კომუნისმში მისი გააზრდის კანონზომიერებათა მოქმედების მექანიზმის კვლევა-ძიებისა და გამოყენების მეცნიერული დასაბუთება. ამ საკითხის დირექტიული ფორმით დაყენებამ მძლავრი ბიძგი მისცა ეკონომიკურ მეცნიერებას სამეურნეო მექანიზმის კვლევა-ძიების მიმართულებით.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ სამეურნეო მექანიზმი ეკონომიკურ ლიტერატურაში შეისწავლებოდა პარტიის XXV ყრილობამდეც. ყრილობამ არა მარტო დააჩქარა, არამედ განსაკუთრებულ კალაპოტში მოაქცია ეს პროცესი. მან ეკონომისტ-მეცნიერთა იმ ნაწილის საქმიანობა, რომლებიც სპეციალურად სამეურნეო მექანიზმის პრობლემებზე მუშაობენ, კონკრეტულად განსაზღვრულ მიზანდასახულობას დაუმორჩილა. მოცემული პრობლემა კიდევ უფრო დაკონკრეტდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივლისის დადგენილებით „დაგეგმვის გაუმჯობესებისა და წარმოების ეფექტიანობის და შრომის ხარისხის ამაღლებაზე სამეურნეო მექანიზმის შემოქმედების გაძლიერების შესახებ“.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში სამეურნეო მექანიზმის საკითხთა კვლევის გაძლიერება შეიმჩნევა 60-იანი და 70-იანი წლების მიჯნაზე. ამ პერიოდში გახშირდა ცნება „მექანიზმი“, რომელიც მეტწილად იხმარებოდა ეკონომიკური კანონების მოქმედებისა და გამოყენების მექანიზმთან დაკავშირებით. ამჟამად როგორც ეკონომიკურ, ისე ფილოსოფიურ ლიტერატურაში მიმდინა-

რეობს გაცხოველებული დისკუსია არა საერთოდ „მექანიზმის“, არამედ სამეურნეო მექანიზმის არსის გაგებისათვის. საქმეს ართულებს ის, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებს არ მოუციათ სამეურნეო მექანიზმის არსის განმარტება. თუმცა ეკონომიკური კანონების მოქმედების ხასიათის გარკვევისას ისინი ხშირად ხმარობდნენ სიტყვა „მექანიზმს“¹. უფრო მეტად, აზრი სამეურნეო მექანიზმის არსის შესახებ გვხვდება ვ. ი. ლენინის შრომებში. კერძოდ, იგი მიუთითებდა, რომ როდესაც მუშათა კლასი ძირეულად დაეუფლება ეკონომიკის საკომანდო სიმალეებს, პოლიტიკის სიმამის ცენტრი გადავა სახელმწიფოს ეკონომიკური მექანიზმის გარდაქმნაზე ერთიან, მსხვილ მანქანად, სამეურნეო ორგანიზმად, რომელშიც მილიონობით ადამიანები ხელმძღვანელობენ ერთიანი გეგმით². იგი მიუთითებდა აგრეთვე, რომ სამეურნეო მექანიზმი ისე უნდა მუშაობდეს, როგორც საათის მექანიზმი³.

ვ. ი. ლენინი ამ დებულებებში ხმარობს ორი სახის მექანიზმს: სახელმწიფოს ეკონომიკურ მექანიზმს და სამეურნეო მექანიზმს. არის თუ არა მათ შორის განსხვავება? რა თქმა უნდა, მაგრამ არა არსებითი, ვინაიდან სახელმწიფოს ეკონომიკური მექანიზმი და სამეურნეო მექანიზმი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც გლობალური, ისე ლოკალური მასშტაბით. ვ. ი. ლენინი აქ გლობალურ მასშტაბს გულისხმობს. იგი მიუთითებს სახელმწიფოს ეკონომიკურ მექანიზმზე, ე. ი. ისეთ სამეურნეო მექანიზმზე, რომელმაც უნდა იმუშაოს საათის მექანიზმის მსგავსად არა ცალკეული რგოლის, არამედ ერთიანი სამეურნეო კომპლექსის მასშტაბით.

რამდენადაც საზოგადოებრივი წარმოების პროცესებზე სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების გაძლიერება შეუძლებელია ეკონომიკური კანონების შემეცნებისა და მათი მოთხოვნების გათვალისწინების გარეშე, ეკონომისტთა უმრავლესობა სოციალიზმის სამეურნეო მექანიზმის არსის დასაბუთებას ცდილობს სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების შინაგან ბუნებაზე დაყრდნობით. ასეთი მეთოდი სწორია მეცნიერული თვალსაზრისით, ვინაიდან, როგორც მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები გვასწავლიან, საზოგადოების ეკონომიკური ინტერესები, რომლებიც განაპირობებენ სამეურნეო მექანიზმის არსებობის აუცილებლობას, განისაზღვრება ინდივიდუუმების, ე. ი. საზოგადოების ცალკეული წევრების ნებისაგან დამოუკიდებლად. ამიტომ, სამეურნეო მექანიზმის გაგება შესაძლებელია მხოლოდ მატერიალური წარმოების სოციალურ-ეკონომიკური ბუნების ჭრილში. როგორცაა ეს უკანასკნელი, ისეთია სამეურნეო მექანიზმის არსიც.

როგორც ცნობილია, მატერიალური წარმოების ცნება არ შემოიფარგლება მხოლოდ საყოფიერ წარმოებით. იგი, ამავე დროს, გულისხმობს გაცვლას, განაწილებასა და მოხმარებას. მატერიალური წარმოება არის ერთიანი სამეურნეო ორგანიზმი, რომლის შიგნითაც დამოუკიდებლად მოქმედი ყოველი

¹ იხ: კ. მ. აქსისი, კაპიტალი, ტ. 1, თბ., 1954, გვ. 723; ტ. III, ნაწ. 1, თბ., 1959; ფ. ენ. გელსი. ანტი-დიალექტიკა, თბ., 1953, გვ. 293, 295; ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 14, გვ. 397 და ა. შ. კერძოდ, მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები მიუთითებდნენ, რომ ანტაგონისტური წინააღმდეგობებისაგან თავისუფალ საზოგადოებაში ადამიანები დაეუფლებიან ეკონომიკური კანონების მოქმედების მექანიზმს და გამოიყენებენ მას გეგმაზომიერად.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 92.

³ იქვე, გვ. 243.

ცალკეული რგოლი ერთიანი მთლიანის ნიშანთვისებების მატარებელია. საზოგადოებრივი კვლავწარმოების ურთიერთობათა სისტემაში განმსაზღვრელია წარმოება, მაგრამ იგი, როგორც ასეთი, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების გარეშე არ არსებობს. ერთის მხრივ, იგი ამ უკანასკნელთა არსებობის აუცილებლობას განაპირობებს, მეორე მხრივ კი თვით განიცდის მათგან უკუზემოქმედებას. ამიტომ, სამეურნეო მექანიზმის გაგება ვრცელდება არა მარტო საკუთრივ წარმოებაზე, არამედ საზოგადოებრივი კვლავწარმოების სხვა მომენტებზეც — გაცვლაზე, განაწილებასა და მოხმარებაზე. მაშასადამე, სამეურნეო მექანიზმის მოქმედებაზე რომ ვლაპარაკობთ, უწინარეს ყოვლისა, მხედველობაში უნდა გვქონდეს მისი არე, რათა შესაძლებლობა შეგვექმნეს გავაძლიეროთ მისი ზემოქმედება საზოგადოებრივი წარმოების ცალკეულ მომენტებზე და, კერძოდ, მატერიალური დოვლათის წარმოების პროცესებზე.

მართალია, საზოგადოებრივი წარმოების ცალკეული მომენტებისათვის დამახასიათებელია მოძრაობის საკუთარი კანონზომიერება, მათი შედარებით დამოუკიდებელი ფუნქციონირება, მაგრამ ეს ფაქტი სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ თითქოს თითოეული მათგანი მოქმედებს სხვებისაგან განკერძოებულად და ამიტომ თითოეული მათგანის მიხედვით უნდა ვეძიოთ სამეურნეო მექანიზმი, რომლის ნაირსახეობაც იმოქმედებს შესაბამისი სპეციფიკურობით. საზოგადოებრივი წარმოების ელემენტთა ერთიანობა ბადებს მასზე ზემოქმედ ფაქტორთა ერთიან სისტემას სამეურნეო მექანიზმის სახით. სწორედ ასეთი აზრი შეგვიძლია გავატაროთ წარმოებითი ურთიერთობების კვლევა-ძიებისას არა ფაზების, არამედ დიალექტიკური ერთიანობის თვალსაზრისით.

განვითარებული სოციალიზმის ეკონომიკის შექმნამ არსებითი ცვლილებები შეიტანა სახალხო მეურნეობაში, გადააქცია იგი ერთიან სახალხო-სამეურნეო კომპლექსად, რომელიც აერთიანებს საზოგადოებრივი წარმოების, განაწილებისა და გაცვლის ყველა რგოლს. სოციალურ-ეკონომიკური ბუნებით ეს კომპლექსი რთული მოვლენაა. მის სტრუქტურაში მრავალი ქვესისტემა შედის და თითოეული მათგანი ხასიათდება როგორც ერთიანი მთლიანის (საერთოს), ისე ცალკეულის (სპეციფიკურის) თვისებებით. „ერთიანისა“ (საერთოს) და „ცალკეულის“ (სპეციფიკურის) მიმართებათა სისტემაში „ცალკეულის“ მართვა დიალექტიკურად შედარებით უფრო მეტ წინაღობდევობებს აწყდება, ვიდრე „მთლიანის“ მართვა. მაგრამ, რამდენადაც „ცალკეული“ არის „მთლიანის“ ორგანული ნაწილი, იმდენად, „მთლიანის“ მართვამ უნდა განაპირობოს „ცალკეულის“ მოძრაობის ხასიათი და მიმართულება.

სახალხო მეურნეობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ინტენსიურად მიმდინარეობს სამეურნეო ანგარიშზე მყოფ გაერთიანებათა ფორმირება. ის უბრალო ფაქტი, რომ ამჟამად სახალხო მეურნეობის პირველად სტრუქტურულ რგოლად იქცევა არა საწარმო, არამედ საწარმოო გაერთიანებები, იმაზე მეტყველებს, რომ გაძლიერდა პროცესი ცალკეულის ერთიანი მთლიანისაკენ სწრაფვისა. მიუხედავად ამისა, რამდენადაც ეს გაერთიანებები მოქმედებენ სამეურნეო ანგარიშის ურთიერთობათა სისტემაში, იმდენად მათ მეტი შესაძლებლობა აქვთ შედარებით დამოუკიდებელი ფუნქციონირებისა.

როგორც მატერიალური წარმოების მამოძრავებელი ბერკეტი, სამეურნეო მექანიზმი მჭიდროდა დაკავშირებული საზოგადოებრივი განვითარების ეკონომიკური კანონებს მოქმედებისა და გამოყენების მექანიზმთან. ამიტომ, ჩვენი ეკონომისტების დიდი ნაწილი სამეურნეო მექანიზმს სწორედ ამ კუთხით უდგება და იგი დაყავს ეკონომიკური კანონების მოქმედებისა და გამოყენების მექანიზმებამდე⁴. ზოგმა კი ეკონომიკური კანონების გამოყენების მექანიზმი სამეურნეო მექანიზმად გამოაცხადა⁵.

ეკონომისტების მეორე ჯგუფი სამეურნეო მექანიზმის არსს წარმოგვიდგენს დუალისტურად. მაგ., ბუნიჩის აზრით, სამეურნეო მექანიზმი განიხილება ორ ასპექტში: 1) ობიექტურად ე. ი. ჩვენი შემეცნებისაგან დამოუკიდებლად მოქმედი სახით და 2) მართვის მექანიზმის სახით, რომელსაც ქმნის სოციალისტური საზოგადოება ამ კატეგორიის შეცნობის შესაბამისად⁶. პ. ბუნიჩის ამ აზრს იზიარებს ე. კუბრინოვი, რომელსაც სამეურნეო მექანიზმი ესმის როგორც მართვის ეკონომიკური ბერკეტებისა და მეთოდების სისტემა, რაც შექმნილია სოციალისტური საზოგადოების ეკონომიკური კანონების შემეცნებისა და გამოყენების საფუძველზე⁷.

რასაკვირველია, ეკონომიკური აზრი სამეურნეო მექანიზმის არსის შესახებ ჯერ კიდევ არ არის დახვეწილი და დასრულებული, ვინაიდან ეკონომიკურ ლიტერატურაში მისი კვლევა-ძიება დაიწყო შედარებით გვიან, მაგრამ ეს სრულადაც არ ნიშნავს იმას, რომ თითქოს მისი ანალიზი არ დგას მეცნიერულ დონეზე. სამეურნეო მექანიზმის შესახებ საერთო აზრის ჩამოყალიბება უნდა მოხდეს აზრთა ჭიდილში, რამაც ხელი უნდა შეუწყოს თვით ეკონომიკური მეცნიერების შემდგომ განვითარებას; ამდენად, ეკონომისტთა ყოველი ცდა მისი შინაგანი ბუნების გაგებისათვის მისასაღებელია და აუცილებელიცაა. ვგულისხმობთ, რომ არც ერთი ასეთი ცდა არ უნდა გასცდეს მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიის ჩარჩოებს.

ის ფაქტი, რომ სამეურნეო მექანიზმი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ეკონომიკური კანონების მოქმედების მექანიზმისაგან, რომ მათ ურთიერთდამოკიდებულებაში პირველი არის შედეგი, მეორე კი — საფუძველი, ეკონომიკურ ლიტერატურაში თანდათანობით იკვლევს გზას. ეკონომისტთა უმრავლესობა მიდის იმ დასკვნამდე, რომ სამეურნეო მექანიზმის ანალიზისას უნდა შემოვიფარგლოთ წმინდა ეკონომიკური, ბაზისური ურთიერთობების სფეროთი, უნდა მოვიცვათ მთლიანად საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის მოძრაობის სოციალურ-ეკონომიკური კანონზომიერებებიც, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ისტორიულ-პოლიტიკურ მოვლენებს, მათი ფუნქციონირების ხასიათს.

ეკონომიკური კანონების გამოყენების მექანიზმი ასახავს მხოლოდ ეკონომიკური

⁴ М. Куныевский. Хозяйственный механизм развитого социализма. «Экон. науки», 1978, № 6.

⁵ В. Черняк. Управление развитием экономических отношений. «Экон. науки», 1978, № 9.

⁶ П. Бунич. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. «Экон. науки», 1978, № 4, с. 36.

⁷ Э. Купринов. Совершенствование хозяйственного механизма развитого социалистического общества. «Экон. науки», 1979, № 1.

ნომიკური კანონების მოთხოვნებს და მის შესაბამისად კარნახობს სახალხო მეურნეობის წარმართვის ფორმებსა და მეთოდებს. სამეურნეო მექანიზმი კი ასახავს არა მარტო ეკონომიკური კანონების მოთხოვნებს, არამედ იმ სოციალურ-პოლიტიკურ მოვლენებსაც, რომლებიც ყალიბდება საზოგადოებრივი წარმოების მოძრაობის ისტორიულად აღებულ კონკრეტულ პირობებში. ამიტომ, სამეურნეო მექანიზმი უფრო მდიდარი და შინაარსიანია, ვიდრე ეკონომიკური კანონების გამოყენების მექანიზმი. აქედან გამომდინარე, სწორად მიგვაჩნია ლ. სლავინსკაის აზრი იმის შესახებ, რომ ეკონომიკური კანონების გამოყენების მექანიზმი სამეურნეო მექანიზმის შემადგენელი სტრუქტურული რგოლია⁸.

უკანასკნელ წლებში ეკონომიკურ და ფილოსოფიურ ლიტერატურაში დაგვიდრდა აზრი იმის შესახებ, რომ სამეურნეო მექანიზმი არის საზოგადოებრივი წარმოების ორგანიზაციის წესი⁹. მაგ., ლაპარაკობენ რა კაპიტალიზმის სამეურნეო მექანიზმზე, აღნიშნავენ, რომ ასეთად ითვლება ზედმეტი ღირებულების წარმოებისა და მითვისების ორგანიზაცია. სოციალიზმის სამეურნეო მექანიზმის შესახებ კი მიუთითებენ, რომ ასეთად ითვლება მშრომელებს შორის მატერიალური დოვლათის განაწილების ორგანიზაცია, რაც ძირითადად განპირობებულია შრომის მიხედვით განაწილების კანონის მოთხოვნებით. ჩვენი აზრით, სამეურნეო მექანიზმის მხოლოდ ამ კუთხით წარმოსახვა მეტისმეტად ღარიბია. თუ ჩავვხედოთ, რომ კაპიტალიზმის სამეურნეო მექანიზმად უნდა მივიჩნიოთ ზედმეტი ღირებულების წარმოებისა და მითვისების ორგანიზაცია (რამდენადაც ამ განსაზღვრებაში ამოსავალ პუნქტად მიღებულია ბურჟუაზიული საზოგადოების ძირითადი ეკონომიკური კანონის მოთხოვნები), სოციალიზმის პირობებში სამეურნეო მექანიზმის ამ სახით განსაზღვრა მაინც მიუღებელია იმიტომ, რომ იგი სრულიად ვერ ასახავს ჩვენი საზოგადოების ძირითადი ეკონომიკური კანონის მოთხოვნებს, რამაც უნდა განაპირობოს მისი მოქმედების არე და როლი სახალხო მეურნეობაში.

სამეურნეო მექანიზმის არსის გარკვევისათვის მეტად მნიშვნელოვანია საკითხის გადაწყვეტა მისი მოქმედების ხასიათის შესახებ. კერძოდ, მოქმედების ხასიათით ეკონომისტთა ერთი ნაწილი მას მიიჩნევს ობიექტურად, მეორე კი—სუბიექტურად მოქმედ სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენად. მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიის მიხედვით, როგორც წესი, ყოველი მოვლენა ვლინდება შესაბამის ფორმებში, ხოლო ყოველი ფორმა, ერთის მხრივ, საკუთარი შინაარსის ასახვის საშუალებაა, ე. ი. მისი სარკეა, მეორე მხრივ კი მასზე ზემოქმედი და უფრო მეტიც—მისი გარდამქმნელი ბერკეტი. ამდენად, შინაარსი და ფორმა ურთიერთგადასვლითი და ურთიერთზემოქმედი ფაქტორებია. აქედან გამომდინარე, სამეურნეო მექანიზმი უნდა წარმოვადგინოთ საკუთარი შინაარსისა და მისი გამოვლინების ფორმების ერთიანობაში. ამ გაგებით, იგი ობიექტურად მოქმედი მოვლენაა. ამიტომ, ჩვენ არ შეგვიძლია გავიზი-

⁸ Л. Славинская. О понятии хозяйственного механизма. «Экон. науки», 1979, № 2, с. 31.

⁹ Г. Е. Глезерман. Законы общественного развития: их характер и использование. М., 1979, с. 178, 179.

როთ იმ ეკონომისტთა აზრი, რომლის მიხედვითაც სამეურნეო მექანიზმი მოქმედების ხასიათით თითქოს ერთდროულად იყოს ობიექტურიც და სუბიექტურიც¹⁰.

სამეურნეო მექანიზმი, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა, მოქმედების ხასიათით ობიექტურია, რადგან მისი ფუნქციონირების აუცილებლობა განპირობებულია საზოგადოებრივი წარმოების შინაგანი ბუნებით. ამავე დროს, სამეურნეო მექანიზმის შიგნით მისი ჩამოყალიბებისა და მოქმედების ფაქტორთა ერთი ჯგუფი გამომდინარეობს საზოგადოებრივი წარმოების სიღრმისეული პროცესებიდან, ხოლო მეორე ჯგუფი კი — თვით საზოგადოებრივი წარმოების მართვის ფორმებისა და მეთოდების შემუშავებიდან, რის გამოც ეს ფაქტორები მოქმედების ხასიათით ობიექტურიცაა და სუბიექტურიც.

სამეურნეო მექანიზმის როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური ფაქტორები, რომელთა ერთიანობაც, რა თქმა უნდა, თვით სამეურნეო მექანიზმის ფორმაციასაზღვრულობაა, გვიჩვენებს, რომ იგი (სამეურნეო მექანიზმი) საკუთარი სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსით საზოგადოებრივ წარმოებაზე ძალა დგას და ამიტომ მისი კვლევა-ძიება არ უნდა შემოიფარგლოს წარმოებით ურთიერთობათა სისტემით, არამედ უნდა განხორციელდეს საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ურთიერთობათა სისტემაში სერითოდ. მაშასადამე, როგორც ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ერთობლიობა, სამეურნეო მექანიზმი ყალიბდება საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების ეკონომიკური კანონების ღრმა მეცნიერული ანალიზის ნიადაგზე სახალხო მეურნეობის მართვის ეკონომიკურად დასაბუთებული ფორმებისა და მეთოდების სახით.

რა თქმა უნდა, სამეურნეო მექანიზმის ფორმირებისა და მოქმედების ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ძირითად მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს სახალხო-სამეურნეო გეგმებისა და დავალებების — სახალხო მეურნეობის ერთიანი მამოძრავებელი ღერძის — შემუშავება მოქმედი ეკონომიკური კანონებისა და სპეციფიკურად არსებული კონკრეტული სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების მოთხოვნათა შესაბამისად. მაგრამ ამით არ მთავრდება სამეურნეო მექანიზმის დასაბუთება. მისი მოქმედებისათვის მხოლოდ სახალხო-სამეურნეო დავალებებისა და გეგმების შემუშავება არ კმარა. ამიტომ, საზოგადოებრივ წარმოებაზე მისი ზემოქმედების გაძლიერების თეალსაზრისით, საჭიროა განისაზღვროს მოქმედების მეორე მხარე — სუბიექტური ფაქტორები, რომლებიც ვლინდება მილიონიანი მშრომელი მასების დარაზმულობაში, სამეურნეო დისციპლინის განმტკიცებაში, საზოგადოების თითოეული წევრის შეგნების დონის ამაღლებაში, შრომისადმი კომუნისტური დამოკიდებულების გაღრმავებაში და, რაც მთავარია, ეკონომიკური ცოდნით შეიარაღებაში.

კერძოდ, პარტიის XXV ყრილობაზე ხაზგასმით ითქვა იმის შესახებ, რომ თანამედროვე პირობებში, როდესაც შექმნილია თითქმის ყველა მატერიალური პირობა, საქმის წარმატებით გადაწყვეტას განაპირობებს მშრომე-

¹⁰ Л. И. Абалкин. Хозяйственный механизм развития социалистического общества. М., 1973.

5. „მაცნე“, ეკონომიკისა და საპარტოლის სერია, 1981, № 1

ლი მასების ორგანიზებულობა და დისციპლინა. საბჭოთა ადამიანი — ეს არის უდიდესი მონაპოვარი არა მარტო დიდი ოქტომბრის ზოციალისტური რევოლუციისა, არამედ ადამიანთა საზოგადოებისა საერთოდ. დღეისათვის იგი წარმოდგება, როგორც საზოგადოებრივად განვითარებული პიროვნება, რომლის შემოქმედებითი საქმიანობაც იფურჩქნება კოლექტივში, ვინაიდან მხოლოდ კოლექტივში იქმნება მისი გამოჩენის ფართო გასაქანი. რამდენადაც ღრმად ორგანიზებული და დისციპლინირებულია კოლექტივი, იმდენად მაღალეფექტიანია საზოგადოებრივად განვითარებული ადამიანის შრომითი საქმიანობა.

სამწუხაროდ, ეკონომისტთა შორის გავრცელებულია აზრი იმის შესახებ, თითქოს 20-იან და 30-იან წლებში გაბატონებული იყო მხოლოდ ხელმძღვანელობის შიშველი ადმინისტრაციული მეთოდები. ამასთან დაკავშირებით, გვინდა განვაცხადოთ, რომ ადამიანთა საზოგადოების განვითარების არც ერთ ეტაპზე ადგილი არ ჰქონდა შიშველ ადმინისტრირებას, მით უმეტეს კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გარდამავალ პერიოდში, როდესაც მშრომელი მასების ენთუზიაზმთან ერთად ფართოდ იქნა გამოყენებული ეკონომიკური ბერკეტები. საერთოდ ეკონომიკაში შიშველი ადმინისტრირების მეთოდების გამოყენების უნიათობის შესახებ აზრი ნათლად აქვს ჩამოყალიბებული კ. მარქსს შრომაში „ფილოსოფიის სილატაკე“¹¹.

საზოგადოებრივად ორგანიზებული ადამიანის დარაზმულობისა და დისციპლინის ოდნავი მოდუნებაც კი უარყოფითად მოქმედებს სახალხო მეურნეობის ყველა რგოლზე. მაგ., ჩვენს რესპუბლიკაში წლების მანძილზე სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა შრომის დისციპლინის განმტკიცებას, რომელმაც ეროვნული ეკონომიკა საფრთხის წინაშე დააყენა.

მამასადამე, სამეურნეო მექანიზმი მეტად რთული სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენაა, რომელიც საზოგადოებრივ წარმოებაზე მხოლოდ მაშინ მოქმედებს დადებითად, როდესაც იგი მეცნიერულად დასაბუთებულია და საზოგადოებრივად ორგანიზებული. ამ მიზნით სამეურნეო მექანიზმში სრულად უნდა აისახოს ეკონომიკური ინტერესთა ერთობლიობა, რომელთა შორის განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების პირობებში ამოსავალი პუნქტია საზოგადოებრივად განვითარებული პიროვნების ინტერესები, ვინაიდან ჩვენი საზოგადოების ძირითადი ეკონომიკური კანონი თვით ითვალისწინებს ამ ინტერესების განხორციელებას.

სამეურნეო მექანიზმის ფუნქციონირებით ვლინდება ეკონომიკური თეორიის უშუალო გავლა სამეურნეო პრაქტიკაში. უფრო სწორად რომ ვთქვათ, სამეურნეო მექანიზმი არის საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების თეორიულად დასაბუთებული გზა. რამდენადაც სამეურნეო მექანიზმის შესახებ აზრი თეორიულად ჭერ კიდევ არ არის დახვეწილი და სრულყოფილი, იმდენად საზოგადოებრივი წარმოების შემდგომი განვითარების პრაქტიკული მეთოდები საჭიროებს ყოველდღიურ გაუმჯობესებასა და ყოველმხრივ დახვეწას, რასაც ზედმიწევნით გავსვა ხაზი პარტიისა და მთავრობის ზემოთ აღნიშნულ დადგენილებაში.

¹¹ იხ.: კ. მარქსი. ფილოსოფიის სილატაკე. თბ., 1938, გვ. 77.

სკკპ XXV ყრილობაზე აღინიშნა, რომ „ახლა, როცა შევიძინეთ საკმაო გამოცდილება, როცა უკეთ გამოიყვება მიმართულებანი, რომლებითაც წინ უნდა ვიაროთ, შეგვიძლია და კიდევაც უნდა დავაჩქაროთ სამეურნეო მექანიზმის გარდაქმნა... უნდა შევიმუშაოთ და განვახორციელოთ ერთიანი სისტემა ღონისძიებებისა, რომლებიც მეურნეობის ხელმძღვანელობის ძირითად მხარეებს მოიცავენ“¹². ამ სადირექტივო დებულებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამეურნეო მექანიზმი არის საზოგადოებრივი წარმოების ორგანიზაციისა და რეგულირების, მასზე ზემოქმედების ფორმებისა და მეთოდების ერთობლიობა. იგი შეიძლება წარმოდგეს არა მარტო გლობალური, არამედ ლოკალური მასშტაბითაც. მაგ., ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეურნეობის შემდგომი განვითარების ფორმებისა და მეთოდების მეცნიერული დასაბუთებისათვის აუცილებელია საზოგადოების განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური კანონზომიერებების გაანალიზება, მოცემული პერიოდისათვის სპეციფიკური ისტორიული მოვლენების შესწავლა, კლასთა ურთიერთობის გაშუქება და სახელმწიფოთა ურთიერთდამოკიდებულების გარკვევა. ხოლო, რაც შეეხება ლოკალური მასშტაბით საწარმოთა ან გაერთიანებათა ეკონომიკის შემდგომი განვითარების ფორმებისა და მეთოდების შემუშავებას, აქ ჩამოთვლილი ფაქტორების ლოკალურ ჭრილთან ერთად გათვალისწინებული უნდა იქნეს ტერიტორიული, ბუნებრივ-კლიმატური პირობები და ადგილობრივი მოსახლეობის როგორც ტრადიციული, ისე ახლადადმოკენებული ეროვნული და ინტერნაციონალური ჩვევები.

მასასადამე, სამეურნეო მექანიზმში განსაკუთრებული ასახვა უნდა ჰპოვოს ეკონომიკური ინტერესების ერთობლიობამ და სოციალურ-პოლიტიკურმა პირობებმა. მაგრამ, როგორც ცნობილია, ეკონომიკური ინტერესები წარმოებითი ურთიერთობების გამოვლინებაა. ამიტომ, სამეურნეო მექანიზმში წარმოებით ურთიერთობათა არსებითი მხარეები წარმოგვიდგება ეკონომიკური ცხოვრების ორგანიზაციის კონკრეტულ ფორმებსა და მეთოდებში გარდასახული ფორმით. ამ მიმართებით კელევა-ძიგვა საშუალებას გვაძლევს გამოვინახოთ პრაქტიკული გზები სამეურნეო მექანიზმის დახვეწისათვის, წარმოებითი ურთიერთობების სრულყოფის დაჩქარებისა და საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური კანონების მოთხოვნათა სრული რეალიზაციისათვის.

ზოგი მეცნიერი ეკონომისტი ცდილობს სამეურნეო მექანიზმის არსი „შრეებად“ დაყოს. მაგ., კ. ულიბინი აცხადებს, სამეურნეო მექანიზმის სიღრმისეული არსა მდგომარეობს საზოგადოებრივი წარმოების მექანიზმში, ეკონომიკური კანონების მოქმედებაში¹³. ჩვენი აზრით, საკუთრივ სამეურნეო მექანიზმი ისეთი რთული სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა არ არის, რომლის შიგნითაც შესაძლებელი იყოს არსთა გამოყოფა (დაშლა) განლაგების სიბრტყეთა მიხედვით. ვფიქრობთ, მას მხოლოდ ერთი არსი გააჩნია, რომელიც საზოგადოებრივი წარმოების განვითარებასთან ერთად სულ უფრო სრულყოფილად ვლინდება. ამასთან, მისი სრულყოფა თავს იჩენს არა თვით არსში, არამედ მისი გამოვლინების ფორმებში. სამეურნეო მექანიზმის არსის

¹² სკკპ XXV ყრილობის მასალები, თბ., 1976, გვ. 79—80.

¹³ К. У л ы б и н. Хозяйственный механизм и его совершенствование в свете решений ноябрьского (1978) Пленума ЦК КПСС. «Экон. науки», 1979, № 2, с. 20.

დაშლა „შრეებად“ იწვევს თვით სამეურნეო მექანიზმის განსაზღვრათა გამოვლენას, ერთიდან მეორეზე თავისუფალ გადასვლას და ა. შ. მაგ., იგივე კ. ულიბინი ასკვნის რომ სამეურნეო მექანიზმი არის მექანიზმი, ანუ წესი, საზოგადოებრივი წარმოების ფუნქციონირებისა მისთვის დამახასიათებელი ეკონომიკური კანონების გამოყენების, ორგანიზაციისა და რეგულირების ფორმებითა და მეთოდებით¹⁴.

როგორც ვხედავთ, აქ კ. ულიბინი წინააღმდეგობაში ვარდება, ვინაიდან სამეურნეო მექანიზმის შინაარსს იგი ჯერ ეკონომიკური კანონების მოქმედებაში ეძებს, შემდეგ კი — წარმოების მართვაში.

როგორც მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები გვასწავლიან, საზოგადოებრივი წარმოების ფუნქციონირება განისაზღვრება მისი შინაგანი მამოძრავებელი მექანიზმით. მაგ., კაპიტალისტური საქონელწარმოების ფუნქციონირებას განსაზღვრავს ზედმეტი ღირებულების წარმოების აუცილებლობა, ე. ი. მისი მოძრაობის შინაგანი ღერძი — ძირითადი ეკონომიკური კანონი. მაგრამ, ბურჟუაზიული საზოგადოების სამეურნეო მექანიზმი ძირეულად განსხვავდება მისი მოძრაობის ძირითადი ღერძისაგან, თუმცა მისი მოძრაობა ამ უკანასკნელითაა განპირობებული. ამიტომ, სამეურნეო მექანიზმის გათქვეფა საზოგადოებრივი წარმოების ფუნქციონირების მექანიზმში არ შეიძლება მივიჩნიოთ დასაბუთებულად, თუნდაც იმიტომ, რომ სამეურნეო მექანიზმი მოწოდებულია განსაკუთრებული ზემოქმედება მოახდინოს თვით საზოგადოებრივი წარმოების ფუნქციონირების მექანიზმზე.

სამეურნეო მექანიზმის არსის „შრეებად“ დაყოფამ ეკონომისტთა ერთი ჯგუფი მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ მათ სამეურნეო მექანიზმი გამოაცხადეს მექანიზმთა მექანიზმად¹⁵, მეორე ჯგუფმა კი მასში ჩააქსოვა საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა ნიშანთვისება: ეკონომიკური, უფლებრივი, სოციალური, ადმინისტრაციული და ა. შ.¹⁶, თითქმის ასეთივე აზრია ჩაქსოვილი შ. ბოკის მიერ სამეურნეო მექანიზმის არსის განსაზღვრაში, რომლის მიხედვითაც იგი გამოცხადებულია როგორც ორგანიზაციულ-ეკონომიკური მეთოდების სისტემა, რომელთა ფუნქციონირებითაც მიიღწევა საბოლოო სახალხო-სამეურნეო შედეგები¹⁷. გ. ვოლინსკი კი აცხადებს, რომ სამეურნეო მექანიზმი მოიცავს მეურნეობის მართვის ორგანიზაციულ სტრუქტურას, რომელიც აერთიანებს საზოგადოებრივი წარმოების მართვის ორგანოებს, მათს ურთიერთდამოკიდებულებას, კადრებს, მატერიალურ-ტექნიკურ და საინფორმაციო ბაზას, ეკონომიკური კავშირების ერთობლიობას, რომლებიც მყარდება მეურნეობის რგოლებს შორის ეკონომიკის გეგმაზომიერი მართვის პროცესში¹⁸.

¹⁴ К. Улыбин. Хозяйственный механизм., с. 21.

¹⁵ А. Ташев, А. Жолков. Хозяйственный механизм и условия его эффективного функционирования. «Экон. науки», 1979, № 2, с. 33—34.

¹⁶ Хозяйственный механизм развитого социализма: структура и пути совершенствования. «Экон. науки», 1979, № 8, с. 24.

¹⁷ М. Бок. Сущность и принципы хозяйственного механизма. «Экон. науки», 1979, № 9, с. 27.

¹⁸ Г. Волинский. Хозрасчетное стимулирование в системе хозяйственного механизма. «Экон. науки», 1979, № 2, с. 36.

როგორც ვხედავთ, სამეურნეო მექანიზმის განმარტებაში ზოგი აქსოვს საზოგადოებრივი წყობილების ისეთ მახასიათებლებს, რაც სამეურნეო მექანიზმს უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე სხვა რომელიმე სოციალურ-ეკონომიკურ მოვლენას. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ გარემოებამ გარკვეული ასახვა პოვა იმ ეკონომისტთა შრომებშიც, სადაც სამეურნეო მექანიზმი ჩართულია წარმოებითი ურთიერთობების ფუნქციონირების მექანიზმში. ამით ისინი აიგივებენ საზოგადოებრივი წარმოებისა და სამეურნეო მექანიზმის არსს¹⁹.

როგორც აღინიშნა, სამეურნეო მექანიზმში გარკვეულ მიმართებაში აისახება ეკონომიკური ინტერესები. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ იგი უნდა წარმოადგეს როგორც ეკონომიკური ინტერესების ნაირსახეობა. რამდენადაც ეკონომიკური ინტერესების პრაქტიკული განხორციელება განაპირობებს სამეურნეო მექანიზმის ფუნქციონირებას, იმდენად ამ უკანასკნელში ასახვას პოვებს მისი განხორციელების გზები და მეთოდები. ამდენად, სამეურნეო მექანიზმი ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური ბერკეტი, რომელშიც ხორციელდება საზოგადოებრივი წარმოების შინაგანი ნიშანთვისებების გარდაქმნის პროცესი. ცხადია, რომ ეს პროცესი არ მიმდინარეობს თავისთავად. მას განსაზღვრავს საზოგადოებრივ წარმოებაზე შინაგანი და, განსაკუთრებით, გარეფაქტორების ზემოქმედება. ამიტომ, სამეურნეო მექანიზმის არსის გარკვევის აუცილებელ პირობად რჩება ამ ფაქტორების, როგორც ერთიანი სისტემის შუალედური რგოლების გაანალიზება. როგორც ითქვა, სამეურნეო მექანიზმის ფორმირებისა და ფუნქციონირების თვალსაზრისით ეს ფაქტორები იყოფა ორ განშტოებად, რომელთაგან ერთი განმსაზღვრელია, მისი მოძრაობის საფუძველია, მეორე კი — მისი მამოძრავებელი ძალაა. ამიტომ მოქმედების ხასიათით პირველი ობიექტურია, მეორე კი — სუბიექტური.

სოციალისტური სამეურნეო მექანიზმის ობიექტური მხარე განპირობებულია თვით საზოგადოებრივი წარმოების მომავლის განჭვრეტის აუცილებლობით, რაც შესაძლებელია მისი განვითარების ეკონომიკური კანონების ღრმა მეცნიერული ანალიზის ბაზაზე. სწორედ ამამია სამეურნეო მექანიზმის მამოძრავებელი ღერძი, რომლის გარეშეც ყოველად შეუძლებელია მიღწეულ იქნეს მატერიალურ წარმოებაზე წინასწარ განსაზღვრული მიზნდასახული ზემოქმედება. სამეურნეო მექანიზმის სუბიექტური მხარე კი განპირობებულია იმით, რომ აუცილებელია მილიონიანი მშრომელი მასების მეცნიერულად დასაბუთებული სამეურნეო ნორმატივებით შეიარაღება და მათი აქტიური საქმიანობა. ცხადია, რომ მატერიალურ წარმოებაზე სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების შედეგი განპირობებულია არა მარტო ნორმატივების მეცნიერული დასაბუთებით, არამედ მშრომელი მასების დარაზმულობითა და ორგანიზებულობით. ამიტომ, განვითარებული სოციალიზმის ეტაპზე უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც ნორმატივების მეცნიერულ დასაბუთებას, ისე მატერიალური წარმოების სფეროში მშრომელი მასების აქტიურ ჩაბმას. მასასადამე, სამეურნეო მექანიზმი, ითვისებს რა თავის თავში ობიექტურსა და სუბიექტურ ფაქტორებს, ფუნქციონირებს ადამიანთა სამეურნეო საქმიანობის პროცესში.

¹⁹ Л. Абалкин. Сущность, структура и актуальные проблемы совершенствования хозяйственного механизма. «Экон. науки», 1978, № 8.

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სამეურნეო მექანიზმის გარკვევისას იმ ეკონომისტთა აზრია ჭეშმარიტებასთან უფრო ახლოს, ვინც მასში მთავარ ფაქტორად გამოყოფს ადამიანებს თავიანთი კვალიფიკაციით, განწყობით, ინტერესებით, პრინციპებითა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროში საქმიანობით²⁰, ვინც მასში ხედავს ისეთი პრინციპების გატარებას, როგორცაა პარტიულობა, მეცნიერულობა, პოლიტიკისა და ეკონომიკის ერთიანობა, კომპლექსურობა, ეფექტიანობა და ა. შ.²¹. მასში გადამწყვეტ როლს თამაშობს ადამიანი, საზოგადოებრივად განვითარებული პიროვნება, რომელიც სახავს და ცხოვრებაში ატარებს ისეთ ღონისძიებებს, შემოქმედებითად რომ გარდაქმნიან საზოგადოებრივ წარმოებასაც და თვით ადამიანსაც. ამიტომ, საზოგადოებრივად განვითარებული ადამიანი (პიროვნება) სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფაში არის განმსაზღვრელი, მამოძრავებელი ძალა.

მაშასადამე, სოციალისტური სამეურნეო მექანიზმი არის სოციალისტურ საზოგადოებრივ წარმოებაზე ზემოქმედი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების დიალექტიკური ერთობლიობა, რაც ვლინდება მშრომელი მასების მიერ ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსის მართვის მეცნიერულად დასაბუთებულ ფორმებსა და მეთოდებში. რა თქმა უნდა, საზოგადოებრივ წარმოებაზე ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ზემოქმედება არ არის თავისთავად საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების შინაგანი პროცესი. იგი, უწინარეს ყოვლისა, არის მისი დაჩქარების პროცესი, რაც განპირობებულია თვით საზოგადოების ობიექტური კანონზომიერებით. ამიტომ, ჩვენი საზოგადოების განვითარების შინაგანი პროცესი საჭიროებს მასზე ზემოქმედი სამეურნეო მექანიზმის თანმიმდევრულ სრულყოფას, რაზეც განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილა სკკპ XXV ყრილობამ²².

ცხადია, რომ ამ მიმართებით სამეურნეო მექანიზმის სისტემა ვლინდება, როგორც სამეურნეო პოლიტიკა. პრაქტიკულად იგი აერთიანებს სახალხო მეურნეობის დაგეგმვისა და ეკონომიკური სტიმულირების სისტემას, რომლის ფუნქციური ცენტრებიც თავს იყრის ერთიან საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ცენტრში სოციალისტური სახელმწიფოს სახით. ამის გამო, განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების პირობებში ძლიერდება სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ არ შეგვიძლია გავიზიაროთ იმ ეკონომისტთა აზრი, რომლის მიხედვითაც თითქოს სამეურნეო მექანიზმი, და ამიტომ სახელმწიფო არის ბაზისური ურთიერთობის მატარებელი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენა. მაგ., ს. ძარასოვის აზრით, სამეურნეო მექანიზმი ერთდროულად არის როგორც ბაზისური, ისე ზედნაშენური ურთიერთობების მატარებელი ელემენტი²³.

ჩვენი აზრით, თავისთავად არც დაგეგმვა და არც მართვა არ არის ბაზისური ურთიერთობების მატარებელი ელემენტები. ეკონომიკურ სისტემაზე,

²⁰-იხ: «Экон. науки», 1979, № 2, с. 35.

²¹ იქვე, № 9, с. 27.

²² სკკპ XXV ყრილობის მასალები, თბ., 1976, გვ. 84.

²³ С. Дзарасов. Производственные отношения и хозяйственный механизм. «Экон. науки», 1979, № 1.

ბაზისზე, საზოგადოებრივ წარმოებაზე სამეურნეო მექანიზმი და მისი მეშვეობით — სახელმწიფო იმიტომ ახდენენ ზემოქმედებას, რომ ისინი პირველთან შედარებით მალა დგანან, რის გამოც მათ შესწევთ უნარი წარმართონ ისინი წინასწარ გააზრებული მიზანდასახული გზით.

საზოგადოებრივი განვითარების თანამედროვე ეტაპზე მკვეთრად შეიცვალა სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი, რის გამოც სახელმწიფომ დაკარგა წმინდა პოლიტიკური ორგანოს ნიშანთვისებები და ამიტომ იგი, როგორც წმინდა ზედნაშენი, ზუსტად ვერ ასახავს მის მიერ შექმნილ ახალ ბუნებას. დღეისათვის სახელმწიფო გვევლინება წარმოებითი ურთიერთობების ფუნქციონირების ცენტრალურ მექანიზმად, რომელიც აერთიანებს არა მარტო ეკონომიკური კანონების მოქმედებისა და გამოყენების მექანიზმებს, არამედ სამეურნეო მექანიზმს მთლიანად. ამ გაგებით სახელმწიფო წარმოდგება როგორც საერთო სახალხო-სამეურნეო ცენტრი, რომელიც თავისი შეგნებული საქმიანობით უზრუნველყოფს საზოგადოებრივი წარმოების უმაღლესი მიზნის გეგმაზომიერ რეალიზაციას. ბუნებრივია, რომ ამ ურთიერთობათა სისტემაში სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი არ სცილდება სოციალიზმის წარმოებითი ურთიერთობების სისტემის შეგნებულ და წინასწარ გააზრებულ ფუნქციონირებას, რის გამოც იგი, როგორც პოლიტიკური ორგანო და ამიტომ როგორც ზედნაშენი, ახალი შინაარსით იყვება.

კერძოდ, სოციალისტური სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი ვლინდება ეკონომიკური პოლიტიკის დასაბუთება-რეალიზაციაში, რომელშიც შეგნებულ, წინასწარ გააზრებულ ფაქტორს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება. ამ მხრივ, ეკონომიკური მექანიზმი, როგორი ობიექტურიც არ უნდა იყოს იგი, თავისთავად მოქმედი მექანიზმი არ არის. ე. ი. ეკონომიკური პოლიტიკის დასაბუთების საფუძველია პოლიტიკური ეკონომია როგორც წარმოებითი ურთიერთობების შემსწავლელი მეცნიერება, მისი რეალიზაციის პირობა კი სამეურნეო მექანიზმია. ამიტომ ეს უკანასკნელი არის ეკონომიკური პოლიტიკის, როგორც მეცნიერების საგანი. სამეურნეო მექანიზმის არევა წარმოებით ურთიერთობებთან ხელს უწყობს ეკონომიკური პოლიტიკის გათქეფვას პოლიტიკურ ეკონომიაში, ეს კი თავის მხრივ ხელს უწყობს უკანასკნელს, როგორც მეცნიერების დაღუპვას, რის შესახებაც სათანადო გაფრთხილებას იძლეოდა ი. სტალინი.

რამდენადაც სამეურნეო მექანიზმის ძირითადი რგოლი სახალხო მეურნეობის დაგეგმვაა, იმდენად შემთხვევითი არ არის, რომ სამეურნეო მექანიზმის ფუნქციონირების გაძლიერების ამოსავალ პუნქტად სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს ზემოთ აღნიშნულ დადგენილებაში მიჩნეულია სახალხო მეურნეობის დაგეგმვის შემდგომი გაუმჯობესება, მისი თანამიმდევრული სრულყოფა, მეცნიერული დასაბუთების სიღრმე და მასში სპეციფიკური სოციალურ-პოლიტიკური პირობების ასახვის დონე. ეს დადგენილება აგრძელებს სკკპ ცენტრალური კომიტეტის სექტემბრის (1965) პლენუმის გადაწყვეტილებებს, მის მიზანდასახულობას. მაგრამ, მხოლოდ ამ კუთხით მისი ვაგება ზედაპირულია და შეიძლება მცდარი იყოს შემდეგი მიზეზის გამო: პარტიის ცენტრალური კომიტეტის აღნიშნულმა პლენუმმა საზოგადოებრივი წარმოება თავისი გადაწყვეტილებებით შემოაბრუნა ფორმალური

სამეურნეო ანგარიშიდან სრული სამეურნეო ანგარიშისაკენ, რითაც მან საფუძველი ჩაუყარა ამ უკანასკნელის შემდგომ განვითარებას.

განვითარებული სოციალიზმის პირობებში ეს საქმარისი არ აღმოჩნდა, რადგან საწარმოთა (გაერთიანებათა) სამეურნეო საქმიანობის შეფასების კრიტერიუმი თითქმის უცვლელი დარჩა, ხოლო მომგებიანობის (რენტაბელობის) გამოცხადებამ სინთეზურ მაჩვენებლად წარმოშვა მთელი რიგი უარყოფითი მოვლენები, რაზეც პირდაპირ ითქვა პარტიის XXIV და XXV ყრილობებზე. ახალი დადგენილებით კიდევ უფრო ფართო გასაქანი მიეცა ხარისხობრივ ეკონომიკურ მაჩვენებლებს, რის გამოც საწარმოები (გაერთიანებები) უშუალოდ აღმოჩნდნენ პასუხისმგებლობის სიმძიმის ცენტრში. მაგ., დადგენილების მე-4 პუნქტის მიხედვით, წლიური გეგმის შედგენა უნდა დაიწყოს ქვემოდან—საწარმოო გაერთიანებებიდან (საწარმოებებიდან) და ორგანიზაციებიდან. სამეურნეო საქმიანობის სიმძიმე რომ უფრო მეტად გადადის საწარმოებზე (გაერთიანებებზე), იქიდანაც ჩანს, რომ ახალ პირობებში მათი საქმიანობის შეფასების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია სამრეწველო-ტექნიკური დანიშნულების პროდუქციისა და სახალხო მოხმარების საგნების ნომენკლატურის (ასორტიმენტის) მიხედვით მიწოდების გეგმის შესრულება, რაც უნდა შეესაბამებოდეს საწარმოთა (გაერთიანებათა) შორის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადებს. ამავე დროს, უყურადღებოდ არ უნდა დარჩეს ისეთი ეკონომიკური მაჩვენებლები, როგორცაა შრომის ნაყოფიერების ზრდა, პროდუქციის თვითღირებულების შემცირება, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება და ა. შ.

დადგენილების მიხედვით, საწარმოს საქმიანობის შეფასებისადმი მიღგომა კომპლექსურია, მაგრამ ასეთმა გზამ, ვფიქრობთ, შესაძლოა გართულოს საწარმოთა (გაერთიანებათა) სამეურნეო საქმიანობაც და მათი ანგარიშგებაც, რის გამოც შეიძლება წარმოიშვას გაუგებრობები და შეცდომები. სამეურნეო საქმიანობის აკვარგეიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორი უნდა წარმოადგეს არა ეკონომიკურ მაჩვენებელთა კომპლექსში, არამედ მხოლოდ ერთ ეკონომიკურ მაჩვენებელში, რომელიც თავისი სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსით იქნება სინთეზური, განმაზოგადებელი.

მართალია, ახალი დადგენილების მიხედვით ძირითად მაჩვენებლად მიჩნეულია ნორმატიული წმინდა პროდუქცია, მაგრამ მას მაშინ შეუძლია შეასრულოს მასზე დაკისრებული მოვალეობა, თუ იგი უშუალოდ დაკავშირებული იქნება კონკრეტულად განსაზღვრულ, საზოგადოებრივად აუცილებელ მოთხოვნილებასთან, რომლის დაკმაყოფილებაც წარმოადგენს საზოგადოებრივ წარმოების კეშმარტ საბოლოო სახალხო-სამეურნეო შედეგს. როგორც პარტიის XXV ყრილობაზე აღინიშნა, საწარმოთა (გაერთიანებათა) სამეურნეო საქმიანობის შეფასების კრიტერიუმი სწორედ საბოლოო სახალხო-სამეურნეო შედეგებში უნდა ვეძიოთ.

ამრიგად, სამეურნეო მექანიზმის შინაგანი ბუნება განპირობებულია სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების სიღრმისეული პროცესებით, რომლებიც მოითხოვს ეკონომიკური კანონების შემეცნებასა და გამოყენებას დამის ნიადაგზე სახალხო მეურნეობის გეგმაზომიერ წარმართვას.

სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფისა და საზოგადოებრივ წარმოებაზე მისი ზემოქმედების გაძლიერების მიზნით სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს ზემოთ აღნიშნული დადგენილებით გათვა-

ლისწინებულა მომავალ ხუთწლეულში დამთავრდეს წარმოების ყველა რგოლის გადაყვანა ანაზღაურების ბრიგადულ სისტემაზე, რომლის ყლორტებიც აღმოცენდა ჯერ კიდევ მერვე ხუთწლეულში (მაგ., ფართო გაქანება მიეცა მშენებლობაში ზღობინის მეთოდის დანერგვას, რომელიც ამჟამად მატერიალური წარმოების სხვა დარგებშიც ვრცელდება). ბრიგადული სისტემა, რომელიც წარმოშვა მილიონიანი მშრომელი მასების შემოქმედებითა ინიციატივამ, საზოგადოებრივი წარმოების სოციალისტურმა პრაქტიკამ, ითვალისწინებს სამეურნეო პროცესების მართვის ისეთი სისტემის შექმნას, რომელშიც განსაკუთრებული უპირატესობა ენიჭება საწარმოო კოლექტივებს შორის ეკონომიკურად დასაბუთებული კავშირუროთიერებების დამყარებას, კერძოდ, მათ შორის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვადების დაცვას, როგორც სამრეწველო-ტექნიკური დანიშნულების პროდუქციის, ისე სახალხო მოხმარების საქონლის ნომენკლატურის (ასორტიმენტის) წარმოება-მიწოდების მიხედვით. ფაქტია, რომ ამ სახელშეკრულებო სისტემაში თავს იყრის არა ორი ან სამი ურთიერთდაპირისპირებული საწარმოო კოლექტივი, არამედ ამ უკანასკნელთა ერთობლიობა, რომლებიც ერთიმეორესთან დაკავშირებულნი არიან განუსაზღვრელი შიდასამეურნეო კავშირებით.

ცხოვრებაში ამ ღონისძიების ეფექტიანად გატარების მიზნით, როგორც უკვე აღინიშნა, იმავე დადგენილებით გათვალისწინებულია მომავალი ორისამი წლის მანძილზე დამთავრდეს საწარმოო კოლექტივების გადაყვანა სამეურნეო ანგარიშის პრინციპით შექმნილ გაერთიანებებზე. ამ ორმა ფაქტორმა უნდა განაპირობოს ერთიანი სამეურნეო მექანიზმის განმტკიცება და მისი შემდგომი სრულყოფა. ცხადია, რომ ორვე ღონისძიების პრაქტიკაში გატარების ეფექტიანობა დამოკიდებულია ჩვენი საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კანონზომიერებათა ღრმა მეცნიერულ ანალიზზე და მის ნიადაგზე მეურნეობის მართვის ოპტიმალური ვარიანტების დასაბუთების დონეზე. როგორც ერთი, ისე მეორე უნდა განხორციელდეს საზოგადოებრივი წარმოების პროცესების მართვაში მილიონიანი მშრომელი მასების აქტიური ჩაბმის შედეგად. ეს კი, როგორც აღინიშნა, სამეურნეო მექანიზმის ფორმირების მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

Ш. П. НАТЕНАДЗЕ

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ И НОВЫЙ ЭТАП СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЛАНИРОВАНИЯ

Резюме

В работе рассмотрен круг вопросов, вытекающих из постановления ЦК КПСС и СМ СССР от 12 июля 1979 года «Об улучшении планирования и усиления воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности общественного производства и качества работы». В условиях развитого социализма особую остроту приобретает вопрос о дальнейшем совершенствовании хозяйственного механизма с целью повышения эффективности общественного производства и улучшения качества работы.

Предпосылкой дальнейшего совершенствования хозяйственного механизма служит выяснение его внутренней природы, его сущности. Критически анализируя существующие в экономической литературе концепции по вопросу о сущности хозяйственного механизма, автор приходит к выводу, что хозяйственный механизм является сложным социально-экономическим явлением, его следует рассмотреть в системе общественно-экономической формации, в которой сосредоточены и базисные и надстроечные отношения. В данном разрезе хозяйственный механизм автор понимает как объективный процесс перехода (превращения) базисных отношений в надстроечные, что предполагает и обратный процесс воздействия надстроечных отношений на базисные.

Последовательное совершенствование хозяйственного механизма в первую очередь предполагает необходимость научного обоснования плановых народнохозяйственных заданий, а также сплоченность, организованность, дисциплинированность масс и их активное вовлечение в управление процессами материального производства с целью качественного выполнения этих заданий. Таким образом, хозяйственный механизм как социально-экономическое явление включает в себя факторы и объективного и субъективного характера, среди которых в условиях развитого социализма немаловажное значение приобретают факторы субъективного характера.

წარმოადგინა აკად. ა. ზუბინა

მიხეილ როკაძის მიხედვით

საზოგადოებრივი ურთიერთობების მნიშვნელობა საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის დაზოგადოებრივი დაკრედიტებაში

მსუბუქი მრეწველობა ყოველთვის იყო და რჩება სსრ კავშირის ინდუსტრიის ერთ-ერთ მთავარ დარგად. იგი კავშირის მასშტაბით მთელ თავის სისტემაში აერთიანებს 30-მდე ისეთ მსხვილ დარგს და ათასობით წარმოებას, რომლებიც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობენ ხალხის ცხოვრების დონის ამაღლების საქმეში.

მსუბუქი მრეწველობის მნიშვნელობა საწარმოო ძალთა ტერიტორიულ ორგანიზაციაში იმით განისაზღვრება, რომ მის მრავალრიცხოვან საწარმოებში (13 ათასამდე ფაბრიკა-ქარხანა და გაერთიანება) დასაქმებულია 5,2 მლნ მშრომელი, ანუ ინდუსტრიაში დასაქმებული ყველა ქალის თითქმის მესამედი¹.

მსუბუქი მრეწველობის დარგთა განლაგების საკითხი, ყოველთვის იყო და დარჩა სათანადო ორგანიზების სერიოზული მსჯელობის საგნად ტერიტორიული ორგანიზაციის საერთო სისტემაში. ქვეყნის ინდუსტრიის საერთო პროდუქციის გამოშვებაში მსუბუქი მრეწველობა მესამე ადგილზეა, მანქანათმშენებლობის და კვების მრეწველობის შემდეგ. თვით მსუბუქი მრეწველობის დარგობრივ სტრუქტურაში ყველაზე მეტი ხვედრითი წილი უკავია საფეიქრო დარგს, რომლის წილად მოდის საერთოდ გამოშვებული პროდუქციის 59 %, სამრეწველო საწარმოში პერსონალის საერთო რიცხვის 41 % და 2,5 ათასი საწარმო².

საფეიქრო მრეწველობის შიგნით, საერთო პროდუქციაში, წამყვანი ადგილი უკავია შალეულის (31,0%) და ბამბეულის (22,6 %) დარგებს, შემდეგ კი — სატრიკოტაჟო მრეწველობას (11,3 %).

მსუბუქ მრეწველობაში მეორე ადგილზეა სამკერვალო წარმოება, რომელიც შეადგენს საერთო პროდუქციის 27,5%, დასაქმებულ პერსონალთა რიცხვის 43 %-ს და აქვს 8 ათასამდე საწარმო.

მესამე ადგილზეა ტყავის, ფეხსაცმლის და ბეწვეულის მრეწველობა, რომელიც საერთო პროდუქციის 13% და ყველა მშრომელთა 15% შეადგენს.

ამჟამად საბჭოთა კავშირში ერთ სულ მოსახლეზე იწარმოება 36,5 კგ ქსოვილი, ანუ იმაზე მეტი, ვიდრე დასავლეთ ევროპის ნებისმიერ განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყანაში. მაგალითად, 5,5 სატრიკოტაჟო საწარმო (ინგლისისა და საფრანგეთის დონეზე), 2,8 წყვილი ტყავის ფეხსაცმელი (აშშ-ის, ინ-

¹ Е. А. Афанасевский, «Легкая промышленность: экономические проблемы размещения», 1976, с. 6.

² იქვე, გვ. 7.

გლისისა და საფრანგეთის დონეზე)³. მაგრამ, მიუხედავად ასეთი მიღწევისა, ჯერ კიდევ სრულად ვერ კმაყოფილდება გაზრდილი მოთხოვნილება, ეს განსაკუთრებით ითქმის ხარისხობრივ მიჩვენებულზე. სკკპ XXV ყრილობაზე ლ. ი. ბრეჟნემა აღნიშნა, რომ მართალია ხუთი წლის მანძილზე აშენდა უამრავი მსუბუქი და კვების მრეწველობის ათასამდე საწარმო, ბევრად გაიზარდა მოსახლეობისათვის სასურსათო და განსაკუთრებით სამრეწველო საქონლის მიყიდვა, მაგრამ ვერ ვაკმაყოფილებთ მოსახლეობას „ბ“ ჯგუფის დარგების მომსახურებით.

„მსუბუქი, კვების მრეწველობისა და მომსახურების სფეროსათვის, თქვა ლ. ი. ბრეჟნემა, საკმარისად არ იზრუნეს ჩვენმა ცენტრალურმა საგეგმო და სამეურნეო ორგანოებმა. ამდენად, უფლება გვაქვს მოვკითხოთ მინისტრებს, რომლებსაც მინდობილი აქვთ ამ დარგების ხელმძღვანელობა, აგრეთვე იმათ ვინც ვერ შეასრულა თავისი ვალდებულებანი ახალ სიმძლავრეთა დროული ამოქმედების საქმეში და ვერ უზრუნველყო ეს დარგები მაღალხარისხოვანი მოწყობილობით, ნედლეულით“.

შეეხო რა ლ. ი. ბრეჟნევი გამოშვებული პროდუქციის ხარისხის მნიშვნელობას, ფაქტების მოშველიებით დაადასტურა, რომ „შარშან (გულისხმობდა 1975 წელს, მ. რ.) ტყავის ფეხსაცმლის გამოშვებამ შეადგინა დაახლოებით 700 მილიონი წყვილი, თითქმის სამი წყვილი ერთ კაცზე და თუ ჯერ ვერ ვაკმაყოფილებთ მოთხოვნებს ფეხსაცმელზე, საქმე რაოდენობა კი არა, არამედ ის არის, რომ გვაკლია მაღალხარისხოვანი მოდური ფეხსაცმელი“⁴; ანალოგიური მდგომარეობა აღინიშნა მრავალი სახეობის ქსოვილების, შეკერილი და საგალანტერიო ნაწარმის, საყოფაცხოვრებო ტექნიკის, ავეჯისა და სხვა პროდუქციის შესახებ. იქვე ითქვა, რომ ვერავითარ შემთხვევაში ვერ მივალწევთ „ბ“ ჯგუფის მყარ აღმავლობას და საქონლის ხარისხის მომსახურების სფეროს გაუმჯობესებას, თუ არ განვამტკიცებთ მსუბუქი და კვების მრეწველობის, ვაჭრობისა და საყოფაცხოვრებო მომსახურების ტექნიკური ბაზა და ამ სფეროში არ დავნერგებთ თანამედროვე მეცნიერებისა და კონსტრუქტორული აზრის მიღწევებს“.

მსუბუქი მრეწველობა საქართველოს ძველი დარგია. იგი XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე თითქმის წვრილი შინამრეწველური საწარმოების სახით არსებობდა.

1812 წლის მონაცემებით თბილისელ ვაჭრებს ყოველწლიურად 300 ფუთამდე აბრეშუმის პარკი და ნართი გაჰქონდათ რუსეთისა და უცხოეთის ბაზრებზე. ამავე პერიოდში მნიშვნელოვანი რაოდენობის მატყლი და ტყავი გადიოდა საქართველოდან. სამაგიეროდ, საქართველოში შემოჰქონდათ მსუბუქი მრეწველობის მზა პროდუქცია რუსეთიდან და უცხოეთიდან. ცარიზმის პირობებში საქართველოში, ისე როგორც რუსეთის სხვა ყველა განაპირა ქვეყნებში, არ არსებობდა არავითარი საწარმო ან გაერთიანება, რომელიც დაამ-

³ Е. А. Афанасевский, «Легкая промышленность: экономические проблемы размещения», М., 1976, с. 8.

⁴ სკკპ XXV ყრილობის მასალები, თბ., 1976, გვ. 74.

⁵ იქვე, გვ. 75.

⁶ იქვე.

ზადებდა მსუბუქი მრეწველობის რაიმე პროდუქციას. ეს ქვეყნები წარმოადგენდნენ მხოლოდ ნედლეულის ბაზებს და გასაღების ბაზარს რუსეთის სამრეწველო რაიონებისათვის.

მსუბუქი მრეწველობის მკვეთრ განვითარებას საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ. „1921 წლის გაზაფხულზე საბჭოთა რუსეთმა საბჭოთა საქართველოს უსასყიდლოდ გადასცა მუდის ფაბრიკის გაწყობილობა, რომელიც იმავე წელს გადმოიტახეს ქ. ქუთაისში. ეს ფაბრიკა 1924 წელს ამუშავდა და 1924/25 წწ განმავლობაში მან 24680 მეტრი დამუშავებული და 47833 მეტრი მოუთელავი მუდი, აგრეთვე 2241 ფუთი ნართი დაამზადა“⁷. საგულაბნოა აღინიშნოს, რომ ამავე პერიოდისათვის საქართველოს მსუბუქ მრეწველობაში ტყავფეხსაცმელის სამი საწარმოც იყო მწყობარში, სადაც 269 მუშა მუშაობდა. შეიძლება სწორედ ამის გამოც 1925 წლის ნოემბერში საქართველოს კვ IV ყრილობაზე აღინიშნა, რომ ჩვენს რესპუბლიკას ყველა პირობა გააჩნდა მსუბუქი მრეწველობის დარგთა განვითარებისათვის.

ცნობილია, რომ მსუბუქი მრეწველობის ერთ-ერთი უმსხვილესი დარგია საფეიქრო მრეწველობა და მას პირველი ადგილი უკავია როგორც საერთოდ პროდუქციის მოცულობაში, ასევე მუშახელის და ძირითადი ფონდების ოდენობით. პირველი მსოფლიო ომის, სამხედრო ინტერვენციისა და სამოქალაქო ომის შედეგად მთლიანად მოიშალა ქვეყნის მეურნეობა, მრეწველობის თითქმის ყველა დარგი. საფეიქრო მრეწველობა დიდი სიძნელეების წინაშე აღმოჩნდა. მან მხოლოდ ლოციალიზმის პირობებში შეძლო ფეხის მოკიდება და შემდგომ დიდი წარმატებების მოპოვება.

საფეიქრო მრეწველობაში თანდათანობით განიდევნა და შეიცვალა საზღვარგარეთული მანქანები სამამულო მანქანებით, ხოლო მცირე მწარმოებლური დაზგა-მანქანები ჩქარსელიანი და მწარმოებლური მანქანა-დანადგარებით⁸. დაიწყო სათანადო სახსრების გამოყოფა საფეიქრო მრეწველობის ახალ მშენებლობებზე. ასე მაგ.; 1923/24 წელს თუ ასეთ მშენებლობებში 109 ათასი მანეთი იყო დაბანდებული, 1927/28 წლებისათვის მან შეადგინა 2,3 მლნ მანეთი. ხოლო, სულ 5 წლის განმავლობაში საფეიქრო მრეწველობაში ახალ მშენებლობას კაპიტალდაბანდებათა სახით 6,6 მლნ მანეთი მოხმარდა. აქედან — მუდუცამოლის მრეწველობას 4 მლნ მანეთი და აბრეშუმის მრეწველობას — 2,5 მლნ მანეთზე მეტი⁹.

ვითარდებოდა რა აბრეშუმის მრეწველობაც, 1929 წლისათვის საქართველოში უკვე მუშაობდა აბრეშუმის ხუთი ძაფსაღები ფაბრიკა; ამავე წელს ამოქმედდა თბილისის აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკა, ხოლო 1933 წელს კი — ქუთაისის აბრეშუმის კომბინატი.

1926 წელს დაიწყო მშენებლობა და 1930 წელს ექსპლოატაციაში შევიდა შალეულის ქსოვილების მეორე მსხვილი საწარმო — თბილისის მუდის

⁷ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921—1961, პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., 1961, გვ. 144.

⁸ გ. ბ ა ხ ტ ა ძ ე, საფეიქრო მრეწველობის ეკონომიკა, თბ., 1974, გვ. 15.

⁹ საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობა (სტატისტიკის კრებული), თბ., 1959, გვ. 13.

ფაბრიკა, რომელიც 1953 წელს თბილისის მულდ-კამვოლის კომბინატად გადაკეთდა.

1933 წელს რამდენიმე ტრიკოტაჟის საწარმოს გაერთიანების ბაზაზე შეიქმნა ერთი მსხვილი ფაბრიკა „საქტრიკოტაჟი“. 1926—1929 წლებში ამუშავდა თბილისის № 1 და № 2 სამკერვალო ფაბრიკები, რის შედეგადაც საქართველოს მსხვილ სამკერვალო მრეწველობის პროდუქცია 1932 წელს, 1928 წელთან შედარებით, რამდენჯერმე გაიზარდა.

აღნიშნული მონაცემებით დასტურდება, რომ საქართველოს მსუბუქი მრეწველობა პირველ ხუთწლედში მაღალი ტემპებით ხასიათდებოდა. I ხუთწლედში გამოშვებული იქნა 3068 ათასი მეტრი აბრეშუმის ქსოვილი, 2859 ათასი მეტრი შალის ქსოვილი და 3049 ათასი წყვილი ფეხსაცმელი¹⁰.

არა ნაკლები ტემპით ვითარდებოდა საქართველოს მსუბუქი მრეწველობა მეორე ხუთწლედშიც. უკვე 1937 წელს, 1932 წელთან შედარებით, მსხვილი საფეიქრო მრეწველობის პროდუქცია 2,1-ჯერ გაიზარდა.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ მსუბუქი მრეწველობის მთელი ნამატის 98 % II ხუთწლედში მიღებულ იქნა საბჭოთა ხელისუფლების შემდეგ რეკონსტრუირებულ და ექსპლუატაციაში ახლად შესული საწარმოების ხარჯზე¹¹. ამასთან, ჩვენი რესპუბლიკის საფეიქრო და ფეხსაცმლის მრეწველობის პროდუქციის მაჩვენებლების შედარებამ საკაეშირო მაჩვენებლებთან დაგვარწმუნა რესპუბლიკის ამ დარგთა განვითარების მაღალ ტემპებში. ასე მაგ., 1928—1940 წწ. სსრ კავშირში შალის ქსოვილის წარმოება 37,8 %-ით, აბრეშუმის კი 8-ჯერ გაიზარდა, საქართველოში კი 1937 წელს, 1932 წელთან შედარებით, შალეულის მრეწველობა 61 %-ით, აბრეშუმის—185 %-ით, ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მთლიანი პროდუქცია—226 %-ით გაიზარდა.

კარგი შედეგები გვაქვს მესამე ხუთწლედს სამ წელიწადშიც. „საფეიქრო მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია 1940 წელს, 1937 წელთან შედარებით 42,5% -ით გაიზარდა.

ბუნებრივია, სამამულო ომმა, როგორც სხვა მთელი რიგი დარგებისა, ასევე მსუბუქი მრეწველობის დარგის პროდუქციის გამოშვებაც საგრძნობლად შეაფერხა, მაგრამ ომის დამთავრების შემდეგ დაიწყო საქართველოს მსუბუქი მრეწველობის აღდგენა-აღმავლობა და 1950 წელს მისი მთლიანი პროდუქცია 45,7 %-ით სჭარბობდა 1945 წლის დონეს და 18 %-ით აღემატებოდა 1940 წლის შესადარის მაჩვენებელს.

დადებითი შედეგებით ხასიათდება აგრეთვე მე-4 და მე-5 ხუთწლედში საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის ზრდის ტემპები და მისი მთლიანი პროდუქცია, რადგან იგი 1955 წელს, 1937 წელთან შედარებით, 28-ჯერ და უფრო მეტად გადიოდა, 1940 წელთან შედარებით კი თითქმის — 1,7-ჯერ.

მსუბუქმა მრეწველობამ მორიგ აღმავლობას მე-6, მე-7 და მე-8 ხუთწლედებში მიიღწია, როდესაც თანდათან უფრო მკვეთრად წყდებოდა სოფლის მეურნეობის დარგთა განვითარების საკითხები. ცნობილი ფაქტი გახდა, რომ მსუბუქი მრეწველობის (მათ შორის საფეიქრო მრეწველობის) დარგთა გან-

¹⁰ საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობა (სტატისტიკის კრებული), თბ., 1959, გვ. 14.

¹¹ იქვე.

ეთიარება ბევრადაა დამოკიდებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციათა ნედლეულის სიუხვესა და მის მაღალ წარმოებაზე.

1970 წელს, 1940 წელთან შედარებით, საქართველოს სსრ მსუბუქი შრეწველობა გაიზარდა 5,2-ჯერ, კერძოდ, საფეიქრო მრეწველობა — 6,4-ჯერ, მათ შორის ბამბის ქსოვილებისა თითქმის — 22-ჯერ, შალისა — 7,2-ჯერ, აბრეშუმისა — 3,2-ჯერ, ტყავ-ბეწვეულისა და ფეხსაცმლის წარმოება — 2,2-ჯერ და სხვ¹².

გაფართოვდა ამ დარგთა საწარმოო მშენებლობანი. გაიზარდა პროდუქციის ასორტიმენტი და ამაღლდა მისი ხარისხი. საფეიქრო მრეწველობაში მნიშვნელოვანი ადგილი დიკავა აბრეშუმის ქსოვილთა წარმოებამ. ადრე თუ აბრეშუმის პარკი, მატყელი და ტყავეულობა დასამუშავებლად საქართველოს გარგთ იგზავნებოდა, ამჟამად იგი ჩვენივე რესპუბლიკის ქალაქების ფაბრიკა-ქარხნებში მზადდება.

1950—1968 წლებში საფეიქრო მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია დაახლოებით 4,2-ჯერ გადიდა. 1968 წელს სამკერვალო მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია დაახლოებით 3,7-ჯერ, ხოლო ტყავის, ბეწვეულის და ფეხსაცმლის მრეწველობის ასეთივე მაჩვენებელი 2,4-ჯერ აღემატებოდა 1950 წლის შესადარის მაჩვენებელს. ამ ციფრობრივი მონაცემების ანალიზის შემდეგ აკადემიკოსი პაატა გუგუშვილი სწორ დასკვნას აკეთებს, რომ „ტყავისა და ფეხსაცმლის წარმოების ზრდის ტემპები მრეწველობის სხვა პროდუქციის წარმოების ზრდის ტემპებთან შედარებით უფრო დაბალია, რაც უმთავრესად სოფლის მეურნეობრივი ნედლეულის ბაზის რამდენადმე ჩამორჩენილობით აიხსნება“¹³.

სსრკ პარტიის XXV ყრილობასა და საქართველოს კვ XXV ყრილობაზე, ასევე მათი ცენტრალური კომიტეტების მორიგ პლენუმებზე არა ერთხელ აღინიშნა, რომ სოციალიზმის დროს მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევები საზოგადოებრივი პროგრესის დაჩქარების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია, საამისოდ იგი ქმნის ობიექტურ პირობებსა და შესაძლებლობებს, მაგრამ ამისათვის საჭიროა ადამიანები, კადრები, რადგან სწორედ ისინი წარმოადგენენ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მამოძრავებელ ძალას. ამასთან დაკავშირებით ამხ. ე. შევარდნაძემ საქართველოს კვ XVII პლენუმზე აღნიშნა, რომ „რაც უფრო უკეთ და ღრმად სწვდება ადამიანი ობიექტურ კანონებს, მით უფრო ეფექტიანი ხდება მისი საქმიანობა, მით უფრო მეტად მადლდება საზოგადოებრივი განვითარების სუბიექტური ფაქტორის როლი“¹⁴. მანვე საილუსტრაციოდ მოიყვანა მაგალითი, რომ აბაშის რაიონი ერთ-ერთი ყველაზე ჩამორჩენილი იყო რესპუბლიკაში, მაგრამ ხელმძღვანელი კადრების გარჯისა და მიზანდასახული საქმიანობის მეოხებით გადაიქცა ერთ-ერთ მოწინავე რაიონად. იმავე ადამიანებმა, იმავე მიწამ, იმავე შრომის იარაღებმა, დასძინა

¹² საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა (1922—1972), საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წ/კორესპონდენტი, პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., 1972, გვ. 150.

¹³ იქვე, გვ. 151.

¹⁴ ე. შევარდნაძე, კადრებთან მუშაობა თანამედროვე ამოცანების დონეზე, მოხსენება საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის XVII პლენუმზე, 1979 წ. 26 ოქტომბერს. თბ., 1980, გვ. 17.

ე. შევარდნაძემ, შექმნეს ახალი, უფრო ჯანსაღი მორალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი, რის შედეგადაც გაჩნდა ახალი რეალური პირობები რომელშიც უფრო რთული ამოცანები გადაიჭრა და საგრძნობი წარმატებებიც იქნა მიღწეული.

1979 წელს, 1972 წელთან შედარებით, სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის წარმოება წინასწარ გაანგარიშებით ერთიორად და მეტად გაიზარდა, თანაც მისი მატების საშუალო-წლიურმა ტემპმა შეადგინა 10,2 პროცენტი ანუ 1,3 პროცენტით მეტი საშუალო რესპუბლიკურთან შედარებით. ასეთი ზრდა იმის შედეგად არის მიღწეული, რომ მნიშვნელოვნად გადიდდა სოფლის მეურნეობის ძირითადი პროდუქტების წარმოება: სიმინდის მარცვლის — 2,7-ჯერ ბოსტნეულის — 14,2, ხორცის — 2,2, რძის — 68 პროცენტით¹⁵.

ცნობილია, რომ — 1972 წელს ანაზღაურების სახით 866 ტონა სიმინდი გაიყა, 1978 წელს ამ ციფრმა უკვე 7552 ტონას მიაღწია¹⁶.

თუ ანალიზს გავუკეთებთ სოფლის მეურნეობაში საერთოდ და კერძოდ მეცხოველეობაში მიღწეულ წარმატებებს, უნდა ვირწმუნოთ, რომ მომავალში მსუბუქი მრეწველობის დარგებშიც მკვეთრი ტემპით წარიმართება სამრეწველო წარმოება, რადგან ცნობილ ეკონომისტთა შეხედულებათაგან ნათელი გახდა რომ ამ დარგთა განვითარება პირდაპირ და უშუალო კავშირშია მეცხოველეობის განვითარებასთან. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საჭიროდ მიგვაჩინია, რომ სათანადო ორგანიზება უფრო ღრმად შეისწავლონ რესპუბლიკის ყველა ქალაქსა და რაიონში არსებული პირობები და სადაც მეცხოველეობის განვითარების მაღალი დონეა შესაძლებელი, უზრუნველყოთ მუშაობაში აბაშის რაიონის მსგავსი მეთოდების დანერგვა. საეფგმო კომიტეტთან ერთად კაბდაბანდების გეგმების შემუშავებისა და შედგენისას უთუოდ უნდა გაითვალისწინონ საერთოდ მსუბუქი მრეწველობის დარგის და კერძოდ ტყავეულისა და ფეხსაცმლის წარმოების ობიექტების მშენებლობა აბაშისა და სხვა მის მსგავს რაიონებში, სადაც ანალოგიური ღონისძიებანი გატარდა და გარკვეული მიღწევები აქვთ როგორც სოფლის მეურნეობის, ასევე მეცხოველეობის განვითარების მხრივ. ამასთან, განსაკუთრებით გამახვილებული იქნეს სახბანკის და მშენებანკის დაწესებულებათა ყურადღება, რათა მათ მიერ ამ დარგის კაბდაბანდების გეგმებისა და საპროექტო ნუსხური დოკუმენტაციების მიღებისა და განხილვის დროს აწარმოონ შეუფერხებელი დღიანსება დაკრედიტება (განსაკუთრებით ტყავეულისა და ფეხსაცმლის წარმოებათა) მშენებლობასა და რეკონსტრუქცია-გაფართოებაზე იმ ქალაქებსა და რაიონებში, სადაც მეცხოველეობის დარგმა იწყო მკვეთრი განვითარება. განსაკუთრებული საფინანსო, საინჟინრო-ტექნიკური კონტროლი განახორციელონ მშენებლობის ხანგრძლივობის ნორმების დაცვასა და საწარმოო სიმძლავრეთა დაწესებულ ვადებში შესვლაზე. მათვე არ დაუშვან ფინანსირება ისეთ ქალაქსა და რაიონში, სადაც საამისო ბაზა არ არის, ნედლეულის ნაკლებობა და წარმოებაც არ იქნება რენტაბელური. ასეთი ღონისძიების გატარებით უთუოდ ტყავეულისა და ფეხსაცმლის წარმოებას, მსგავსად სხვა

¹⁵ იქვე, გვ. 18.

¹⁶ იქვე.

დარგებისა, მაღალი ტემპით განვითარდება და ამ ნაწილში არსებული გარღვევაც გამოსწორდება.

მეტად დიდი და მნიშვნელოვანია საფინანსო საკრედიტო ორგანოების წინაშე მდგომი ამოცანები. კერძოდ, ფინანსთა სამინისტრო მოწოდებულია უზრუნველყოს ფინანსური რესურსების გამოყენება საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტურობის ამაღლებისა და კომუნისმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნისათვის, უზრუნველყოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის შედგენა და მისი შესრულების სამუშაოთა ორგანიზაცია და რაც მთავარია, განახორციელოს სათანადო კონტროლი სახელმწიფო-ფინანსური დისციპლინის დაცვაზე. ასევე დიდი და მნიშვნელოვანია სახბანკის და მშენბანკის დაწესებულებათა როლი და ფუნქციები. სახელმწიფო ბანკი მოწოდებულია მოახდინოს დროებითი თავისუფალი სახსრების აკუმულაცია, მოკლევადიანი დაკრედიტება, სოფლის მეურნეობის და სამომხმარებლო კოოპერაციის კაპიტალურ დაბანდებათა დაკრედიტება, დაფინანსება, ინდივიდუალური საბინაო მშენებლობის გრძელვადიანი დაკრედიტება სოფლად, სახალხო მეურნეობის და სახელმწიფო ბიუჯეტის საკასო მომსახურება, ანგარიშსწორება სოციალისტურ საზოგადოებაში და სხვა მნიშვნელოვანი ღონისძიებანი.

რაც შეეხება მშენბანკს, მისი დაწესებულებანი მოწოდებულნი არიან უზრუნველყონ მშენებლობაზე კაპიტალურ დაბანდებათა სწორი დაფინანსება და დაკრედიტება; ძირითადი ფონდების და სიმპლავრების მოქმედებაში დაწესებულ ვადაში გადაცემასა და კაპიტალური მშენებლობის გეგმების შესრულებაზე სათანადო კონტროლი; აგრეთვე, კონტროლი სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოთა თვითღირებულების შემცირებაზე, კაპიტალურ დაბანდებათა დაფინანსებისათვის გათვალისწინებული სახსრების დროულ შემოსავალსა და შიდასამეურნეო რეზერვების მობილიზაციაზე, მშენებლობაში ნუსხურ საგეგმო და ფინანსური დისციპლინის დაცვაზე. მათვე ევალებათ მრეწველობის, ტრანსპორტის, კავშირგაბმულობის სახელმწიფო საწარმოთა, კულტურულ-საყოფაცხოვრებო და საბინაო მშენებლობის, ვაჭრობის დაფინანსება და გრძელვადიანი დაკრედიტება და სხვ.

რესპუბლიკის ფინანსთა სამინისტრო, სახბანკისა და მშენბანკის დაწესებულებანი სათანადო რესპუბლიკურ საკონტროლო ორგანოებთან ერთად ყოველწლიურად ამოწმებენ და იხილავენ სხვადასხვა სამინისტროთა, მათ შორის მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს წლიურ ანგარიშებსა და ბალანსებს, ჯერ თვით ხდიან მსჯელობის საგნად და შემდგომ კი წარდგინებებს უკეთებენ მინისტრთა საბჭოს სამინისტროს მუშაობაში არსებულ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრის მიზნით სათანადო ღონისძიებათა გასატარებლად. მსუბუქი მრეწველობის მაგალითზე შეიძლება დავრწმუნდეთ საფინანსო და საკრედიტო ორგანოების მიერ გატარებულ ღონისძიებებსა და განხორციელებული კონტროლის მნიშვნელობაზე. იკვლევენ გეგმის ზევით სამრეწველო პერსონალის შენახვის, ხელფასის ფონდის გადახარჯვის და კადრების დენადობის ფაქტებს და მათ გამომწვევ მიზეზებს. საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ ყოველივე ამის კვლევა მიმდინარეობს თვით მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს მიერ წარმოდგენილი წლიური ანგარიშგებისა და ბალანსების საფუძველზე, მათ ფარგლებში და არა ამ მასალების გადამოწმების შედეგად. გაწეული კონტროლი რომ უფრო ეფექტური იყოს, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, მაკონტროლებელ-

მა ორგანოებმა, კერძოდ ფინანსთა სამინისტრომ და ბანკებმა, ანალოზი აკეთონ და სათანადო დასკვნა გამოიტანონ წარმოდგენილი მასალების გადამოწმების შემდეგ და არა მხოლოდ მათი განხილვის საფუძველზე. ჩვენი აზრით, ამ მეთოდით, კიდევ უფრო ღრმად ჩაწვდებიან სხვა სამინისტროების მუშაობაში დაშვებული ხარვეზების გამოწვევ მიზეზებს და შესაძლებლობა ექნებათ უფრო კონკრეტული რეკომენდაციით წარდგენ მთავრობის წინაშე ამათუ იმ ღონისძიების გასატარებლად.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ როგორც ფინანსთა სამინისტრო, ასევე ბანკებიც თავიანთ ზემდგომი ორგანოებიდან იღებენ სათანადო პროგრამებს, რომლებითაც ხელმძღვანელობენ ცალკეული დარგების თუ ობიექტთა შემოწმების პროცესში ან ჩამორჩენილ საწარმოთა მიზეზებს არკვევენ შერჩევით და თავს მხრივაც ადგენენ გეგმებს, სად, რომელი ობიექტი როდის შემოწმდეს. მაგრამ არა გვგონია ასეთმა შემოწმებამ მოიცვას ყველა მხარე და მაჩვენებელი, ამიტომ, რადგან იგი მაინც შერჩევითა და არა მთლიანი, სამინისტროს მიერ წარმოდგენილი წლიური ანგარიშების და ბალანსის მლიანად გადამოწმება მეტ ეფექტს გამოიწვევდა და აამაღლებდა მათ ავტორთა პასუხისმგებლობას. საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს ბოლო ორი და სამი წლის მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, შემდეგ სურათს ვნახავთ: სასაქონლო პროდუქციის 1976 წლის რეალიზაციის გეგმა სამინისტრომ შეასრულა 1119,2 მლნ მანეთის ანუ 101,3 %-ით; საერთო პროდუქციის კი—1125,6 მლნ მანეთის მოცულობით, ანუ—101,7 %-ით; სავაჭრო ქსელზე სარეალიზაციოდ გაცემულ იქნა სახალხო მოხმარების საქონელი 1015 მლნ მანეთის ოდენობით, ანუ დადგენილ გეგმაზე 7,3 მლნ მანეთით მეტი.

არსებობდა შემდეგი ხარვეზები: არ სრულდებოდა ცალკეული სახის პროდუქციათა წარმოების გეგმა, კერძოდ მზა ბამბეულის ქსოვილის მატყლის ნართის მზა შალეულის ქსოვილის, ხალიჩების ნაწარმის და ტრიკოტაჟის.

ხსენებულ გეგმათა შეუსრულებლობის ძირითადი მიზეზებია: ფონდების მოქმედებაში შესვლის ვადების დარღვევა და მოქმედი საწარმოო სიმძლავრეების არა სრულად გამოყენება, რაც განპირობებულია საწარმოს სამუშაო რეჟიმის დარღვევით, მუშათა დაბალი კვალიფიკაციით და დაბალი შრომის ნაყოფიერებით, ტექნიკური შეიარაღებისა და აღჭურვილობის ნელი ტემპით და მოძველებული მოწყობილობების დროულად შეუსვცვლელით, აგრეთვე კადრების დენადობით.

რეალიზაციის პროცესში დაბალ ხარისხში იქნა გადატანილი და დაუბრუნდა შესასწორებლად 19,7 % საქონელი, მათ შორის ქალისა და მამაკაცის წინდების ნაწარმი—22,5 %, ტყავის ფეხსაცმელი—22 %, სატრიკოტაჟო ნაწარმი 21,5 %, საფეიქრო საგალანტერო ნაწარმი—21,5 %, სამკერვალო ნაწარმი—16 %, ქსოვილების—14,8 %, ბეწვეულის—14,7 % და ტყავგალანტერიის—11,9 %. დამზადებული პროდუქციის ნაწილის უხარისხობის მიზეზია დაბალი საწარმოო ტექნოლოგიური დისციპლინა, მუშათა კადრებისა და სპეციალისტთა დაბალი კვალიფიკაცია, ტექნოლოგიურ მოწყობილობათა უმეთვალყურეობა და მათი ექსპლუატაციის წესების დარღვევა. ანალოგიური მდგომარეობა იყო 1977, 1978, 1979, წლებშიც. თუ მხედველობა-

ში არ მივიღებთ ზოგ სახეობაში მიღწეულ წარმატებებს. ფინანსთა სამინისტრომ, სხვა საფინანსო საკონტროლო ორგანოებთან ერთად როგორც წინა, ასევე უკანასკნელ წლებში, მიმართა საქართველოს მთავრობას და მიაღწია მათ მხრივ დადგენილებათა მიღებას მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს სისტემაში არსებულ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის საჭირო ღონისძიებათა გასატარებლად¹⁷.

საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ მეათე ხუთწლეულის სამი წლის განმავლობაში (1976, 1977, 1978 წლებში) რეალიზებულია ზეგეგმითი პროდუქცია 43,05 მანეთის ანუ გეგმის 1,2 % და წარმოებულ იქნა საერთო პროდუქცია 36,8 მლნ მანეთის ანუ გეგმის 1 %. მნიშვნელოვნად გადიდა ნაწარმის გამოშვება სახელმწიფო ხარისხის ნიშნით, რომლის ხვედრითმა წილმა შეადგინა 12 %, 1977 წლის 3 %-ისაგან განსხვავებით. გაუმჯობესდა ფონდუქუებაც. ძირითადი საწარმოო ფონდების ერთ მანეთზე პროდუქციის გამოშვებამ 1978 წელს, 1977 წელთან შედარებით შეადგინა 4 მანეთი და 91 კაპიკი ანუ გაიზარდა 9 კაპიკით. განვიხილოთ საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს ხაზით სახელმწიფო კაპდაბანდების გეგმის შესრულება მეათე ხუთწლეულის განვლილი ოთხ წელიწადში:

ცხრილი 1¹⁹

კაპიტა ლდაბანდების შესრულება მე-10 ხუთწლეულის ოთხ წელიწადში საქართველოს სსრ მსუბუქ მრეწველობაში

წლები	კაპიტა ლდაბანდა ათას მანეთებში		წესდება გეგმის რულება	საშუალო-სამონტაჟო სამუშაოები ათას მანეთებში		გეგმის შესრულება %
	გეგმა	შესრულება		გეგმა	შესრულება	
1976	15099	12171	80,6	8650	6153	71,1
1977	22820	21236	93,5	8460	7389	87,3
1978	30466	29147	95,7	9865	9225	93,5
1979	25222	24805	98,3	5820	6617	136,9
სულ	93607	87359		32795	29384	
საშუალო წლიური		21840			7346	

როგორც მოცემული ცხრილიდან ჩანს, ხუთწლეულის მეორე ნახევარში საგრძნობლად გაიზარდა კაპდაბანდება. ასე მაგალითად, 1976, 1977 წლებში თუ იგი 37919 ათასი მანეთი იყო, 1978, 1979 წლებში 55788 ათასი მანეთი შეადგინა ანუ 17669 ათასი მანეთით მეტი. ამასთან, შესრულებული კაპდაბანდების საშუალო წლიურ თანხას—21840 მანეთს თუ საშუალო სამონტაჟო-

¹⁷ Материалы годового отчета Министерства легкой промышленности Грузинской ССР за 1976 г. по отделу финансирования промышленности легкой, местной и бытового обслуживания Министерства финансов ГССР, Тбилиси, 1976.

¹⁸ იხ. წლიური ანგარიშები (1976, 1977, 1978, 1979 წწ) საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს ცენტრალური ბუღალტერია.

ყო სამუშაოებზე დახარჯულს შევადარებთ, დავინახავთ, რომ ეს უკანასკნელი მხოლოდ ერთ მესამედს უდრის, დანარჩენი ორი მესამედი კი მოწყობილობასა და ტექნიკურ აღჭურვაზე იხარჯება და ეს სწორიცაა, რადგან, როგორც ჩანს, საგვემო ორგანოებმა სწორად იხელმძღვანელეს სკკპ XXV და საქართველოს კპ XXV ყრილობათა გადაწყვეტილებებით რომ „წარმოებრივი სიმძლავრის გადიდება მოქმედი საწარმოების გაფართოებისა და რეკონსტრუქციის გზით გაცილებით უზრუნველყოფს წარმოების სწრაფ ზრდას, შრომის მწარმოებლურობის პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას და ისიც შედარებით ნაკლები კაპიტალური დაბანდებით, ვიდრე ახალი მშენებლობა. ეს განპირობებულია მნიშვნელოვანი ზომით, იმით რომ საწარმოს გაფართოებისა და რეკონსტრუქციის მოწყობილობათა დანახარჯების წილი მატულობს, ხოლო სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოებზე კლებულობს, რაც ხელს უწყობს კაპიტალური დაბანდების ეფექტიანობის ამაღლებას¹⁹.

ჩვენი აზრით, სწორედ საკითხის ასეთმა გადაწყვეტამ განაპირობა რესპუბლიკის მსუბუქ მრეწველობაში პროდუქციის რეალიზაციის შედეგად მიღებული მოგების დიდი მასშტაბებიც.

ცხრილი 2

პროდუქციის რეალიზაციის შედეგად მიღებული მოგების მაჩვენებლები საქ. სსრ მსუბუქ მრეწველობაში მე-10 ხუთწლედის ოთხ წელიწადში

წლები	პროდუქციის რეალიზაციის შედეგად მიღებული მოგება		შესრულების პროცენტი
	გველა ათას მანეთებში	ფაქტიური შესრულება ათას მანეთებში	
1976	70597	73194	103,7
1977	69332	69249	99,9
1978	72938	81228	111,36
1979	86967	98854	113,7

მე-2 ცხრილიდან ჩანს, რომ 1979 წლისათვის 1976 წელთან შედარებით, რეალიზებული პროდუქციის შედეგად მიღებულმა მოგებამ საგრძნობლად იმატა, მან 73194 ათასი მანეთიდან შეადგინა 98854 ათასი მანეთი, რაც ზემოთქმულის დადასტურებაა.

რიგ ნაკლოვანებებთან ერთად ერთ-ერთ მიზეზად ზემოთ აღნიშნული იყო კადრების დენადობის ფაქტიც, რასაც ყოველწლიურად აქვს ადგილი მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს სისტემაში. მუშათა კადრების და სპეციალისტთა შენარჩუნების ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორად, ჩვენი აზრით, უნდა ჩაითვალოს სამუშაო და საბინაო პირობების გაუმჯობესების და მატერიალური სტიმულირების ფორმების სრულყოფა. სამინისტროს მუშაკთა საბინაო პირობების უკანასკნელი სამი წლის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ რესპუბლიკაში არაპროპორციულადაა საცხოვრებელი ბინების მშენებლობისათვის გამოყოფილი სახსრები და ამასთან, არასაკმაო ოდენობით კმაყოფილებიან მუშაკები ბინით. ამ დარგშიც ხარვეზების აღმოფხვრა გარკვეულ წვლილს შეიტანდა

¹⁹ სსრ ფინანსები, ავტორთა კოლექტივი პროფ. ი. დ. ზღაბინის ხელმძღვანელობით, ქართული თარგმანი აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ვ. ჩანტლაძის რედაქციით, თბ., 1977, ვვ. 343.

იმ საერთო ღონისძიებათა შორის, რასაც სამინისტრო ახორციელებს სისტემაში ხარისხიანი პროდუქციის გამოშვებისა და რენტაბელობის გაზრდის მიზნით, რადგან ეს უკანასკნელი პირდაპირ კავშირშია სპეციალისტების ადგილზე დამავრებასა და საერთოდ კადრების დენადობის მინიმუმამდე დაყვანასთან. კადრების დენადობას ისიც იწვევს, რომ საკუთარი სახსრებით აშენებული საუწყებო ბინები მალე გადადის აღმასკომთა კომუნალურ ფონდში და აღმინისტრაციას აღარ ძალუძს იმ მუშა-მოსამსახურეებს, რომლებიც თავისი განცხადებით ტოვებენ სამუშაოს, მოსთხოვოს საცხოვრებელი ბინების დატოვებაც, ვარდა კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებისა. ცნობილია, რომ წარმოება-ორგანიზაცია ამ შემთხვევაში სამინისტრო, მაშინ ინარჩუნებს ასეთ უფლებას, როცა ბინა საუწყებოა. როგორც წესი, საუწყებო ბინაში მცხოვრები მუშაკი მანამდე სარგებლობს ბინით, სანამ საწარმოში მუშაობს, ან პენსიაზეა გასული და ან კანონით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევაში უფლება აქვს დაიტოვოს ბინა. ამდენად საუწყებო ბინის (სამუდამოდ თუ არა) მუშაკის მიერ ბინის მიღებიდან 5 ან 10 წლამდე ვადით რომ რჩებოდეს ბინა სამინისტროს, საწარმოო ან ორგანიზაციათა განკარგულებაში, მაშინ ამ ხნის განმავლობაში მაინც შევინარჩუნებთ სპეციალისტთა კადრებს. ზემოთ მოტანილ მონაკვლევ მასალებიდან ისიც ჩანს, რომ კაპიტალდაბანდების გეგმები არც ერთ წელიწადს არ სრულდებოდა 100%-ით. მშენბანკის შემოწმების მასალებით დასტურდება ამ გეგმების შეუსრულებლობის შემდეგი მიზეზები: სამრეწველო მოედნების მოუმზადებლობა ტექნოლოგიურ და საერთო საქარხნო მოწყობილობათა მონტაჟისათვის, საშენი მასალებით და კონსტრუქციებით არარითმულად და არამთლიანად მომარაგება, კაპიტალდაბანდების სახსრების დაქსაქსვა მრავალ მშენებარე ობიექტებზე, დაუმთავრებელ მშენებლობათა ნაშთის გაზრდა, მშენებლობის ხანგრძლივობის ნორმების დარღვევა და უხარისხო მშენებლობანი.

თუ რაოდენ დიდია საფინანსო საკონტროლო ორგანოების და განსაკუთრებით მშენბანკის დაწესებულებათა როლი ამ ხარვეზების გამოვლენისა და აღმოფხვრის საქმეში და ამასთან, დაფინანსების ეფექტურობის ამაღლებაში, ამას მოწმობს თუნდაც ბოლო ერთი, ორი წლის განმავლობაში მათ მიერ გატარებული ღონისძიებებიც. ასე მაგალითად, შემოწმებით გამოვლინდა, რომ მულდკამეოლის კომბინატის ხაზით 1977 წლ ეს კაპიტალდაბანდებს გეგმა შესრულდა 62,7 %-ით (გეგმა იყო 4753 ათასი მანეთი, ფაქტიურად შესრულდა 2951 ათასი მანეთი), მათ შორის სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოები 94% (გეგმა 2010 ათასი მანეთი. შესრულება 1890 ათასი მანეთი). ზემოთ ჩამოთვლილ მიზეზთაგან აქ, ამ შემთხვევაში, კაპიტალდაბანდების შეუსრულებლობის მიზეზი იყო ტექნოლოგიურ და საერთო საქარხნო მოწყობილობათა მონტაჟისათვის მოუმზადებელი სამრეწველო მოედნები; ძალზე ნელა მიმდინარეობდა მონტაჟი ოსტოვის მსუბუქი მანქანების სამონტაჟო სამმართველოს მიერ, რამაც ვერ უზრუნველყო მთელი კომპლექსის მონტაჟი (1516 ათასი მანეთის მიღებული მოწყობილობიდან დამონტაჟდა მხოლოდ 742 ათასი მანეთის მოწყობილობა)²⁰. არაღამა-

²⁰ იხ. Дело о переписках с разными организациями за 1978 год по управлению финансированию и кредитования союзных и республиканских министерств и ведомств, письмо № 10—7 от 21 марта 1978 г.

კმაყოფილებლად ხორციელდებოდა 1977 წლის გასაშვები სამშენებლო ობიექტების, მათ შორის, სათბობის სისტემის და გარეკომუნიკაციების ამოსატუმბი საკანალიზაციო სადგურის მშენებლობა, არარითმულად მარაგდებოდა სამშენებლო მასალებით, მაგალითად, 60 ათასი ცალი აგურის ნაცვლად მიღებულ იქნა 40 ათასი ცალი; ანალოგიური მდგომარეობა იყო კაფელის, შუშის და სხვათა მასალებით მომარაგების საქმეში. არადამაკმაყოფილებლად შესრულდა კაბაბანდების გეგმა ცხინვალის თეთრი ტრიკოტაჟის ფაბრიკის მშენებლობაზე, გეგმით გათვალისწინებულ 1600 ათასი მანეთის ნაცვლად შესრულდა 897 ათასი მანეთის სამუშაო ანუ 56 %. მათ შორის, სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოების შესაბამისად, გეგმა იყო 1300 ათასი მანეთი, შესრულება 877 ათასი მანეთი ანუ 67,4%; ამ შემთხვევაში, გეგმის შეუსრულებლობის მიზეზი იყო ის, რომ ვერ მოხერხდა საწარმოო კორპუსის მთავარი კარკასის დამონტაჟება რკინაბეტონის კონსტრუქციითა უქონლობის გამო, ვინაიდან რუსთავის რკინაბეტონის საწარმოო ქარხანამ დროულად ვერ მიაწოდა 115 ცალი უჭირ კოჭი, ხოლო ქუთაისის რკინაბეტონის საწარმოო ქარხანამ ნაცვლად 320 ცალი წბოვანი ფილისა მიაწოდა მხოლოდ 171 ცალი. ჩამორჩენა გამოიწვია აგრეთვე არმატურის უქონლობამ, რამაც ვაჭიანურა საძირკვლის წერტილთა ამოყვანა (დამხმარე და სათბობი კორპუსისათვის), აგრეთვე სპილენძის მილების გასაყვანად მიწის მთხრელი მანქანების უქონლობამ.

არადამაკმაყოფილებლად სრულდებოდა სამუშაოები მსუბუქი მრეწველობის დარგთა სხვა უბნებზეც, ასე მაგალითად, თბილისის სართავ-სატრიკოტაჟო ფაბრიკის კაპიტალბანდების გეგმა მხოლოდ 50,9%-ით შესრულდა, სამშენებლო-სამონტაჟოს 64,8 % -ით, თბილისის მესამე მრეწველმწიფის № 2 სამშენებლო-სამონტაჟო სამმართველომ ვერ გაუკეთა სწორი ორგანიზაცია ობიექტზე რითმულ მუშაობას. გარდა ამისა, მშენებლობაზე მუშაობდა 25-28 მუშა, ნაცვლად 60-70 კაცისა. რატომღაც, მუშაობაში არ ღებულობდა მონაწილეობას არც ერთი ქვემოთაღწერ ორგანიზაცია, არ იყო დაწყებული საქციე კანალიზაციის სამუშაოების, არ იყო შესრულებული აგრეთვე, ქ. თბილისის სამკვლელო ტრიკოტაჟის ფაბრიკის კაპიტალბანდების გეგმაც. ასე მაგალითად, ნაცვლად 2770 ათასი მანეთის სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოებისა, შესრულებული იყო მხოლოდ 1706 ათასი მანეთის სამუშაო, რომლის მიზეზი ის იყო, რომ აკლდათ 110—130 კაცამდე მუშა-ხელი, ცუდად გამოიყენებოდა სამშენებლო ტექნიკა და ადგილი ჰქონდა ამწეკარანების და სამშენებლო მასალების არარითმულ მომარაგებას.

დაუმთავრებელმა კაპიტალმშენებლობამ 1977 წლის 1/1-ის მდგომარეობასთან შედარებით 130 ათასი მანეთი შეადგინა, ხოლო 1978 წლის 1/1-ათვის—11658 ათასი მანეთი, მათ შორის, საწარმოო დანიშნულების ობიექტებისამ—11499 ათ. მანეთი. დაუმთავრებელს მიეკუთვნება 10 მშენებლობა და 73 ობიექტი. მშენებლობის ხანგრძლივობის ნორმების დარღვევის შედეგად საგრძნობლად იყო გაზრდილი კაპიტალმშენებლობის თანხები. 1978 წლის კაპიტალბანდების გეგმაში ჩართულ იქნა 7 გარდამავალი ობიექტი, რომელთა შორის მხოლოდ ორს ჰქონდა სატიტულო სიით გათვალისწინებული დამთავრების ვადა 1978 წელში, ამასთან, გეგმით გამოყოფილი ჰქონდათ სახსრები მხოლოდ 13470 ათასი მანეთის ოდენობით, მაშინ როდესაც ხარჯთა ნუსხით ეკუთვნოდათ 15687 ათასი მანეთი. დაშვებულ იქნა მიწერები მსუ-

ბუქი მრეწველობის სამინისტროს ობიექტების შესრულებულ სამუშაოებზე 17,1 ათასი მანეთის, მოწყობილობათა ნაშთმა 1978 წლის 1/1-ის მდგომარეობით შეადგინა 2961 ათასი მანეთი. კრედიტორული დავალიანება კი მთლიანად 3123 ათას მანეთს შეადგენდა. მშენბანკის ხელშეწყობა, თავის მხრივ, კანონით გათვალისწინებული სანქციების გატარების პარალელურად, წერილობით მიმართავდა როგორც მსუბუქი მრეწველობის, ასევე ფინანსთა სამინისტროებს და სთხოვდა სათანადო ზომების მიღებას.

მშენბანკის დაწესებულებამ შეისწავლა აგრეთვე, ბანკის კრედიტის მსუბუქი მრეწველობის ობიექტებზე გამოყენების მდგომარეობა რეკონსტრუქციის საკითხში, ტექნოლოგიური აღჭურვა, განაზოგადა მისი შედეგები და რეაგირებისათვის მოხსენებით წარსდგა მშენბანკის საკავშირო გამგეობის წინაშე. ნაკლოვანებებთან ერთად წერილში ნაჩვენებია ის დიდი მიღწევები, რასაც ადგილი აქვს მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს სისტემაში მოწყობილობათა დამონტაჟების და ახალი მანქანების გაშვებასთან დაკავშირებით.

მშენბანკის 1979 წლის 22 მარტის წერილით მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს ხელშეწყობას ეცნობა იმის შესახებ, რომ მიუხედავად საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს სათანადო დადგენილებისა — თავდაპირველად მოეხდინათ კაპიტალდაბანდების სახსრების კონცენტრაცია გარდამავალი ობიექტების დასამთავრებლად და უზრუნველყოთ ყველა ობიექტის დაწესებულ ვადებში ექსპლოატაციაში შეყვანა, ნაკლოვანებებს მაინც ჰქონდა ადგილი. სახელდობრ, სამინისტრომ დაარღვია რა დარგობრივი პრინციპი, 1979 წლის კაპიტალდაბანდების გეგმაში შეიტანა საკითხი. ქ. რუსთავში საშენ მასალათა სამინისტროს ხაზით ფორმული თაბაშირის კომბინატის მშენებლობისა, რომელიც როგორც წესი, თვით საშენ მასალათა სამინისტროს უნდა შეესრულებინა, ამასთან, გეგმაში არ იყო შეტანილი ბათუმის ტყავეულის გაერთიანებისათვის სამოქალაქო თავდაცვის ობიექტის მშენებლობა, რის გამოც შედეგრხდა გეგმის დაშვება ახალ დასაწყებ ობიექტებზე, კერძოდ ბათუმის საწარმოო სამკერვალო გაერთიანების ხულოს ფილიალის გაფართოებაზე. სამართლიანად მოეთხოვათ ამოეღოთ გეგმიდან ხსენებული თაბაშირის კომბინატის მშენებლობა და გამონთავისუფლებული თანხები გაეშვათ სხვა დასამუშავებელ ობიექტებზე²¹. შესრულებულ სამუშაოებზე ბანკის დაწესებულებათა მხრივ საკონტროლო აზომვების ჩატარება წარმოებს შერჩევითი წესით და ობიექტის ექსპლოატაციაში ჩაბარებიდან გარკვეულ ვადაში. მუშაობის პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ ნაკლოვანებათა გამოვლენა გაცილებით მეტი იქნებოდა, თუ შემოწმებას მოახდენდნენ არა შერჩევით განსახილველ ვადაში, არამედ ყველა ობიექტისას და ამ ვადის გასვლის შემდეგაც.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეს საკითხი ადრეც გვქონდა აღძრული თემაში: „კაპიტალური დაბანდების ეფექტურობის ამაღლების მნიშვნელობა საბინაო მშენებლობის დაფინანსება-დაკრედიტებაში“²² და მისი დადებითად გადა-

²¹ იხ. Дело №7 1979 года (переписка с разными организациями) по отделу финансирования и кредитования союзных и республиканских министерств Грузконтторы Стройбанка СССР.

²² ე. „მაიხე“, ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1979, № 2, გვ. 149.

წყვეტა არა ნაკლებ სარგებლობას მოუტანდა სხვა დარგებს და, მათ შორის, მსუბუქი მრეწველობის სისტემას არსებული ხარვეზების აღმოფხვრის საქმეში. მით უმეტეს, რომ მსუბუქი და კვების მრეწველობის დარგთა განვითარების საქმიანობა დღეს განსაკუთრებით წინა პლანზე დგას.

დასასრულს, თემაში დასმული საკითხებიდან ჩვენ ვიძლევიტ შემდეგი სახის რეკომენდაციებს:

1. რადგან მატყლისა და ტყაველის წარმოება პირდაპირ კავშირშია მეცხოველეების დარგის განვითარებასთან, სათანადო კომპენტენტურმა ორგანოებმა საეკონომიკური წესით უნდა შეისწავლონ რესპუბლიკის ყველა რაიონში არსებული პირობები, სადაც მეცხოველეობის განვითარების მაღალი დონეა შესაძლებელი და მუშაობაში დანერგონ პროდუქტულობის მეტი რაოდენობით მიღწევის მიზნით აბაშის რაიონის მსგავსი მეთოდები. გათვალისწინებულ იქნეს საქართველოს კვ XVII პლენუმზე გამოთქმული რეკომენდაციები, რომ სოციალიზმის დროს მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევები, როგორც საზოგადოებრივი პროგრესის დაჩქარების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, საჭიროებს ადამიანების კადრების მარჯვედ გამოყენებას, რადგან თვით მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მამოძრავებელ ძალას ძირითადად ადამიანები, კადრები წარმოადგენენ. აბაშის რაიონი, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე ჩამორჩენილი იყო რესპუბლიკაში, ახალი ხელმძღვანელობის გარჯისა და მიზანდასახული საქმიანობის მეოხებით გადაიქცა ერთ-ერთ მოწინავე რაიონად. იმავე ადამიანებმა, იმავე მიწამ, იმავე შრომის იარაღებმა შექმნეს ახალი, უფრო ჯანსაღი, მორალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი, რის შედეგადაც გადაიჭრა რთული ამოცანები და საგრძნობი წარმატებებიც იქნა მიღწეული.

ამრიგად, საჭიროდ ვთვლით, უფრო გაბედულად დავაწინაუროთ და წავახალისოთ მუშაობის სწორი ორგანიზატორები და ეფექტის მომცემნი, ხოლო მოურიდებლად შევეცვალოთ ისინი ვინც თავი ვერ გაართვა და ჩაშალა მუშაობა. ამით მიიღწევა რა სოფლის მეურნეობის ძირითადი კულტურების და მეცხოველეობის დარგის მკვეთრი ზრდა, ადვილად გადაწყდება მსუბუქი მრეწველობის იმ დარგთა განვითარების საკითხიც, რომელიც მასთან პირდაპირ კავშირშია (სახელობრ, ტყაველისა და ფესხაცმლის წარმოება).

ა) ამასთან დაკავშირებით, რესპუბლიკის მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს ხელმძღვანელობამ, საგეგმო ორგანიზატორთან ერთად კაპიტალდაბანდების გეგმების შემუშავებისა და შედგენისას მსუბუქი მრეწველობის დარგებიდან განსაკუთრება უნდა გაითვალისწინოს ტყაველისა და ფესხაცმელების წარმოების ობიექტების მშენებლობა, ან მათი გაფართოება-რეკონსტრუქცია აბაშისა და სხვა რიგ ისეთ რაიონებში, სადაც სოფლის მეურნეობის ძირითადი კულტურების და მეცხოველეობის განვითარების დარგში ანალოგიური ღონისძიებანი გატარდა და შეიტანოს გეგმებში.

ბ) გამახვილებულ იქნეს სახბანკის და მშენებანკის დაწესებულებათა ყურადღება, რათა მათ მიერ კაპიტალდაბანდების გეგმების და საპროექტო ნუსხური დოკუმენტების მიღებისა და განხილვის დროს აწარმოონ შეუფერებელი დაფინანსება-დაკრედიტება მსუბუქი მრეწველობის დარგის საწარმოებისა და ობიექტების მშენებლობაზე, განსაკუთრებით კი, ტყაველისა და ფესხაცმელების წარმოებათა რეკონსტრუქცია-გაფართოებაზე ან მოწყობილობათა შექმნაზე იმ ქალაქებსა და რაიონებში, სადაც მეცხოველეობის დარ-

გმა იწყოს მკვეთრი განვითარება და გვაქვს ნედლეულის საუკეთესო ბაზა და მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნილება. ამით მსუბუქი მრეწველობის ამ დარგის განვითარება, სხვათა მსგავსად, ერთ-ერთ მოწინავე ადგილს დაიკავებს და მის განვითარების ტემპებსა და წარმოების მოცულობაში დღემდე არსებული გარღვევა უთუოდ გაქრება.

2. მსუბუქი მრეწველობის სისტემაში არსებული ხარვეზების ერთ-ერთ მიზეზად აღნიშნულია აგრეთვე, კადრების დენადობა და შრომის დისციპლინის დარღვევა. ასეთ მიზეზთა ლიკვიდაციის მიზნით, კვლევის შედეგად დასკვნაში მიჩნეულია მეტი მკაცრი კონტროლი დაწესდეს საწარმოო ტექნოლოგიური დისციპლინის დაცვისადმი, რათა საესეებით აღმოიფხვრას მდარე პროდუქციის ხარისხიანად გატარების შემთხვევები. ამასთან, დაიხვეწოს და სრულყოფილი გახდეს მატერიალური სტიმულირების ფორმები კარგად მომუშავე სპეციალისტებისათვის სამუშაო და საბინაო პირობების გაუმჯობესების გზით; რამდენადაც ბინის პრობლემა უშუალო კავშირშია სპეციალისტთა კადრების ადგილზე დამაგრების საკითხთან, ამდენად, ბინის მიღებიდან თუ საერთოდ არა 5 ან 10 წლის ვადით მაინც ვადაიდოს საუწყებო ბინების აღმასკომის ფონდში გადაცემა, რათა საუწყებო ბინის მიღების შემდეგ თავის ინიციატივით სამუშაოს მიმტოვებელმა მუშაკმა ირწმუნოს, რომ მას შეიძლება მოუწიოს ბინის დატოვება და ამდენად გარკვეული ვადის გასვლამდე მაინც აღარ გაინთავისუფლებს თავს სამუშაოდან.

3. ეთხოვოს რესპუბლიკის მთავრობას, დაავალოს ფინანსთა სამინისტროს და ბანკის დაწესებულებებს, მათ მიერ საფინანსო კონტროლის განხორციელებისას, სხვადასხვა სამინისტროებიდან წარმოდგენილ წლიურ ანგარიშებსა და ბალანსებზე არ შემოიფარგლონ ამ მასალების მხოლოდ გადასინჯვით (როგორც ეს პრაქტიკაში ხდება), არამედ მოახდინონ მისი გადამოწმება და არსებითი განხილვა, რათა უფრო ღრმად დასაბუთებული და ყოვლის მომცველი დასკვნით წარდგინონ მინისტრთა საბჭოს წინაშე ზოგიერთ სამინისტროთა და მათ შორის მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს სისტემაში არსებულ ხარვეზთა სრულად აღმოფხვრის მიზნით.

4. პარტიის XXV ყრილობის გადაწყვეტილებასა და აგრეთვე სკკპ ცენტრალურ კომიტეტსა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივნისის დადგენილებაში „დაგეგმვის გაუმჯობესებისა და წარმოების ეფექტიანობის და მუშაობის ხარისხის ამაღლებასეუ სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების გაძლიერების შესახებ“ ხაზგასმით აღინიშნა, რომ „ახალ საწარმოთა მშენებლობისა და არსებულის გაფართოებისათვის სახსრები უნდა გამოიყოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოცემული სახეობის პროდუქციაზე სახალხო მეურნეობის მოთხოვნილებას ვერ უზრუნველყოფენ საწარმოები, მათი რეკონსტრუქციისა და ტექნიკური განახლების გათვალისწინებით“²³. შრომაში ასეთი საფუძვლიანობა უფრო ნათელი გახდა მსუბუქი მრეწველობის მაგალითზე (სახელდობრ ის, რომ მე-10 ხუთწლიელში საშუალო წლიურმა დანახარებმა შეადგინა კაპიტალდამანდების ერთი მესამედი, ხოლო ორი მესამედი

²³ სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივნისის დადგენილება „დაგეგმვის გაუმჯობესებისა და წარმოების ეფექტიანობისა და მუშაობის ხარისხის ამაღლებასეუ სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების გაძლიერების შესახებ“, თბ., 1979, გვ. 37.

იხარჯებოდა მოწყობილობასა და ტექნიკურ აღჭურვაზე. ამ მეთოდით საგრძნობლად იმატა პროდუქციის რეალიზაციის შედეგად მიღებულმა მოგებამ და წარმატებაც გაცილებით რენტაბელური გახდა).

გამომდინარე აღნიშნულიდან, მიზანშეწონილად ვთვლით საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ და რესპუბლიკის საგეგმო ორგანოებმა საჭიროების მიხედვით, რიგ სანარეწველო დარგებში და მათ შორის მსუბუქი მრეწველობის ხაზით, კიდევ მეტად გაზარდონ კაპიტალდაბანდების დანახარჯთა ხვედრითი წილი იმ ანგარიშით, რომ მე-11 ხუთწლედში მოწყობილობათა შეძენასა და ტექნიკურ აღჭურვაზე საშუალოდ წლიურად იხარჯებოდეს კაპიტალდაბანდების სამი მეოთხედი, ნაცვლად მიმდინარე მე-10 ხუთწლედში გაწეული კაპიტალდაბანდების ორი მესამედი დანახარჯისა, ხოლო ახალ საწარმოთა მშენებლობაზე კი ერთი მეოთხედი, ნაცვლად ერთი მესამედისა. ამ მეთოდით უთუოდ კიდევ მეტად მომგებიანი და რენტაბელური გახდება მსუბუქი მრეწველობის საწარმოები.

5. შემოღებულ იქნეს პრაქტიკაში, რომ სახბანკის და მშენბანკის დაწესებულებებმა მსუბუქი მრეწველობის სისტემაში შესრულებულ სამუშაოებზე შემოწმებანი საკონტროლო აზომვები ჩაატარონ არა შერჩევითი წესით და ისიც ობიექტის ექსპლუატაციაში ჩაბარებიდან გარკვეულ ვადაში, არამედ ყველა ობიექტის და განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგაც. ამით უდაოა, რომ ნაკლოვანებათა გამოვლენა მეტი იქნება და ობიექტთა დაფინანსება-დაკრედიტებაც უფრო ეფექტურად წარიმართება. ამასთან, დამკვეთი და მოიჯარადრე ორგანიზაციები, მეტ პასუხისმგებლობას იგრძნობენ ურთიერთშორის გაფორმებულ ხელშეკრულებათა მოთხოვნების შესრულების საქმეში.

М. И. РОКЕТЛИШВИЛИ

ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В ФИНАНСИРОВАНИИ И КРЕДИТОВАНИИ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГРУЗИНСКОЙ ССР

Резюме

В статье освещены актуальные вопросы развития одной из отраслей промышленности — легкой. Дана ее краткая характеристика, проанализированы выводы видных специалистов, считающих развитие шерсте-кожевенного производства непосредственно зависящим от развития животноводства, даны конкретные предложения. Показана роль финансовых и кредитных учреждений в деле осуществления ими финансового и инженерно-технического контроля над системой легкой промышленности в свете решений XXV съезда и последующих пленумов ЦК КПСС и ЦК КП республики, а также постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 12 июля 1979 года «Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы».

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ფინანსებისა და აღრიცხვის ჯგუფმა

М. Е. ГАЛДАВА

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗАДАЧ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА С ПРИМЕНЕНИЕМ ЭЛЕКТРОННО-ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫХ МАШИН

«Улучшить эксплуатационную деятельность железных дорог и в первую очередь по повышению эффективности использования транспортных средств, провозной и пропускной способности железнодорожных линий, станций и узлов, по сокращению времени оборота вагонов, повышению веса и скорости движения поездов»¹.

За последние годы на наших дорогах проведены крупнейшие мероприятия: введение электровозной и тепловой тяги взамен паровой, практически полное обновление грузового и пассажирского вагонных парков, оснащение современными средствами автоматики, телемеханики и связи. Наряду с этим совершенствовались методы эксплуатации железных дорог и система управления.

В настоящее время железнодорожный транспорт СССР имеет сложившуюся систему эксплуатации, включающую методику планирования перевозок и эксплуатационной деятельности. Вряд ли есть основания ставить вопрос о коренной ломке основ эксплуатации. Вместе с тем изменение условий работы и развитие техники управления заставляют по-новому рассмотреть ряд принципиальных положений.

В настоящей работе особенно важно исследовать, как реализовать теоретически обоснованные предложения по совершенствованию эксплуатационной деятельности, как приблизить расчетные модели к реальным процессам с тем, чтобы обнаружить новые резервы. Это возможно при использовании современных экономико-математических методов и электронной вычислительной техники. Эти методы позволяют создать уточненные модели транспортных процессов, а ЭВМ — провести конкретные расчеты, которые раньше не могли быть выполнены в приемлемые сроки вследствие их сложности и большой трудоемкости.

Помимо классического анализа на транспорте особенно широко применяются следующие математические методы:

линейное программирование (оптимальное планирование) при решении задач планирования перевозок, распределения подвижного состава, оптимизации расписаний и т. д.;

динамическое программирование — для оптимизации процессов, состоящих из многочисленных последовательных взаимосвязанных этапов, например, движения поезда;

теория графов — для оптимизации транспортных сетей, плана формирования грузовых поездов (с использованием транспортной задачи на сети) в системах сетевого планирования и управления, при определении кратчайших путей — тарифных расстояний, при расчете густоты движения грузов по транспортной сети;

¹ Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О мерах по развитию железнодорожного транспорта в 1976—1980 годах», «Правда», 13 февраля 1977 года.

теория вероятностей и ее приложения — математическая статистика, теория массового обслуживания, метод статистических испытаний (Монте-Карло) — при исследовании систем обслуживания (сортировочных станций, билетных касс), при оперативном прогнозировании эксплуатационной работы и т. д.

Анализ позволяет заключить, что следует предостеречь от чрезмерного увлечения вероятностными методами, т. к. важно найти прежде всего закономерности, определяемые сущностью процессов, связанных с планомерной деятельностью транспорта как сферы материального производства. Вероятностные методы применяются там, где непосредственный анализ не позволяет определить функциональную связь из-за влияния различных, в том числе случайных причин. Использование этих методов продуктивно, когда нужно оценивать возможные практические отклонения определенных количественных и качественных величин от средних или плановых значений в отдельные периоды времени или при определенных возмущающих воздействиях.

Наиболее трудоемкой частью в общей системе планирования эксплуатационной работы железнодорожного транспорта является обработка станционных материалов и составление на их основе планов. Исходя из показателей месячного плана перевозок, разрабатываются технические нормы эксплуатационной работы дорог, качественные показатели использования железнодорожного состава, размещение вагонных парков, регулировочное задание по сдаче порожних вагонов и устанавливаются основные измерители для линейных подразделений.

При ручной обработке развернутых планов инженеру-экономисту приходится пересматривать до 800 планов и выполнять чисто техническую и счетную работу. Допущение малейшей ошибки в подсчете погрузки по роду подвижного состава и дорогам назначения неизбежно приводит к несоответствию размеров общей погрузки по сумме ее размеров, по роду подвижного состава — и тогда все данные с развернутых планов необходимо выбирать заново.

Математическая постановка задачи следующая. Требуется определить такую совокупность неотрицательных величин, называемую планом перевозок, которая удовлетворяет следующим условиям:

$$1) \sum_{i=1}^n x_{ij} = a_i,$$

где a_i — объем погрузки однородного продукта i -го пункта производства (вагонов, тонн) за определенный период времени ($i = 1, 2, \dots, m$).

$$2) \sum_{i=1}^m x_{ij} = b_j,$$

где b_j — объем выгрузки того же продукта j -го пункта потребления (вагонов, тонн) за тот же период времени ($j = 1, 2, \dots, n$).

$$3) \sum_{i=1}^m a_i \geq \sum_{j=1}^n b_j,$$

и обращает в минимум линейную форму

$$L(x) = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n C_{ij} x_{ij},$$

где C_{ij} — транспортные издержки (тариф, стоимость, пробег) на перевозку единицы продукта (тонна, вагон) из i -го пункта производства в j -й пункт потребления.

Значения C_{ij} задаются в виде прямоугольной таблицы (матрицы), которая содержит m строк и n столбцов.

Каждой дуге u данного графа (x, v) отнесем число $l(u) \geq 0$, которое назовем длиной дуги u ; требуется найти путь M , ведущий из данной вершины a в вершину b с условием, чтобы его полная длина $\Sigma l(u)$ была наименьшей.

При решении задачи с помощью ЭВМ «Минск-32» значительно снижается объем тонно-километровой работы как за счет ликвидации встречных перевозок, так и в связи с изменением в потоках по направлениям и сокращению излишне дальних пробегов.

Помимо улучшения технологии решения, экономическая эффективность выполнения данной работы составляет около 10 тысяч рублей в год только по Закавказской железной дороге.

Одной из главных задач является ускорение оборота транспортных средств путем повышения скорости. Известно, что повышение скорости движения имеет огромное народнохозяйственное значение. Оно является также одним из путей снижения себестоимости перевозок и увеличения прибыльности транспорта. Правда, если повышается скорость хода транспортных средств, может возрасти расход энергетических ресурсов, но зато сокращается рабочее время, затрачиваемое на перевозку; уменьшается потребность в локомотивных бригадах, проводниках вагонов; создается возможность обеспечить освоение заданного объема перевозок меньшим парком подвижных средств или перевести имеющимися средствами большее количество грузов и пассажиров.

Скорость хода может быть повышена и без увеличения расхода энергии — в результате правильного выбора режима вождения электропоезда, лучшего использования мощности двигателей, а также улучшения содержания пути.

Решению всех этих вопросов способствуют тяговые расчеты, позволяющие произвести выбор типа локомотива и его основных параметров, расчет веса состава, времени хода поезда по перегонам и оптимальных режимов вождения поездов; расчет тормозов, определение расхода воды, топлива, электроэнергии; обоснование требований к вагонному и путевому хозяйству с точки зрения уменьшения сопротивления движению.

Решение всех этих вопросов в свою очередь служит основанием для составления графиков движения поездов и оборота локомотивов; определения пропускной и паровозной способности; расчетов по размещению остановочных пунктов, тяговых подстанций, складов топлива, пунктов экипировки; размещения локомотивного парка и т. д.

Методика и алгоритм тягового расчета заключается в следующем.

Производим интегрирование уравнения движения поезда:

$$\frac{dv}{dt} = \frac{d^2s}{dt^2} = \xi (f_k - w - i - b) = F(v),$$

где s — путь,

- t — время движения (час),
 ξ — ускорение поезда (км/час²) при действии ускоряющей силы, равной 1 кг/т в расчете = 120 км/час²,
 t_k — удельная сила тяги локомотива в кг/т,
 $i + w$ — основное удельное средневзвешенное сопротивление движению поезда и спрямленного уклона,
 b — тормозная сила в кг/т.

Для интегрирования по пути разложим функцию в ряд Тейлора и используем три его члена:

$$v(s) = v_0 + v'_s(s_0) \Delta s + \frac{v''_{ss}(s_0)}{2} \Delta s^2$$

$$v'_s = \frac{dv}{dt} : \frac{ds}{dt} = \frac{F(v_0)}{v_0}$$

$$v''_{ss} = (v'_s)'_s = \frac{F'_s v_0 - F v'_s}{v_0^2} = \frac{F'_v F - F \frac{F}{v}}{v_0^2}$$

Так как

$$F'_s = \frac{dF}{dv} \cdot \frac{dv}{ds} = F'_v \frac{F(v_0)}{v_0}$$

$$v''_{ss} = \frac{F'_v(v_0)v_0 - F(v_0)}{v_0^2} F(v_0),$$

то окончательно выбор шага интегрирования должен быть подчинен двум условиям:

$$\left. \begin{aligned} |\Delta v| &\leq \Delta v_{\text{дон}} = 5 \\ v_{s_{12}} \frac{\Delta s^2}{2} &< a = 0,5 \end{aligned} \right\}$$

При интегрировании по v используется формула

$$\Delta s = \frac{v_{\text{сп}} \Delta v}{F(v_{\text{сп}})}$$

При этом снова Δv не может быть более 5 км/час. Интегрирование по скорости производится при скоростях меньше 20 км/час и близких к $v_{\text{дон}}$ (т. е. на отрезке $[v_{\text{дон}}]$).

Для интегрирования выбирается отрезок (элементарный участок) с постоянным уклоном и постоянной $v_{\text{дон}}$. Вначале Δs берется равным $l_{\text{элем}}$ участка и проверяется выполнение вышеприведенных двух условий.

Если хоть одно из условий не выполнено, то $\Delta s_i = \frac{\Delta s}{2}$ и т. д.

В случае необходимости снижения скорости и прихода в заданную точку (S, V) в обратном направлении с использованием только сил торможения до пересечения с основной кривой.

В любом варианте интегрирования приращение времени

$$\Delta t = \frac{2\Delta s}{2v_0 + \Delta v}$$

Движение поезда в различных режимах рассчитывается согласно специальным правилам. Если скорость движения поезда снижается до 2-х км/час, выдается признак нехватки тяги, координата, уклон.

Параллельно с расчетом кривых $v(s)$ и $t(s)$ производится расчет расхода электроэнергии

$$A = u \sum I_s(v_{cp}) \Delta t$$

или топлива

$$E = \sum G(v_{cp}) \Delta t$$

и времени на разгон, торможение температуры, механической работы сил сопротивления, механической работы локомотива.

Использование ЭВМ ускоряет и улучшает качество расчетов в 2—2,5 раза.

Кроме того, со станций дороги отгружается в промышленные центры страны значительное количество овощей, фруктов, мясомолочной продукции и других скоропортящихся грузов, большая часть которых перевозится в рефрижераторном подвижном составе.

С целью повышения оперативности в регулировании парком рефрижераторных поездов и секций на дороге освоена и внедрена автоматизированная система «Рефрижератор». Система предназначена для совершенствования методов контроля, регулирования, оперативного управления, планирования, учета и нормирования работы рефрижераторного парка путем автоматизации процессов сбора, передачи, обработки и анализа информации с использованием ЭВМ.

Эффект от внедрения задачи достигается за счет уменьшения простоя рефрижераторных единиц под грузовыми операциями, что способствует улучшению эксплуатационных показателей его работы, в частности, ускорению оборота рефрижераторных вагонов.

В результате сокращения времени оборота вагонов высвобождается парк рефрижераторных единиц, при этом уменьшаются затраты на ремонт вагонов и сокращается процент амортизационных отчислений, а также уменьшаются затраты на обслуживание секций рефрижераторного подвижного состава.

Экономический эффект от внедрения данной системы рассчитывается по формулам:

$$\Xi = [\Delta c + E_n \Delta k]$$

Δc — изменение эксплуатационных расходов в связи с внедрением задачи,

Δk — экономия капитальных вложений в связи с внедрением задачи.

E_n — нормативный коэффициент ($E_n = 0,25$).

Снижение эксплуатационных расходов определяется как

$$\Delta C = \Delta C_{pa} + \Delta C_{обсл} - C_{доп}$$

где ΔC_{pa} — снижение эксплуатационных расходов на ремонт и

амортизацию,
 $\Delta C_{\text{обсл}}$ — то же — на содержание обслуживающего персонала,
 $C_{\text{доп}}$ — дополнительные эксплуатационные расходы в связи с внедрением задачи.

Снижение эксплуатационных расходов на ремонт и амортизацию вагонного парка рефрижераторных единиц исчисляется формулой

$$\Delta C_{pa} = l_{pa} \cdot h_{\text{ваг}},$$

а снижение эксплуатационных расходов на обслуживание вагонного парка рефрижераторных единиц —

$$\Delta C_{\text{обсл}} = l_{pa} \cdot h_{\text{ваг}},$$

где

l_{pa} — расходная ставка 1 ваг/час, учитывающая затраты на ремонт и амортизацию,

$l_{\text{обсл}}$ — обслуживание вагонов парка рефрижераторных единиц,

$h_{\text{ваг}}$ — экономия вагоно-часов,

$l_{pa} = 37,2$ коп, $l_{\text{обсл}} = 36,4$ коп — получены как средневзвешенные значения величин расходных ставок по статистическим данным ЦНИИ МПС (выпуск 513).

Экономия вагоно-часов определяется по формуле

$$h_{\text{ваг}} = sn\Delta\Phi,$$

где n — среднегодовое количество погруженных вагонов,

$\Delta\Phi$ — предполагаемое ускорение оборота вагона,

s — коэффициент, учитывающий долю экономии вагоно-часов за счет использования решения задачи,

$n = 450000$ вагонов (по данным ЦНИИ МПС),

$\Delta\Phi = 0,06$ (предлагаемое ускорение оборота вагонов)

$S = 0,2$ — на основании экспертной оценки

$h_{\text{ваг}} = 0,2 \cdot 450000 \cdot 0,06 \cdot 24 = 129,6$ тыс. ваг. час.

$\Delta C_{pa} = 37,2 \cdot 10^2 \cdot 129,6 = 48$ тыс. руб.

$\Delta C_{\text{обсл}} = 36,4 \cdot 10^2 \cdot 129,6 = 46$ тыс. руб.

Дополнительные расходы в связи с внедрением задачи:

$$C_{\text{доп}} = C_b + C_{\text{зн}} + C_{\text{эвм}}$$

где C_p — затраты на ручную обработку информации,

$C_{\text{зн}}$ — затраты на передачу данных по каналам связи,

$C_{\text{эвм}}$ — стоимость машинного времени,

$$C_p = T_p \cdot C_{\text{оп}} \cdot 365 (1 + H_l + H_n)$$

T_p — ежедневные трудозатраты, связанные с ручной обработкой информации,

$T_p = 0,3$ часа (на основании технологической карты решения задачи),

$C_{\text{оп}}$ — среднечасовая ставка оператора,

$C_{\text{оп}} = 0,57$ руб — принята в соответствии с едиными нормами выработки оператора при работе на счетно-клавишных и вычислительных машинах Главного Управления вычислительных работ ЦСУ СССР,

H_1 — коэффициент, учитывающий накладные расходы,

$$H_1 = 0,075,$$

$H_H = 0,6$ — принята на основании «Методики оценки экономической эффективности ОАСУ»

$$C_p = 0,3 \cdot 0,57 \cdot 365 (1 + 0,075 + 0,6) = 0,1 \text{ тыс. руб.}$$

$$C_{\Sigma H} = \sum_{\Sigma H} q_{\Sigma H} \cdot 365$$

где $\sum_{\Sigma H}$ — количество знаков информации, передаваемой ежедневно на участке ДВЦ—ГВЦ (Дорожный Вычислительный Центр — Главный Вычислительный Центр),

$$\sum_{\Sigma H} = 12 \text{ тыс. знаков}$$

$q_{\Sigma H}$ — тарифная ставка стоимости передачи 1 знака,

$q_{\Sigma H} = 0,5$ (прейскурант тарифов за услуги передачи по каналам связи № 125, утвержденный Советом Министров СССР в 1970 г.).

Тогда

$$C_{\Sigma H} = 12000 \cdot 365 \cdot 0,5 \cdot 10^{-2} = 22 \text{ тыс. руб.}$$

Стоимость машинного времени:

$$C_{\Sigma VM} = C_{\Sigma VM}^{ДВЦ} + C_{\Sigma VM}^{ГВЦ}$$

где $C_{\Sigma VM}^{ДВЦ}$ — затраты машинного времени на решение задачи на уровне ДВЦ,

$C_{\Sigma VM}^{ГВЦ}$ — затраты машинного времени на решение задачи на уровне ГВЦ,

$$C_{\Sigma VM}^{ДВЦ} = t_{\Sigma VM}^{ДВЦ} \cdot n_{ВЦ} \cdot C_{M1}$$

$$C_{\Sigma VM}^{ГВЦ} = t_{\Sigma VM}^{ГВЦ} \cdot C_{M2}$$

$t_{\Sigma VM}^{ДВЦ}$ и $t_{\Sigma VM}^{ГВЦ}$ — время расчета на уровне ГВЦ и ДВЦ,

$t_{\Sigma VM}^{ДВЦ} = 0,15$ час согласно технологическому графику,

$t_{\Sigma VM}^{ГВЦ} = 0,1$ час согласно технологическому графику,

$n_{ВЦ}$ — количество ВЦ дорог,

$n_{ВЦ} = 28$ дорогам

C_{M1} — стоимость 1 часа работы для „Урал—14Д“ 30 руб. (прейскурант № У—1, утвержденный Госкомитетом цен СССР от 29/ХII—76г., №613

C_{M2} — стоимость часа работы для машин серии ЕС—90 рублей

$$C_{\Sigma VM} = (0,15 \cdot 28 \cdot 30 + 0,1 \cdot 90) \cdot 365 = 22 \text{ тыс. руб}$$

Дополнительные эксплуатационные расходы:

$$C_{\text{доп}} = 0,1 \text{ тыс. руб} + 22 \text{ тыс. руб} + 22 \text{ тыс. руб} = 44 \text{ тыс. руб.}$$

Снижение эксплуатационных расходов:

$$\Delta C = 48 \text{ тыс. руб.} + 46 \text{ тыс. руб.} - 44 \text{ тыс. руб.} = 50 \text{ тыс. руб.}$$

Экономия капитальных вложений определяется формулой:

$$k_1 - k_2 = \Delta k = \Delta k_n + \Delta k_{гд} - k_{\text{смет}}$$

где Δk_n — стоимость высвободившегося парка вагонов,

$\Delta k_{гд}$ — стоимость перевезенного груза в высвободившихся вагонах,

$k_{\text{смет}}$ — затраты на систему «Рефрижератор» (в расчете берется 10% от общей стоимости затрат на разработку системы),

$$k_{\text{смет}} = 29,7 \text{ тыс. руб}$$

$$\Delta k_n = \Delta M \cdot C_n$$

$$\Delta k_{\text{гр}} = \Delta n \cdot C_{\text{гр}} \cdot q \cdot 0,66$$

$$\Delta n = \frac{n_{\text{наг}}}{365 \cdot 24}$$

где Δn — количество высвободившихся вагонов,

C_n — стоимость одного рефрижераторного вагона = 20 тыс. руб.,

$C_{\text{гр}}$ — стоимость одной тонны перевозимого груза = 1200 руб.

(по данным ЦНИИ МПС) 0,66 доля груженного пробега

$$\Delta n = \frac{129000}{365 \cdot 24} = 15 \text{ вагонам}$$

$$\Delta k_n = 15 \text{ вагонов} \cdot 40 \text{ тыс. руб} = 600 \text{ тыс. руб}$$

$$\Delta k_{\text{гр}} = 15 \cdot 1,2 \cdot 29 \cdot 0,66 = 278 \text{ тыс. руб.}$$

Затраты на создание системы «Рефрижератор» рассчитываются с учетом 10% от стоимости разработки всей системы «Рефрижератор»:

$$k_{\text{смет}} = 29,7 \text{ тыс. руб.}$$

Подставляя найденные значения, получим

$$\Delta k = 600 \text{ тыс. руб.} + 278 \text{ тыс. руб.} - 29,7 \text{ тыс. руб.} = 848 \text{ тыс. руб.}$$

Экономический эффект по всей железнодорожной сети составит

$$\Delta = 50 \text{ тыс. руб.} + 0,15 \cdot 848 = 177 \text{ тыс. руб.}$$

Основная же эффективность применения ЭВМ на железнодорожном транспорте (при остром дефиците пропускных способностей и подвижного состава) ожидается прежде всего в совершенствовании перевозочного процесса, позволяющем сократить непроизводительные простои вагонов, ускорить продвижение поездов, оборот вагонов, улучшить использование пропускных способностей, локомотивов, повысить производительность труда.

Представлена академиком АН ГССР Гугушвили П. В.

თენგიზ ლილუაშვილი

საკბ მკონომიკური პოლიტიკა და საპარტალი

საბჭოთა სამართალს ყოველთვის ენიჭებოდა დიდი მნიშვნელობა სკკპ ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების საქმეში. ამ ბოლო დროს კი ეკონომიკის სფეროში მოქმედი სამართლებრივი ნორმების სრულყოფას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. პარტიის XXIV და XXV ყრილობების მიერ დაისახა რიგი კონკრეტული ღონისძიებებისა ამ მიმართულებებით. სამეურნეო კანონმდებლობის სრულყოფის საკითხებზე საგანგებოდ შეჩერდა აშ. ლ. ი. ბრეჟნევი თავის მოხსენებაში სკკპ XXVI ყრილობაზე. მან თქვა: „დიდ სასარგებლო ეფექტს იძლევა საბჭოთა კანონმდებლობის განახლება, რაც კონსტიტუციის საფუძვლებზე ხორციელდება. ახალი კანონები საშუალებას გვაძლევს უფრო ზედმიწევნით, უფრო ზუსტად მოვაწესრიგოთ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სხვადასხვა მხარე. მუშაობა კანონმდებლობის სრულყოფისათვის კვლავაც გაგრძელდება. აქ პირველ რიგში დგება სამი მიმართულება: სახალხო მეურნეობისადმი ხელმძღვანელობა, მოქალაქეთა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა კონსტიტუციური უფლებების განხორციელება, კანონთა საერთო-საკავშირო კრებულის გამოცემის დამთავრება“¹.

რით შეიძლება აიხსნას პარტიისა და მთავრობის ესოდენ დიდი ყურადღება სამეურნეო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების შემდგომი სრულყოფისადმი?

1. სამართალი ზედნაშენური მოვლენა და ობიექტურად განპირობებულია სოციალიზმის ეკონომიკური ბაზისით. ეს დებულება საბჭოთა იურიდიული მეცნიერების თვალსაზრისით ელემენტარული ჰეგელიზმია, რომელიც რაიმე განსაკუთრებულ დასაბუთებას არ საჭიროებს. ამასთან ერთად სამართლის განპირობებულობა ეკონომიკით ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს იგი თავის მხრივ არავითარ ზეგავლენას ეკონომიკაზე არ ახდენს.

ცნობილია, რომ სტიქიური კაპიტალისტური წარმოების დროსაც სამართალი სრულიად გარკვეულ ფუნქციას ასრულებს ეკონომიკის განვითარების საქმეში. მით უმეტეს, ცხადია, რომ ისეთ პირობებში, როდესაც სტიქიურობის ელემენტი გამოირიყხულია და ეკონომიკის განვითარება გეგმაზომიერად და მიზანდასახულად მიმდინარეობს სამართლის როლი განუსაზღვრებლად იზრდება. სამართლის ისეთი თვისება, როგორიცაა მისი ნორმატულობა, ფორმალური განსაზღვრულობა, ობიექტულობა, სამართლებრივი იძულება — საშუალებას იძლევა შევიტანოთ ეკონომიკურ (ნებელობით) ურთიერთობებში სპირო და აუცილებელი ორგანიზებულობა და წესრიგი. სწორედ ასეთი თვისებების გამო სამართალი მთლიანად და მისი შემადგენელი ელემენტები, სამართლებრივი ნორმები, გვევლინება ისეთ ინსტრუმენტად, რომელიც სხვა სოცია-

¹ ლ. ი. ბრეჟნევი. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობას და პარტიის მორიგი ამოცანები საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დარგში. თბ., 1981, გვ. 107—108.

ლურ ნორმებთან შედარებით, უფრო მოქნილი და უფრო ეფექტიანია ეკონომიკაზე ზემოქმედების დროს.

გარდა ამისა, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ის ვარემოება, რომ სოციალისტური სახელმწიფო წარმოების საშუალებათა მესაკუთრეა. „საქართველოს სსრ ეკონომიკური სისტემის საფუძველს, — აღნიშნულია საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მე-10 მუხლში, — შეადგენს წარმოების საშუალებათა სოციალისტური საკუთრება სახელმწიფო (საერთო სახალხო) და საკოლმეურნეო-კოოპერატიული საკუთრების ფორმით“. აქედან გამომდინარე, სოციალისტურმა სახელმწიფომ, ისე როგორც ყოველმა მესაკუთრემ საერთოდ, უნდა იზრუნოს თავის საკუთრებაზე, თავისი მეურნეობის წარმართვაზე. ხოლო, რადგან ეკონომიკის მართვა გეგმაზომიერად და მიზანდასახულად წარმოებს, სოციალისტური საზოგადოება უფრო მეტად ვიდრე სხვა რომელიმე საზოგადოება საჭიროებს მტკიცე წესრიგსა და ორგანიზებულობას, საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებას, მათ განვითარებას სასურველი მიმართულებით. ამისათვის კი სოციალისტური სახელმწიფო სხვა საშუალებებთან ერთად ფართოდ იყენებს ისეთ მძლავრ და საზოგადოებრივი ურთიერთობის რეგულირებისათვის ყველაზე უფრო მომარჯვებულ ინსტრუმენტს, როგორცაა სამართალი. სამართლებრივი ფორმებისა და მეთოდების გამოყენებით ჩვენი სახელმწიფო ახორციელებს სახალხო მეურნეობის დაგეგმვასა და მართვას. ცნობილია, მაგალითად, რომ კანონის სახით მიიღება სახალხო მეურნეობის პერსპექტიული და მიმდინარე (წლიური) გეგმები, სახალხო მეურნეობის დაფინანსების გეგმები². სამართლის მეშვეობით სახელმწიფო განსაზღვრავს მატერიალური და შრომითი რესურსების გამოყენების წესებს, ეკონომიკის ცალკეული დარგის განვითარების ტემპებსა და პროპორციებს, სამეურნეო ორგანოების კომპეტენციას, მათ უფლებებსა და მოვალეობებს და ა. შ. ისეთი ეკონომიკური კატეგორიები, როგორცაა საქონელი, ფული, ღირებულება და ა. შ. თავისთავად გულისხმობენ შესაბამისი სამართლებრივი ფორმების გამოყენებას. ასეთი სამართლებრივი ფორმა მაგალითად ხელშეკრულება. სწორედ სამეურნეო ხელშეკრულებაა სოციალისტურ ორგანიზაციებს შორის სამეურნეო კავშირ-ურთიერთობის ძირითადი სამართლებრივი ფორმა. სოციალისტურ ორგანიზაციებს შორის სამეურნეო ხელშეკრულების დადების მიზანი საგვემო დავალებათა შესრულებაა. ხელშეკრულება ამასთან ერთად არის გვემის დაკონკრეტების, დაგეგმვაში ცალკეული შეცდომების ოპერატიულად აღმოფხვრისა და საგვემო დავალებათა დასაბუთებულობის შემოწმების ერთ-ერთი ეფექტიანი საშუალება.

ამრიგად, სოციალისტური საზოგადოება, რომელიც მთლიანად გამოირიცხავს წარმოების სტიქიურ რეგულატორს, ანარქიას და კონკურენციას, წარმოშობს სამართლებრივი ფორმებისა და მეთოდების გამოყენების არამართო შესაძლებლობას, არამედ გარდუვალებას. სხვანაირად ეს იმას ნიშნავს რომ მეურნეობის გეგმაზომიერი და მიზანდასახული წარმართვა სამართლის გარეშე შეუძლებელია.

² დაგეგმვისა და სამართლის ასეთი ორგანული კავშირისა და საბჭოთა სახელმწიფოს საგვემო საქმიანობის სფეროში მოქმედი სამართლებრივი ნორმების ანალიზის შედეგად ზოგიერთი საბჭოთა იურისტი მიზანშეწონილად სთელის გამოიყოს საგვემო სამართალი, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი დარგი. (იხ. О. Е. Кутафин. Плановая деятельность Советского государства. М., 1980, с. 74.

სამართლის ყველა დარგი მეტ-ნაკლებად მონაწილეობს ეკონომიკურ ურთიერთობათა რეგულირებაში. ამავე დროს სამართლის თითოეული დარგი ეკონომიკაზე ზემოქმედების მიზნით იყენებს იმ სპეციფიურ მეთოდებსა და საშუალებებს, რომლებიც სამართლის ამ დარგისათვისაა დამახასიათებელი. სწორედ ამიტომ ამბობენ, მაგალითად, ეკონომიკაზე ზემოქმედების ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ, სამოქალაქო სამართლებრივ, საფინანსო-სამართლებრივ, სისხლის-სამართლებრივ და სხვა საშუალებებზე.

მაგრამ, თუ ამ საკითხს ადამიანების ქცევაზე მოტივაციური ზემოქმედების თვალსაზრისით განვიხილავთ, მაშინ ადამიანის ქცევის რეგულირების სამართლებრივი მეთოდები თუ საშუალებები შეიძლება ეწოდოს ყოველივე იმას, რასაც სამართალი ასეთი ზემოქმედების მიზნით იყენებს. ამიტომ, ეკონომიკაზე ზემოქმედების იმ სამართლებრივ საშუალებათა შორის, რომლებსაც იყენებს სამართლის ესა თუ ის დარგი, შეიძლება გამოვყოთ ისეთები, რომლებიც საერთოა სამართლის ყველა დარგისათვის. ასეთი საშუალებებია ნებართვა, აკრძალვა და დავალდებულება. ვინაიდან ამ საშუალებებს მეტ-ნაკლებად იყენებს სამართლის ყველა დარგი, მათ შეიძლება უწოდოთ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირების დარგთაშორისო საშუალებები.

ნებართვა, სამართლებრივი ზემოქმედების ისეთი საშუალებაა, როდესაც სამართლებრივი ნორმა სამართლის სუბიექტს აძლევს გარკვეული მოქმედების შესრულების შესაძლებლობას. ასეთ შემთხვევაში, მოქმედების შესრულება სამართლის სუბიექტის ნებაზეა დამოკიდებული. მაგალითად, სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივლისის დადგენილებაში აღნიშნულია: „ნება დაერთოთ სსრ კავშირის სამინისტროებსა და უწყებებს და მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოებს მოკავშირე რესპუბლიკების სამინისტროებისა და უწყებებისათვის, საქვეუწყებო გაერთიანებების, საწარმოებისა და ორგანიზაციებისათვის, სავაჭრო დავალებათა დაღ-ზავნისას დაიტოვონ კაპიტალური დაბანდების, სამშენებლო-სამონტაჟო და საიჯარო სამუშაოების რეზერვი მათი საერთო ლიმიტის ზეთ პროცენტამდე ოდენობით, შესაბამისი მატერიალური და საფინანსო რესურსებითურთ“.

აკრძალვა სამართლებრივი ზემოქმედების ისეთი საშუალებაა, როდესაც სამართლებრივი ნორმა სამართლის სუბიექტს უკრძალავს რაიმე მოქმედების შესრულებას ან ამ მოქმედების შესრულებისაგან თავის შეკავებას. სხვანაირად რომ ვთქვათ ეს მეთოდი განსაზღვრავს თუ რომელი მოქმედების შესრულება ან ამ მოქმედების შესრულებისაგან თავის შეკავება არ შეიძლება. მაგალითად, ზემომოყვანილი დადგენილების თანახმად ეკონომიკური სტიმულების ფონდების სახსრები გამოყენებული უნდა იქნეს მკაცრად, მიზნობრივად. „ამ ფონდების გამოყენებელი ნაშთები მომდევნო წელში გადადის და მათი ამოღება არ შეიძლება“.

აღსანიშნავია, რომ სამართლებრივი ნორმით გათვალისწინებული ნებადართული ან აკრძალული ზემოქმედების შესრულების პირობებს ხშირად თვით სამართალზემოქმედი ორგანო განსაზღვრავს. მაგალითად, საწარმოს უფლება აქვს მიიღოს სხვა საწარმოსაგან და ორგანიზაციისაგან შეკვეთები, შეასრულოს სამუშაო და დაამზადოს პროდუქცია გეგმის გადაშეცემით, თუ ეს ზიანს არ მიაყენებს მისთვის დაწესებულ სახელმწიფო გეგმებსა და ხელშეკრულებით ნაკისრ ვალდებულებათა შესრულებას.

ზოგჯერ სამართლებრივი ნორმა არც კრძალავს რაიმე მოქმედების შესრულებას და არც ამ მოქმედების შესრულების ნებას რთავს. ხშირად სამართლებრივი ნორმა შეიცავს მითითებას ისეთ მოქმედებაზე, რომელიც უნდა შეასრულოს გარკვეულმა პირმა. აქედან გამომდინარე ნებართვისა და აკრძალვის გვერდით სამართლებრივი რეგულირების დამოუკიდებელ საშუალებად გამოყოფენ აგრეთვე დავალდებულებას. მაგალითად, სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივლისის დადგენილების 52-ე პუნქტი მიუთითებს, რომ „სსრ კავშირის სტანდარტთა სახელმწიფო კომიტეტმა გააძლიეროს კონტროლი იმისადმი, თუ როგორ იცავენ საწარმოები, ვაერთიანებანი და სამინისტროები პროდუქციის ატესტაციისა და ატესტირებული პროდუქციის ხარისხისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს. ამ მოთხოვნათა დარღვევისას მოუხსნას პროდუქციის სახელმწიფო ხარისხის ნიშანი და შეამციროს ანარიცხები ეკონომიკური სტიმულირების ფონდში, აღნიშნული პროდუქციის ფასების დანამატების ოდენობით, რომლებიც ფონდში გაიგზავნა იმ წლის დამდეგიდან, რომელშიც დარღვევები გამოვლინდა. ანალოგიური სანქციები გამოიყენონ საწარმო-ტექნიკური დანიშნულების მთელი პროდუქციისა და სახალხო მოხმარების საქონელზე, რომლისთვისაც დაწესებულია ფასების წამახალისებელი დანამატები“.

ნორმის დავალდებულება, შეიცავს მითითებას იმის შესახებ, თუ რომელი მოქმედება უნდა შეასრულოს პირმა. ეს არის ნორმა-დავალება, რომელიც, როგორც რეგულირების მეთოდი ფართოდ გამოიყენება სამეურნეო ურთიერთობების რეგულირების დროს. როგორც აღვნიშნეთ, ეს მეთოდი არც კრძალავს რაიმე მოქმედებას და არც ამ მოქმედების შესრულების ნებას რთავს. იგი ავალდებს გარკვეულ პირს შეასრულოს სრულიად გარკვეული მოქმედება.

ადამიანის ქცევაზე ზემოქმედების საშუალებებს შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ე. წ. უზრუნველყოფით საშუალებებს, როგორცაა, დარწმუნება, წახალისება, სამართლებრივი იძულება, რომელთა შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ამრიგად, ეკონომიკისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულების გარკვევისას არ კმარა მხოლოდ იმის აღნიშვნა, რომ სამართალი განპირობებულია ეკონომიკით და რომ სამართალი, თავის მხრივ, ზემოქმედებს ეკონომიკაზე. საჭიროა ამასთან ერთად აღინიშნოს ისიც, რომ სოციალისტურ საზოგადოებაში სამართალს ენიჭება განსაკუთრებული მნიშვნელობა, კერძოდ, სამართლებრივი ფორმებისა და მეთოდების გამოყენების გარეშე შეუძლებელია მეურნეობის გეგმაზომიერად და მიზანდასახულად წარმართვა.

2. იმისათვის, რომ სამართალმა წარმატებით შეასრულოს ეკონომიკის სფეროში მის წინაშე დასახული ამოცანა — ხელი შეუწყოს საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას, საჭიროა იგი მთლიანად და მამასა-დამე მისი შემადგენელი ელემენტები — სამართლებრივი ნორმები, შემუშავდეს ეკონომიკურ კანონზომიერებათა გათვალისწინებით.

სამწუხაროდ, არც ისე იშვიათია შემთხვევა, როდესაც იღებენ ეკონომიკურად დაუსაბუთებელ დადგენილებებს, გადაწყვეტილებებს, რის გამოც, მათი შესრულება ნაბიჯობით შეუძლებელი ხდება. ამის შესახებ მოკლედ, მაგრამ სავსებით ნათლად და გარკვევით მიუთითა ამხ. ლ. ი. ბრეჟნევი თავის მოხსენებაში 1978 წლის ნოემბრის პლენუმზე. აი რა თქვა მან:

„...მეტისმეტად ზერელედ ხომ არ ეკიდებიან ცალკეული სამეურნეო ზღვამდევანელები პარტიისა და მთავრობის გადაწყვეტილებებს? სამწუხაროდ ეს ხდება ხოლმე. და მეორე, — ყოველთვის არის თუ არა ჭეროვნად დამუშავებული მიღებული დადგენილებანი, შეთანხმებულია თუ არა ისინი გეგმასთან, ფინანსურ და მატერიალურ რესურსებთან? ყოველთვის არა. ერთიც და მეორეც შეუთავსებელია მეურნეობის გეგმიან გაძლოლასთან. ასეთი მდგომარეობა უნდა გამოვასწოროთ“³.

როგორც ჩანს, ეკონომიკის სფეროში მოქმედი ნორმატიული აქტების მიღებისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული არამარტო სასურველი ეკონომიკური შედეგი, არამედ ასეთი შედეგის მიღწევის ობიექტური პირობები და შესაძლებლობანი. წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ ნორმატიული აქტების მოთხოვნები და მითითებები შეიძლება ვერ განხორციელდეს, რაც ეკონომიკას რომ თავი დავანებოთ სოციალურადაც საზიანოა, რადგან ავტორიტეტს ულახავს არამარტო ასეთ აქტს, არამედ მის მიმღებ ორგანოსაც. ცხადია, ასეთი ნორმატიული აქტის შესრულების იურიდიულ ვალდებულებებსაც არ გააჩნია საკმარისი საფუძველი. სწორედ ამიტომ პასუხისმგებლობის რაიმე ღონისძიების გატარება ისეთი დადგენილების თუ გადაწყვეტილების შეუსრულებლობისათვის, რომლისთვისაც არ არსებობდა სათანადო ობიექტური პირობები, დაუშვებელია.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეკონომიკის წინსვლისა და განვითარების საქმეში სამართლის როლის, გადაფასება ისეთივე საშიშია, როგორც მისი შეუფასებლობა.

სამართალი, ეს უალრესად ეფექტიანი ინსტრუმენტი სახელმწიფოს ხელში. მაგრამ იგი არ არის აბსოლუტურად უნივერსალური საშუალება, რომელსაც შეეძლოს ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების შექმნა, ან არსებული ურთიერთობის გარდაქმნა. სამართალს რომ ასეთი უნარი ჰქონდეს, მაშინ ყველა ნაკლი და სიძნელე, რაც ეკონომიკის თუ რომელიმე სხვა სფეროში გვაქვს შეიძლებოდა ადვილად აღმოგვეფხვრა შესაბამისი კანონების და დადგენილებების მიღებით.

ამასთან დაკავშირებით, მცდარია ლიტერატურაში გამოთქმული შეხედულება, რომლის თანახმად სამართალი თითქოს იურიდიულად განამტკიცებს ობიექტურ ეკონომიკურ კანონებს

ეკონომიკური კანონი, როგორც ცნობილია, ობიექტურ კანონად იწოდება იმ თვალსაზრისით, რომ ის არ არის დამოკიდებული ადამიანის ნებაზე და შეგნებაზე.

იურიდიული კანონი ყალიბდება ადამიანის მიერ, გამოხატავს გაბატონებული კლასის ან, როგორც ეს ჩვენს ქვეყანაშია, მთელი ხალხის ინტერესებს. ამასთან ერთად, სამართალს შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს მხოლოდ ადამიანების ნებაზე და შეგნებაზე.

ამრიგად, ობიექტური ეკონომიკური კანონი, ისე როგორც ყოველგვარი სხვა ობიექტური კანონი საერთოდ, რამდენადაც ადამიანის ნებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს, არ შეიძლება სამართლებრივი რეგულირების საგანი გახდეს.

³ ვაზ. „კომუნისტი“, 1978 წლის 27 ნოემბერი.

ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ სამართალს არაფერი ესაქმება ობიექტურ ეკონომიკურ კანონებთან. მიზანდასახული, შეგნებული და გეგმაზომიერი მეურნეობა შეუძლებელია ეკონომიკური კანონების შემეცნებისა და გამოყენების გარეშე. ამიტომ, ეკონომიკური შინაარსის სამართლებრივი ნორმების ეფექტიანობის პირველი და აუცილებელი პირობაა მათი შემუშავება ობიექტური ეკონომიკური კანონების მოთხოვნათა სრული გათვალისწინებით.

3. სკკპ XXVI და საქართველოს კვ XXVI ყრილობათა გადაწყვეტილებების შუქზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება არამარტო სამართლებრივი ნორმების შემდგომ სრულყოფას, არამედ ამ ნორმების შესრულების უზრუნველყოფას. „ქარგი კანონი... — აღნიშნა სკკპ XXVI ყრილობაზე ახ. ლ. ი. ბრეჟნევი, — ჩვენ საკმაოდ გვაქვს მიღებული. ახლა საქმე უწინარეს ყოვლისა ის არის, რომ მათ ზუსტად და განუხრელად ვანხორციელებდეთ. ყოველი კანონი ხომ მხოლოდ მაშინ ცოცხლობს, როცა იგი სრულდება, — სრულდება ყველას მიერ და ყველგან“⁴.

კანონი რომ ზუსტად და განუხრელად განეხორციელოთ უწინარეს ყოვლისა საჭიროა, რომ კარგად ვიცნობდეთ მას. ამის გარეშე მისი განხორციელებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია. მიუხედავად ამისა, სამეურნეო დარგის ბევრი ხელმძღვანელი მუშაკი და სპეციალისტი არ იცნობს იმ კანონებს, დადგენილებებს თუ დებულებებს, რომლებიც უშუალოდ მათ საქმიანობას არეგულირებს. ავიღოთ მაგალითად დებულება საწარმოო გაერთიანების (კომბინატის) შესახებ. ამ დებულებაში განსაზღვრულია საწარმოო გაერთიანების მთავარი ამოცანები, საწარმოო გაერთიანების მართვის პრინციპები და წესი, მისი ქონების სამართლებრივი რეჟიმი, უფლებები და მოვალეობები დადგენის დარგში, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დარგში, კაპიტალური მშენებლობისა და მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების დარგში, კადრების, შრომის, ხელფასის, ფინანსების, კრედიტისა და აღრიცხვის დარგებში; აქვე განსაზღვრულია საწარმოო გაერთიანებაში შემავალი საწარმოო ერთეულების უფლებები და მოვალეობანი, მათი დამოკიდებულება საწარმოო გაერთიანებასთან და ა. შ.

ბუნებრივია იზადება კითხვა, განა შეიძლება გაერთიანების (კომბინატის) მართვა ამ დებულებების ცოდნის გარეშე?

კანონების, დადგენილებების, დებულებების თუ სხვა ნორმატიული აქტების განუხრელად გატარებისთვის მარტო ამ აქტების ცოდნა რა თქმა უნდა არ კმარა. მაგრამ, ცხადია ისიც, რომ ასეთი ცოდნის გარეშე ლაპარაკიც კი ზედმეტია კანონების ცხოვრებაში გატარებაზე. ამიტომ, სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელ მუშაკთა და სპეციალისტთა კვალიფიკაციის ამაღლების ინსტიტუტებმა და ფაკულტეტებმა პარტიის XXVI ყრილობის მასალებიდან გამომდინარე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაუთმონ ეკონომიკის სფეროში მოქმედი უმნიშვნელოვანესი საკანონმდებლო აქტების შესწავლას.

სკკპ XXVI ყრილობის მასალებიდან გამომდინარე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე ე. წ. უზრუნველყოფით სამართლებრივ საშუალებებს ანუ ისეთ საშუალებებს, რომლებიც მოწოდებულნი არიან უზრუნველყონ ნორმა-

⁴ ლ. ი. ბრეჟნევი. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობას და პარტიის მორიგი ამოცანების საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დარგში. თბ., 1981, გვ. 108.

ტიული აქტების მოთხოვნათა განუხრელი შესრულება. ასეთი საშუალებები დარწმუნება, წახალისება, იძულება. ამ უზრუნველყოფით სამართლებრივ საშუალებათა სწორად გამოყენება და მათი შეხამება აუცილებელია იმ ეკონომიკური ეფექტის მისაღწევად, რისთვისაც გამოიზნულია სამართლებრივი ნორმა.

საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ ასეთი მაგალითი: მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად საწარმოს საგეგმო დავალბანი შეიძლება შეცვალოს ზემდგომმა ორგანომ, მხოლოდ გამოწვევის შემთხვევებში და მას შემდეგ, როცა ასეთი შეცვლა წინასწარ იქნება განხილული საწარმოს ადმინისტრაციასთან ერთად.

რა კონკრეტული ეკონომიკური ეფექტისათვის იყო გამოიზნული კანონით დადგენილი ეს წესი?

ეფექტი, რომლის მიღწევაც მიზნად ჰქონდა აღნიშნულ ნორმას ესაა საგეგმო დავალბათა სტაბილურობის უზრუნველყოფა, რაზედაც თავის მხრივ, დამოკიდებულია საწარმოს თუ გაერთიანების წარმატებული მუშაობა, აგრეთვე მუშებისა და მოსამსახურეების მატერიალური წახალისების მთელი სისტემის ეფექტიანობა.

მიუხედავად იმისა, ეს ნორმა ვერ გვაძლევდა სასურველ ეფექტს. საქართველოს სსრ სამეურნეო ორგანოების პრაქტიკის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ არც ისე იშვიათია გეგმების შეცვლა მათი შემცირების მიზნით, საწარმოსა და გაერთიანებების მუშაობის ფაქტორი შედეგების მიხედვით ამ გეგმების მორგების შემთხვევაში. ამის შესახებ არაერთგზის აღინიშნა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე. როგორც ჩანს იგივე ხდებოდა სხვა რესპუბლიკებშიც.

ამ არასასურველი პრაქტიკის აღმოფხვრის მიზნით გეგმების შემცირების საკითხი სხვანაირად რეგულირდება სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივნისის დადგენილებაში. ამ დადგენილებით შესაბამის ორგანოებს ევალებათ „უზრუნველყონ საწარმოო გაერთიანებების (საწარმოების) და ორგანიზაციებისათვის დამტკიცებული წლიური და კვარტალური გეგმების სტაბილურობა, ამასთან, არ დაუშვან გეგმების შესწორება-შემცირება მისი შესრულების ფაქტიურ დონესთან გათანაბრების მიზნით.

დადგინდეს, რომ ასეთი შესწორება-შემცირებათა დაშვებისას სამინისტროების, უწყებების და მართვის სხვა ორგანოების ხელმძღვანელები, რომელთა ნებართვითაც შემცირდა საგეგმო დავალბანი, დადგენილი წესის შესაბამისად მიეცემიან დისციპლინურ და მატერიალურ პასუხისმგებლობაში, ზოლო გაერთიანებათა, საწარმოთა და ორგანიზაციათა ხელმძღვანელი მუშაკები კარგავენ პრემიას სამეურნეო საქმიანობის ძირითადი შედეგებისათვის მთლიან ან ნაწილობრივ, მაგრამ არანაკლებ 50 პროცენტის ოდენობით“⁵.

როგორც ვხედავთ, ადრე მოქმედი წესისაგან განსხვავებით, აქ ნორმის მოთხოვნა კარგადაა შეხამებული უზრუნველყოფის საშუალებასთან ასეთი შე-

⁵ სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1979 წლის 12 ივლისის დადგენილება „დადგენის გაუმჯობესებისა და წარმოების ეფექტიანობის და მუშაობის ხარისხის ამაღლებას სამეურნეო მექანიზმის შემოქმედების გაძლიერების შესახებ“. თბ., 1979, გვ. 35.

ხამების გარეშე სამართლის ნორმა ყოველთვის სასურველ ეფექტს ვერ მოგვცემს.

როგორც აღვნიშნეთ, ნორმის მოთხოვნათა შესრულების უზრუნველყოფის მიზნით, გარდა სანქციისა, სამართალი ფართოდ იყენებს აგრეთვე ადამიანის ქცევაზე მოტივაციური ზემოქმედების ისეთ მძლავრ საშუალებებს, როგორცაა დარწმუნება და წახალისება. მხოლოდ ამ საშუალებათა სწორად და ურთიერთშეხამებულად გამოყენებას შეუძლია სასურველი ეფექტის გამოწვევა.

ასეთია მოკლედ ეკონომიკისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულების ზოგიერთი ასპექტი. სოციალისტურ საზოგადოებაში ამ ურთიერთდამოკიდებულების თავისებურებათა გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაში სამართლის როლის სწორად გასაზღვრა.

Г. ЛИЛУАШВИЛИ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА КПСС И ПРАВО

Резюме

Советское право является важнейшим средством реализации экономической политики партии. Этим и обуславливается то большое внимание, которое уделил XXVI съезд КПСС усовершенствованию и реализации правовых норм, регулирующих хозяйственные отношения. Такие свойства права, как нормативность, формальная определенность, оперативность и правовое принуждение дают возможность внести в экономические отношения желаемую организованность и упорядоченность. Все отрасли права в той или иной степени воздействуют на экономику. При всем разнообразии правовых средств воздействия на экономику, которыми оперируют те или иные отрасли права, можно выделить такие способы воздействия, какими являются запрет, дозволение и обязывание. Поскольку этими средствами пользуются все отрасли права, они могут быть названы межотраслевыми.

Целенаправленное, планомерное и сознательное хозяйствование невозможно без познания и соответствующего использования экономических законов. Объективные экономические законы не могут быть предметом правового регулирования, ибо право может воздействовать на сознание и волю людей. Однако первым и необходимым условием эффективности правовых норм с экономическим содержанием является учет требований объективных экономических законов.

XXVI съезд партии особое внимание обратил на реализацию советских законов, необходимость неуклонного претворения в жизнь правовых норм, регулирующих экономические отношения. В связи с этим перед правовой наукой возникает задача обобщения практики применения отдельных важнейших правовых актов и исследование социально-правовых средств обеспечения их исполнения.

გიორგი ნაღარავილი, ღაკით ფურტელაძე

იონან ბატონიშვილის ერთი წინადადების თაკოზახე

საქართველოს, ქართლ-კახეთის სამეფოს, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა და სამეურნეო განვითარებამ XVIII ს. მეორე ნახევარში, მისმა შინაგანმა და საგარეო ვითარებამ, განაპირობა საფუძვლიანი რეფორმების საჭიროება. ამისდაკვალად XVIII—XIX სს. მიჯნაზე ქვეყნის მოჭირნახულეთაგან შემუშავდა კიდევ სათანადო კანონგანზრახულებანი. ამათ შორის იყო ცდა ქართული პოზიტიური სამართლის მთლიანი კოდფიკაციისა, მისთვის ახალი ნაკადის შექმნებით („სამართალი ბატონისშვილის დავითისა“); აგრეთვე ოციოდე ცალკე ნორმატიული აქტის დასახვა სახელმწიფო და კერძო ცხოვრების უფრო საჭირობოტო მხარეების მოსაწესრიგებლად (სამოქალაქოს სჯულღვილება“); დაბოლოს ერთიანი პროექტი არსებითი საკანონმდებლო ცვლილებებისა ძირითადად სახელმწიფო, აღმინისტრაციული და საფინანსო-საბიუჯეტო სამართლის დარგში. ამ განზრახულებათა შემოქმედნი შთაგონებული იყვნენ განათლებული აბსოლუტიზმის იდეებითა და პრაქტიკით, კერძოდ, მფარველ-მოკავშირე რუსეთის მაგალითით. ხოლო ამასთანავე, და საქმეს სხვაგვარად ვერც წარმოვიდგენთ, მათი მართლშეგნება იყვებებოდა ქვეყნის ტრადიციებით, მისი საუკუნოვანი კულტურულ-პოლიტიკური კავშირებით, თვითონ ავტორების, თუ შეიძლება ასე ითქვას, აღმოსავლურ-ევროპული განათლებითა და კულტურით. ეს პროექტები ძვირფასი წყაროა გვიანფოდალური საქართველოს სახელმწიფოებრივი წყობილებისა და სამართლის, პოლიტიკური და იურიდიული აზროვნების, ერთობ ამ ხანის ისტორიის შესასწავლად.

ზემოთ აღნიშნულ კანონგანზრახულებათაგან მესამედ რომ გვიწერია, სხვებზე ერთი-ორი წლით ადრეა შედგენილი და გიორგი XII ვაჟს, კოდიფიკატორი დავითის უმცროსს ძმას იონან ბატონიშვილს ეკუთვნის. ეს „სჯულება“ ანუ „წინადადება“ თუ „ღონეა“ (ახლანდებურად ღონისძიებანი) „სარგებლობისათვის მიამულისა“ აღბეჭდილია აზრის სიმახელით და პრობლემების შემოქმედებით, ვაბედული ვადაჭრით, თავისთავადობითა და ცხოვრებისეულობით. იონან ბატონიშვილმა 1799 წლის 10 მაისს წარუდგინა კიდევ გიორგი XII თავის „რაოდენნიმე მუხლნი სჯულსადებელად“ და მეფემ „მოიწონა ესე სჯულდება სამოქმედოდ, გარნა სიკვიღმან მოუსწრაფა“¹. ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე 1800 წლის 28 დეკემბერს გარდაიცვალა, ხოლო 1801 წელს რუსეთს შეუერთდა ქვეყანა და განზრახულ რეფორმებს განხორცილება საერთოდ აღარ ეწერა.

¹ იონან ბ ა გ რ ა ვ ი ლ ი, სჯულღება (ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფოებრივი რეფორმების პროექტი)... გამახცა ივ. ს უ რ გ უ ლ ა ძ ე მ, თბ., 1957, 3, 59.

ჩვენი წერილი იოანე ბატონიშვილის წინადადებითა გამო წამოჭრილ ერთ-ერთ საკითხს ეძღვნება.

„სჯულდების“ მთავარი დანიშნულება სახელმწიფო მმართველობის მოწყობა-მოწყობის რეგულირება იყო და, ცხადია, მასში დიდი ადგილი აქვს მიჩენილი სამოხელეო აპარატის ჩამოყალიბებას: 103 მუხლიდან 52 გეგმობითაა სათაურით „მოხელეთათვის“ (მუხ. 18—70); მასვე ეკუთვნის „შედგომილება მოხელეთა“ (მუხ. 71—74), აგრეთვე რამდენიმე მუხლი ზოგ სხვა განყოფილებაშიც. იოანე ბატონიშვილის მიერ გათვალისწინებულ მრავალ თანამდებობას შორის, რომელთაგანაც ბევრი ძველთაგანვე არსებობდა ახლა კი გადახალისდა და ზოგიც ახლად უნდა შემოღებულიყო, ამჯერად მსჯელობა 62-ე მუხლის დანიშნულებაზე გვექნება.

„იოს“-ო, მოითხოვდა „სჯულდების“ ავტორი, „ქურდების უფროსი სახითა ამით: უკეთუ მოიპაროს ვინც რამ რა, და თუ იპოვეს, გარდახდება იმ ქურდსა, ვითარცა წესია, და თუ ვერ იპოვეს, მოვიდნენ და შეეხვეწენ და დამკარგველი იმა ქურდისა უფროსისა. იგი ეთიებს და ოდეს უბოოს, მისცენ თუმანზედ საპოვნელი ათი შაური (ე. ი. 5% — ავტ.), და ესე განუყოფს ფულსა მას აღებულსა ქურდებსა, და ამით უფრო იპოება. ხოლო ეს ქურდების უფროსი ვითა მღვდელი, ეგრეთვე გაამხელს მომპარავს, და ამით უფრო იპოება დაკარგული საქონელი. და ესე უნდა იყოს საჩქმუნო კაცი და დაფიცებული, რომ, რაც ქურდთ მოუტანონ, ის ნივთი არ დამალოს.

აგრეთვე იყვნენ ხევისბერნი, ქურდობისა და ავკაცთა ქართლსა, კახეთსა შინა გარდახდევინებულნი ჯარით. და ესენი მიიბარებდნენ ნარბევათა მათთა ხაზინადართა და ანგარიშსაც გაუწმენდნენ“².

ამნაირად მოწყობილი თანამდებობა ნაფიცო მოხელის — „ქურდების უფროსისა“ ერთი შეხედვით, ცოტა არ იყოს, უცნაურად მოჩანს. და ივ. სურგულაძემ, ძეგლის გამომცემელმა, იგი მართლაც „უცნაურ ინსტიტუტად“ მიიჩნია. თავის გამოკვლევაში მან განსაკუთრებით აღნიშნა ამ უცნაურობის მომსახურებელი ნიშნები. ერთი — დამნაშავის გაუმხელელობა, ვითარცა მღვდლის მიერ, რომელიც ვალდებულია აღსარების საიდუმლოება შეინახოს; მეორე ის რომ „მოხელე, ე. ი. ხელისუფლების წარმომადგენელი, ახდევინებს“ დაზარალებულს „საპოვნელს“ „და ამ თანხას ურიგებს ქურდებს“. ივ. სურგულაძე დასძენს: „... ასეთი ზომა საწინააღმდეგო შედეგს მოიტანს: ეს იქნებოდა ქურდობის ერთგვარი ლეგალიზაცია... საერთოდ კი, გაბატონებული კლასის ინტერესების თვალსაზრისითაც, ქურდობის ასეთი „შეწყნარება“ გაუმართლებელია. შეუძლებელია ხელისუფლების ორგანო კისრულობდეს ასეთ როლს“-ო (056—057)^{2ა}.

² ხაზგასმა აქცე და შემდეგაც, სხვა ციტატებშიც ჩვენი; სახევი ნიშნები ზოგან დაზუსტებულია. „აგრეთვე იყვნენ...“ გამოყოფილია აბზაცად, რადგან გამოცემის სქოლიოს თანახმად დედანში ეს ტექსტი აშინაზე წერია და მუხლში მისატანი ნიშანი არ უნის; უთუოდ იგი ცალკე დამატებით მუხლად ივარაუდებოდა. დაბოლოს, ამ მეორე აბზაცში „მიიბარებდნენ“ რომ არის, შეცდომა უნდა იყოს: ხევისბერი ვალდებული იყო „ნარბევი“ ე. ი. დამნაშავის ქოხება, „ჯარიმად“ გამართული, „ხაზინადარისათვის“ ჩაებარებინა და სათანადოდ ანგარიშმგებელიც იყო.

^{2ა} არსებითად ამჯერავე შეხედულება გაზიარებული იყო საერთოდ (სამართალი ბატონიშვილის დაეთისა... გამოსცა. დავით ფურცელაძემ, თბ., 1964, 0149.

ყოველივე ეს მართალია. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართული წყაროებით არა ჩანს ფეოდალურ საქართველოში საერთოდ და, კერძოდ, XVIII ს. მიწურულში, როდესაც „სჯულდება“ იწერებოდა, ქურდობის რაიმე ლეგალიზებული ორგანიზაცია რომ არსებულებოდა; „ქურდების უფროსი“ არა გვხვდება აგრეთვე ქართულ საბუთებსა და სასამართლო პრაქტიკის მასალებში, რომელთაც ჩვენამდე საკმაო რაოდენობით მოაღწიეს. და მაინც...

იოანე ბატონიშვილი თავისი დროისათვის ფართოდ განათლებული ადამიანი იყო. ამას თუნდაც მისი ცნობილი, ენციკლოპედიური ხასიათის ნაწარმოები „კალმასობა“ მოწმობს. მან იცოდა უცხო ენები, სპარსული და რუსული მაინც. მას ბრძენი და სახელმწიფო კაცის სახელი ღირჩა. ძნელი დასაჯერებელია, რომ იგი სრულიად უპრეცედენტო, თავით ბოლომდე მოგონილ რასმე შეჰკადრებდა თავის მამა-მეფესა და თანამზრახველებს.

ამიტომ მეტი დაკვირვება გვმართებს. ჯერ საქმესთან უფრო ახლო გავიკვირებები ვნახოთ.

1. „სჯულებით“ გათვალისწინებული სამოხელეო აპარატის ერთი, არცთუ მცირე, ნაწილი სახელწოდებითაც და შინაარსობლივაც უფრო ასნაფების, ამქრების უსტაბაშებს გვაგონებს, ვიდრე წმინდა სახელმწიფო ფუნქციებით აღჭურვილ ორგანოებს. ასეთებია თუნდაც ყასაბბაში, სირაჯბაში, ბაყალბაში, მეწვრიმალეთა, ხარაზების, მკერვალთა უფროსები, ბაზაზბაში, დალაქების, მექვაბეების, ოქრომჭედლების, მესანთლეების, კალატოზების, დაბაღების, მღებრების, ქვის მთლელების უფროსები და მისთ. თბილისში, და სხვა ქალაქებშიც, XVII-XVIII სს. ცნობილია შესაბამისი ასნაფები. ცნობილია ისიც, რომ თუ ყველასი არა, მთავარი ასნაფების უსტაბაშები მაინც მეფის მიერ ინიშნებოდნენ და მათი საქმიანობა სამეფო სამსახურად ითვლებოდა; ამ სამსახურისათვის მათ გასამრჯელოც ეძლეოდათ. საამქრო ორგანიზაცია პროფესიული ნიშნით იქმნებოდა და ისევე, როგორც სხვა აღმოსავლურ ქვეყნებში, ჩვენშიც ხელოსნებისა და ვაჭრების გარდა ასნაფებად სხვა ხელობის მიმდევარნიც ერთიანდებოდნენ, მაგალითად, მხატვრები, ექიმები და მრავალი სხვა; თურმე მათხოვრების ასნაფიც კი ყოფილა.³

და ასეთ „ბაშებსა“ და „უფროსებს“ შორის, „მეჭურჭლეთ“, „მხატვრების“, „საზანდრების“ უფროსების შემდეგ (მუხ. 58—61) და „დაბაღების“, „მღებრების“, „ქვის მთლელების“ წინ (მუხ. 63—65) მოთავსებულია „ქურდების უფროსი“. უნებურად იფიქრებს კაცი, აქაც პროფესიული ორგანიზაცია, ბოროტმოქმედთა რაღაც ასნაფი ხომ არ უნდა ვიგულისხმობთ?

2. „ქურდების უფროსი“ ნაეარაუდევია მხოლოდ ქალაქისათვის, თბილისისათვის. იმავე 62-ე მუხლის გაგრძელება აშოაზე, უფრო კი ცალკე, დამატებული მუხლი (ნ. ზემოთ). „ქურდებისა და ავკაცთა დევნას და მათთვის ჯარიმის გადახდევინებას“ ქართლ-კახეთის სხვა ადგილებში ავალებს „ხევისბერებს“, რომლებიც სულ სხვა ნამდვილი მოხელოებითი წესით მოქმედებენ (ხევისბერობაზე ნ. ქვემოთაც, მე-5 პუნქტში, სქ. 9). მაგრამ ქალაქად არის კიდევ ერთი მოხელე, ასასბაში, მოურავის ხელქვეითი, რომელიც უნდა „იტყავდეს... დუქნებთა და მისი, სახლებთა და ქარვასლებთა, ქურდებისა“

³ საქართველოს ისტორია, I, თბ., 1958, 370. III. А. Месхиа. Города и городской строй феодальной Грузии XVIII в., Тб., 1959, 326—327, 336—338.

გან, და მეჩხუბართ კაცთაც ეს შეიპყრობდეს, და თვისსა მოურავსა ესე ცხადუყოფდეს მის ქალაქისა ესევეთართა საქმეთა...“ (მუხ. 37). ცხადია, აქ საუბარია იმაზე, რაც 62-ე მუხლში „ქურდების უფროსის“ მოქმედების გარეშეა დატოვებული: „თუ იბოვნეს (ასასაშმა. — ავტ.), გარდასდება იმ ქურდსა, ვითარც წესია“, ე. ი. მრავალკეცად, ჩვეულებრივ შეიძლეულად, რაც ქურდობისათვის ძირითად სანქციას წარმოადგენდა. „ქურდების უფროსს“ კი უნდა ემოქმედა მხოლოდ მაშინ, „თუ ვერ იბოვნეს“ — და როცა მას დაზარალებულნი „შეეხვეწებოდნენ“.

3. საეკლესიო ცნობას ჩვენს საკითხისათვის გვაწვდის 1725 წ. უსახელო სპარსული ძეგლი, ჩანს, „სახელმწიფო აპარატის ერთ-ერთი მოხელის“ შედგენილი „თაზქირათ ალ-მულუქი“ — „ხელმწიფეთა სამახსოვრო“, რომელიც სხვას შორის „ისფაჰანის მოხელე — ხელისუფალთა უფლება-მოვალეობათ“ — აც ავიწერს. „ასასი, — იუწყება ეს ძეგლი, — რომელსაც მისი საქმიანობის მიხედვით, „მირშაბს“ უწოდებენ, ტარულას (იმავე ქართული მოურავის. — ავტ.) ხელქვეითია, ისიც (ტარულასავით. — ავტ.) რაზმთან ერთად, რომელიც მასთანაა, ღამის განმავლობაში გუშავობს. ქურდობა, რომელიც იმ უბნებში მოხდება, [მან] დილით ტარულას უნდა მოახსენოს. იმ შემთხვევაში თუ ქურდობა მოხდება და [მოპარულ] საქონელს მირშაბი აღმოაჩენს, იგი თავისთვის იტოვებს საქონლის 2/6 ნაწილს (33%-ს. — ავტ.), რომელიც ადათის მიხედვით მის გასამრჯელოს წარმოადგენს. საქონლის დანარჩენი ნაწილი კი... მან, დივანბეგისა (უფროსი მოსამართლის, — ავტ.) და ტარულას ნებართვით, პატრონს უნდა დაუბრუნოს. თუ [ასასი] ქურდს ვერ შეიპყრობს... მოპარულს საქონლის ღირებულება იგი საკუთარი სახსრებით ან გაიღებს“⁴.

ერანის ადმინისტრაციული წყობა და პრაქტიკა იოანე ბატონიშვილს, რა თქმა უნდა, კარგად ეცოდინებოდა. საფიქრებელია, სპარსული „ასასობის“ ელემენტები მას რამდენადმე მხედველობაშიც ჰქონდა, როცა იგი „ქურდების უფროსის“ და „ასასის“ თანამდებობებს აყალიბებდა.

4. „ქურდების უფროსობის“ კერძოსამართლებრივი კონსტრუქციის საფუძვლად იოანე ბატონიშვილი, ეტყობა, პოვნის ინსტიტუტს გულისხმობდა. დაზარალებულის გადასახდელს იგი ნაპარევის 5%-ად განსაზღვრავს და „საპოვნელს“ უწოდებს. „მსგავსიერი (ე. ი. შესაფერისი. — ავტ.) საპოვნელა“ („საპოვნელა“), თანაც ნამეკობრევის, ნაძარცვ-ნაქურდალის პოვნისათვისაც, ცნობილია აღბულას სამართალში, ოღონდ მპოვნელი თვითონ „მეკობრევე“ არ უნდა ყოფილიყო (მუხ. 92)⁵.

5. როცა „ქურდობის უფროსზე“ ვმსჯელობთ, არ შეიძლება არ გავისხენოთ ძველთაგან ცნობილი მოხელე, რომელსაც „მპარავთ მეძებელი“ („მეძიებელი“, „მეძებარი“), „მეკობრის მძებელი“, მოგვიანებით აგრეთვე „ქურ-

⁴ კარლო კუცია, „თაზქირათ ალ-მულუქი“ ცნობები საქართველოს შესახებ, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, III, თბ., 1971, 263, 269, 270, 271. წერილის ავტორი განმარტავს „მირშაბი“ „ღამის მეფეს“ ნიშნავსო (შენიშვნა 23). საქართველოში ასასობისა და ასასაშუმობის თაობაზე, იხ. III. А. Месхиа, დასახ. თხზ. 254—255, 297.

⁵ ქართული სამართლის ძეგლები, I, „ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული... გამოსცა... პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1963 (შემდგომ ამ სერიის გამოცემებში შემოკლებით „ქს“-ად აღინიშნება).

დის მძებნელი“ ერქვა. საგანგებო რეპრესიის სამძებრო-სასამართლო ორგანო- „სამართალი სამპარავთ-მეძებლოა“ შემოღებული უნდა იყოს თუ უფრო ადრე არა, გიორგი III მეფობაში მაინც (XIII ს.). „მეკობრის...“ თუ „ქურდის მძებნელობის“ ანალოგიად იონან ბატონიშვილის „ხევისბერობა“ მოჩანს. „ქურდის მძებნელს“ სახელმწიფო მოხელეობის ცხადი ნიშნები ახასიათებს. XVI ს. ცნობით, და ასევე იქნებოდა, უეჭველია, იმთავითვე, იგი ინიშნებოდა მეფის მიერ ფეოდალთა წრიდან; მეფევე განსაზღვრავდა მის უფლება-მოვალეობას და სამოქმედო არეს; იგი მაშინდელი წესისამებრ იღებდა გასამრჯელოს ეგრეთ წოდებული სარგოს სახით (ქურდობის ჯარიმის ნაწილს). ახლა მასზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, „მეკობრის“... თუ „ქურდის მძებნელობაზე“ არსებობს ლიტერატურა⁶ და ეს საყურადღებო დანაწესები კვლავაც გამოსაკვლევი.

ჩვენს საგანთან შეიძლება კავშირი ჰქონდეს ძველი ისტორიოგრაფიის ერთ საგულისხმო ცნობასაც. თამარის დროსო, წერს ლაშა გიორგის მემბტიანე, „საყდართა და მონასტერთა დალუწვა ვერცხვ იკადრებდა. ქარავანსა ვერცხვს ძარცვდა ამირი და იმირი ...ერთიცა ქითამი არსად მოიკვლიდა: მპარავი, ავის-მოქმედი აღარ იყო. თუნაპარევი ვინმე პოვოს კარსა ზედა მიიღოს და დროშათა ქუეშე დაღვიოს...“-ო⁷. აქ, უნდა ვიფიქროთ, მხედველობაშია სამეფო კარი და დროშა რომელიც, შესაძლოა, სწორედ „სამპარავთ-მეძებლო“, დაწესებულებასთან.

ახლა ვნახოთ უფრო შორეული ამბები რომლებიც ერთგვარად შექსა პდენს „ქურდების უფროსობას“, ხოლო ზოგჯერ საოცრად მსგავს მოვლე-

⁶ ივ. ჯ. ა. ვ. ა. ხ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., ქართული სამართლის ისტორია, II², ტფ., 1929, 480—483 ივ. ს. უ. რ. ვ. ლ. ა. ძ. ე. საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისათვის, I, ქართლის სახელმწიფოებრივი წყობილება გვიანფეოდალურ პერიოდში, თბ. 1952, 339—345; მ. ი. ს. ი. ვ. ქართული სამართლის ისტორიის მნიშვნელოვანი ძველი (გიორგი III 1170 წლის სიგელი) „საქ. სსრ მეცნ. აკად. სპეც. მეცნ. განბის მოამბე“, 1960, 1; მ. ი. ს. ი. ვ. ქართული სამართლის ისტორიის მნიშვნელოვანი ძველი (გიორგი III 1170 წლის სიგელი), „მოდენე“, ფილოს., ფსიქ., ეკონომ. და სამართლის სერია, 1972, 2. ერთი რამ აქვე უნდა აღინიშნოს. სახელწოდება „ხევისბერი“, თუ გავითვალისწინებთ, როგორ გვიხასიათებს ამ მოხელის თანამდებობას იონან ბატონიშვილი, მოულოდნელია. ამ ღირსებით აღჭურვილი პირი ცნობილია ხევის (თემის) თავაკადი, მის საერო და საეკლტო ხელმძღვანელად. ხევის—ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის უფროსი, ადგილობრივი მმართველობის მოხელე კი „ხევისუფლად“, „ხევისთავად“ იწოდებოდა. XVI—XVIII სს „ხევისთავობა“ „მეკობრის...“ თუ „ქურდის მძებნელის“ მსგავს, მის შემკვლელ თუ ერთამეორ თანამდებობასავეთ ვეველინება, თანაც არა მარტო სახელმწიფო, არამედ საეკლესიო სამოხელეო პარატყვიც. იმას რომ „მპარავთ-მძებნელობის“ შინაგანსით „ხევისთავები“ უკვე XVI ს. ყოფილან, და რომ ასეთი მოხელე ეკლესიასაც ჰყოლია ხოლმე, საბუთები გვიდასტურებს—ქსტ. II. საერო საკანონმდებლო ძველები (X—XIX სს.), 1965, საბ. 56, III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძველები (XI—XIX სს.), 1970, საბ. 347, IV. სასამართლო განჩინებანი (XVI—XVIII სს.), 1972, საბ. 10.

⁷ ქართლის ცხოვრება... ს. ყ. ა. უ. ხ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი. ს. (გამოცემა), I, თბ., 1955, 369. „ებრაული ხალხური თქმულებებით იერუსალიმში ყოფილა ძველად „ქვა დაკარგულთა“ და ჩვეულების თანახმად დაწკარვის მპოუნელს თითომ აქვასთან უხდა მიეტანა, რომ პატრონს ეცნო იგი და გამოეთხოვა. Джон Марко А л л е г р и, Сокровища медного свитка, Изд. «Наука», Главн-редакция восточной литературы, М., 1967, 88. ქვის თაობაზე შუა ქალაქში, საჯარო ადგილას, სადაც ვარიეტებზე იღებოდა, ნ. აგრეთვე ძე. წ. V საუკუნის ბერძნული სამართლის ძველში: ლ. ი. ო. ს. ე. ლ. ი. ა. ნ. ი., გორტინის კანონები, შესავალი, ტექსტი, თარგმანი კომენტარებითა და ლექსიკონით, თბ., 1966, გვ. 39—40, ხეცტ. X და XI.

ნებასაც წარმოვედგენს. საქმე ის არის, რომ ძველად ბევრ ქვეყანაში არსებული ასე თუ ისე დანაშაულებრივად მიჩნეული ხელობების მიმდევართა ორგანიზაციები — ასნაფები თუ კასტები და ტომებიც კი. და მათ, რა თქმა უნდა, თავ-თავიანთი მოთავეებიც ჰყავდათ.

1. ბერძენი ისტორიკოსი დიოდორე სიცილიელი (I ს. ძვ. წ.) მოგვითხრობს რომ ძველ ეგვიპტეში ქალაქის ყოველი მცხოვრები აღირიცხებოდა და საამისო ნუსხაში საარსებო წყაროც იწერებოდა. ეს ქურდებსაც ეხებოდა და არსებობდა ქურდების კასტაც კი, რომელსაც თავისი უფროსი თუ მამასახლისი ჰყოლია. ვისაც ქურდობა ხელობად სწავდა, მასთან უნდა აღნუსხულიყო და ნაქურდალი მისთვის ჩაებარებინა ხოლმე. დაზარალებული მიმართავდა ქურდების უფროსს, წარუდგენდა წანაღები ნივთების ნუსხას და განუცხადებდა დღესა და საათს, როდესაც ისინი წარსტაცეს. მას ნაქურდალის მეოთხედი, ე. ი. 25%, უნდა გადაეხადა და თავისი ქონება დაუბრუნდებოდა. ეს გადასახადი ქურდების, ასე ვთქვათ, ასნაფის შემოსავალი იყო. ქურდების კასტის წევრებს სახელმწიფო არას ერჩოდა, ხოლო თუ სხვა ვინმე იქურდებდა, ის კი, მართალია არცთუ ძალიან მკაცრად, მაგრამ დაისჯებოდა, — ნაქურდალი ორმაგ-სამმაგად უნდა გადაეხადა⁸. ეგვიპტურ პანთეონში ბოროტების ლეთაება სეტი „ქურდობის მეუფედ, ძარცვს განმამტკიცებლადაც“ მიაჩნდათ⁹. ბერძენივე ისტორიკოსის ჰეროდოტეს (V ს. ძვ. წ.) მოთხრობით, ფარაონის ტახტის მიმტაცებელი იახმოსი (569—525 ძვ. წ.) გამეფებამდე თვითონაც ქურდი ყოფილა¹⁰.

ის, რომ „ეგვიპტეში ქურდის ხელობა შეწყნარებული იყო სახელმწიფოს მიერ“ მოხსენიებული იყო, მართალია შუალობითი წყაროს დამოწმებით, XIX ს. ქართველ ავტორთაგანაც. ქურდობა დაშვებული იყო სპარტაშიც¹¹.

⁸ Диодора Сицилийского историческая библиотека, Перевод с греческого, I, СПб., 1774, 80. Георг Эберс, Уарда, Роман из жизни древнего Египта... Ответств. ред. акад. В. В. Струве, Москва, 1965, 285 и 473 (შენიშვნა, რომელშიც გ. ებერსი, თვითონაც ეგვიპტოლოგი, დიოდორესვე იმეორებს). Д. Г. Редер, Законодательство в Древнем Египте—«Культура Древнего Египта», I, 1976, 284, დ. რედერივალნიშნავს, რომ ძველი სამყაროს სხვა ქვეყნებში ქურდობა ბევრად სასტიკად იდგენებოდა; მაგ., ბაბილონის მეფის ნამურაბის კანონებით (XVIII ს. ძვ. წ.) ქმედობის მავალად იცნობებელ ვარემოებათა კვალობაზე ქურდი, თუ სიკვდილით არა, 10—30-ჯერად გადახდებიან მათი ისჯებოდა (მუხ. 6, 8, 256)—Законы Вавилонии, Ассирии и Хетского царства Перевод и коммент. под ред. И. М. Дьяконова—«Вестник древней истории», 3 (40), Москва, 1952, 225—261.

⁹ И. Л. Снигирев и Ю. П. Францов, Древний Египет. Исторический очерк, 1938, 294. ასევე ბერძენული ლეთაება ჰერმესი „დახლოვებულ ქურდადაც“ ითვლებოდა და სახვითს ხელოვნებაში მას ზოგჯერ ქურდად წარმოადგენდნენ. (Больш. Энцикл... Изд. Библиогр. Ин-т (Мейер) в Лейпциге и Вене, Книгоиздательское т-во «Просвещение» в С.-Петербурге, 6, С.-Петербург., 1903, Гермес; მითოლოგიური ლექსიკონი, შეადგინა ნოდარ გაფრინდაშვილმა, თბ., 1972, ჰერმესი.

¹⁰ Д. Г. Редер, დასახ. თხზ., 284.

¹¹ И. С. Джабадари, Смертная казнь в связи с правом наказания, СПб., 1895, 81—82. ავტორი უთითებს ჩ. ლომბროსს თხზულების ფრანგულ თარგმანს. რუსულად ეს ნაწარმოები—„L'uomo delinquente in rapporto alla antropologia, alla giurisprudenza ed alla discipline carcerarie“ გამოცემულია სახელწოდებით «Новейшие успехи науки о преступнике». (СПб, 1892). История древней Греции, Изд. 2-е под ред. В. И. Адиева, М., 1972, 117—119.

2. მპარაობის ერთგვარი სწორედ რომ ლეგალიზაციისა რა ვთქვათ და სხვაფრივ კი ქურდების, ჯიბვირების, მეძავეებისა და მისთანათა გაერთიანებები სახალიფოს დროიდან ერთობ ცნობილია აღმოსავლეთში. კერძოდ, ქურდების ასნაფი დადასტურებულია ოსმალეთის იმპერიაში და მის უფროსს „კაპია“ სწოდება; ზოგი ცნობით, ქურდების ასნაფი გადასახადს უხდიდა სახელმწიფო მოხელეებს. შუა საუკუნეების ბალდაღში არსებობდა ამხანაგობები, ასნაფები თუ სამოეები, ყველა ხელობის მიხედვით. და მათ სათავეში „უხუტეცები“ (Genossenschaftsälteren) ედგნენ. ყოფილა თურმე შემთხვევა, როცა ბალდაღში არეულობის დროს ქურდების ასნაფს ქალაქი ხელში ჩაუვდია და მოკლე ხნით თავისი რაღაც მმართველობაც კი შემოუღია; ასნაფის წინამძღოლნი ცხენით ქუჩებს უვლიდნენ და ბრბოს იმხრობდნენ; ქალაქის ნაცვალს ისღა უღონია, რომ თავისი ძმისწული, ასნაფის წევრად გადაცემული, მათ წრეში სანდო პირად შეუჩენია¹².

3. „...რივევდას ... თანახმად ... ინდუსები დაყოფილი არიან ძირითადად ოთხ კლასად თუ „ფარად“ («варна»-ად): ბრაჰმანებად, ქშატრიებად, ვაიშიებად და შუდრებად («брахманы, кшатри, вайшии и шудра»); ამ კასტების გარეშე რჩებიან „შეუხებელნი“. სინამდვილეში ამ ძირითადმა დაყოფამ გამოიწვია უფრო რთული რეჟიმის დაწესება 2000-დან 3000-მდე კასტის („ჯატის“-джати) თუ ქვეკასტის არსებობით... ტრადიციით არსებობს მჭიდრო კავშირი კასტასა და ხელობას შორის“¹³. საზოგადოების ასეთი დაყოფის ვითარებაში ინდოეთის ზოგ „ტომს“ „ინგლისის ეთნოგრაფიული ლიტერატურა ეგრეთ წოდებულ „პროფესიონალ ბოროტმოქმედთა ტომებს“ აკუთვნებს. ფეოდალიზმის ხანაში, წოდებრივ-კასტური წყობილების ბატონობის პირობებში, ინდური კასტების სისტემაში წარმოიქმნა ქურდული კასტებიც, რომელთაც ინდუიზმი წოდებრივ-კასტური იერარქიის უდაბლეს ხარისხზე მყოფად განიხილავდა. ინდოეთის კოლონიური დაპყრობის შემდეგ ინგლისელებმა თანდათან იწყეს ზოგი ასეთი ჯგუფის დასახლება საგანგებო რეზერვაციებში“¹⁴. ბოროტმოქმედთა, კერძოდ ქურდ-ავაზაკების, ამგვარი კასტების არსებობა ინდოეთში აისახა როგორც სამართლებრივს ლიტერატურაში, ისე სიტყვაკაზმულ მწერლობაშიც; იხსენიება ზოგი ასეთი კასტის სახელწოდება («Jaska Khail», «крим», «санхси») და მფარველი ღვთაებაც («Багири-Махалакшми»); აღწერილია ნიშანდობლივი ამბები, მაგალითად: მამის მიერ ახალგაჩენილი ვაჟის გაძვრენა სახლის კედლის საგანგებოდ

¹² ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ის ტორიიდან (ფეოდალური ხანა), ვ. ნ. გ ა ბ ა შ ვ ი ლ ის რედაქციით, თბ., 1957, HAR. G i b b and Harol d B o w e n, Islamic Society and the West, I, 1959, 977. H. T h r o n i n g, Beiträge zur Kenntnis des islamischen Verein wessens auf Grund von Bast Madad et-Tanf ig—Türkische Bibliothek, XVI, Berlin, 1913, 211. Kuetergeschichte des Orients unter den Chalifen, von Alfred K r e m e r II, Wien, 1877, 187, 188.

¹³ Рене Д а в и д, Основные правовые системы современности (Сравнительное право), перевод с французского докт. юрид. наук М. А. Крутоголова и канд. юрид. наук В. А. Туманова, Москва, 1967, 417—418.

¹⁴ Джим К о р б е т т, Моя Индия, Перевод с англ., под ред. и с предисл. Г. Г. К о т о в с к о г о, АН СССР, Инст. народов Азии, М., 1961, 6, 90. Мохиндер Сингх, Угнетенные касты Индии, Сокращ. перевод с англ. О. Л. Орестова. Пред. и общ. ред. А. А. Пронина, М., 1953, XVII.

8. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1981, № 1

საამისო ხვრელში; და თან დალოცვა—„იყავ ქურდი“-ო; ბავშვების ვარჯიშობა-დახელოვნება ქურდობაში მოხუცის მიერ; ასეთი ანეკდოტც კი, ვითომ ორი მეგობარი, შეძლებული სოვდაგარები, თავისი კასტის წესის შესანახად, წელიწადში ერთხელ ერთმანეთს მოსაჩვენებლად რასმე ჰპარავდნენ, ხოლო მერმე უკანვე უბრუნებდნენ¹⁵.

იოანე ბატონიშვილს ინდოეთის ამბები, წერილობითს ცნობებს რომც შეევეშათ, შეიძლებოდა გადმოცემით მაინც, სხვა არა იყოს რა, თავისი პაპის, ინდოეთში ერანის ლაშქრობის მონაწილის ერეკლე II მონათხრობითაც სცოდნოდა.

ამრიგად, განზრახვა „ქურდების უფროსობის შემოღებისა მოხელობითი სახით ეგოდენ უჩვეულოდ აღარ უნდა გვეჩვენებოდეს.

ეს ნაფიცი მოხელე შეიძლებოდა ქურდების რაღაც ასნაფის უფროს-უსტაბაში, თუ ნაუფროსალ-ნაუსტაბაშარი, ყოფილიყო, ხოლო ახლა ექვსრა ბორჯომშიმედლა შორის თავისი კავშირები და გავლენა სახელმწიფო სამსახურში გამოეყენებინა; ანდა შეიძლებოდა იგი ჩვეულებრივი წესით სამოხელეო წრიდანვე „სარწმუნო კაცად“ შერჩეულიყო და თანამდებობა ქურდების ასნაფთან ურთიერთობის დამყარებით, მისი ნდობის მოპოვებითა და მასთან, ასე ვთქვათ, თანამშრომლობით აღესრულებინა. ასე იქნებოდა თუ ისე, იოანე ბატონიშვილის ამგვარ ხერხს სისხლისსამართლებრივს პოლიტიკაში ვერც ყოვლად უცხოვდ და ვერც მთლად შეუწყნარებლად თითქოს ვერ გამოვაცხადებთ, მეტადრე თუ შემდეგ გარემოებებსაც გავითვალისწინებთ.

ა. ამ ხანის საქართველოში სახელმწიფო ხელისუფლებას სიმტკიცე და ძლიერება აკლდა, ე. ი. აკლდა თვისებები, რომელთა გარეშეც დანაშაულობის თანამიმდევრული და დაუთმობელი დევნა ადვილი არ იყო.

ბ. ამავე დროს XVIII ს. მეორე ნახევარში „კლასობრივი ბრძოლის გამწვავება“, ფეოდალური დამოკიდებულების თანდათან შეზღუდვა და... შლის პროცესი“ ხელს უწყობდა „გლეხთა დიდი ნაწილის გალატაკებას“; გაძლიერდა გლეხობის ლტოლვა ქალაქად, თანაც ისეთი გლეხებისაც, რომელთაც არც რამე ხელობა იცოდნენ და არც ალებ-მიცემობისათვის საჭირო სახსარი გააჩნდათ. ამას კი უნდა მოჰყოლოდა დეკლასირებული ფენის ზრდა ქალაქის მოსახლეობაში, ფენისა, რომელსაც ჯერ კიდევ ძველადვე „გლახაკები“ ეწოდებოდა¹⁶. ამგვარს ვითარებაში ქურდობა, ერთობ „აკვატობა“, რომლადაც, შესაძლოა, სხვა ქონებრივი დანაშაულიც უნდა იგულისხმებოდეს, ცხადია მომრავლებული იქნებოდა და საგანგებო საზრუნავადაც გახდებოდა. ეს საზრუნავი, რა თქმა უნდა, ერთბაშად არ გაჩენილა. ნიშანდობლივია, რომ

¹⁵ Журнал Сингх, Поминальный огонь, Повесть, Перевод с пенджаского И. Кудрявцевой и И. Рабиновича, жур. «Иностранная литература», 1974, 12, 14, И. С. Джабадары, დასახ. თხზ., 81; Альфред Шклярский, Томек ищет снежного человека, Изд. «Slask» Катовице, 1975 (ред. русск. изд. Арцимович В. Э.), 17, 136, 141, 159.

¹⁶ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბ. 1973, 555; III. А. Месхиа, დასახ. თხზ., 145—146. რ. მეტრეველი. დეკლასირებული ელემენტები შუა საუკუნეების საქართველოში (V—XII სს.), თბ., 1976.

ვახტანგ VI ქურდობა სხვა დანაშაულთაგან სრულიად განაცალკევა და თავისი „სამართლის“ სისტემის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ „კარადაც“ კი წარმოადგინა.

ამ მიზეზებით თუ იყო, რომ იოანე ბატონიშვილს ქურდობასთან საბრძოლველ ტრადიციულ ორგანოთა („ხევისბერი“ — „ხევისთაი“, „ასასბაში“) გარდა დამხმარე ხერხად, თანაც სწორედ ქალაქისათვის, „ქურდობის უფროსობა“ დასჭირვებია.

Г. Н. НАДАРЕИШВИЛИ, Д. Л. ПУРЦЕЛАДЗЕ

ОБ ОДНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ ЦАРЕВИЧА ИОАННА

Резюме

«Законоположения» или «Предложения» государственных реформ, разработанные царевичем Иоанном на исходе XVIII в., предусматривали в части управленческого аппарата ряд должностей, совмещающих в себе элементы цехового старшины и административного органа. Среди них особенно обращает на себя внимание должность «начальника воров», предполагавшаяся только в Тбилиси в помощь государственным органам по преследованию воровства. Используя связь с преступным миром, «начальник воров» должен был находить краденое и возвращать его потерпевшим со взысканием с них известной платы в пользу воров. Эта на первый взгляд как-будто противоречивая в своей сущности должность не столь беспрецедентна. Известно, что в соответствии с профессиональным началом цеховой организации на Ближнем Востоке, например, в Багдаде существовали и объединения лиц, занимавшихся непропорциональной деятельностью; в частности, в Тбилиси имелся, оказывается, даже цех нищих. На низших ступенях кастового строя в Индии отмечается наличие беднейших племен-каст, промышленящихся в основном преступлениями, главным образом, имущественными. Должность «начальника воров» имеет известное сходство с исфаханским ночным стражем «миршаомм» и почти полностью повторяет старшину касты воров в Древнем Египте. Наконец, в эпоху всегрузинской феодальной монархии, согласно летописным сообщениям, существовал порядок, в силу которого «нашедший» краденое должен был принести его «ко двору» и положить «у знамени»; это сообщение, возможно, имеет в виду истари известный специальный орган — «вороразыскательный суд». Положение Грузии к концу XVIII в., сложная внешне- и внутривосточная обстановка, разложение феодально-крепостнических отношений, обострение классовых борьбы, немалый слой деклассированных элементов в населении Тбилиси и притом слабость государственной власти — все это в известной мере объясняет, почему царевичу Иоанну понадобилось обратиться к экстраординарному институту «начальника воров».

წარმოდგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სამართლის სექტორმა

სახალი წიგნები:

- ა. გუნი ა, აღწარმოების თეორიის საკითხები ვ. ი. ლენინის ნაშრომში „კაპიტალიზმის განვითარება რუსეთში“, თბ., „მეცნიერება“, 1980;
- ა. ჯიბუტი, აგრარულ-სამრეწველო ინტეგრაციის განვითარება, თბ., „მეცნიერება“, 1980; საბჭოთა საქართველო (მოკლე ისტორიულ-ეკონომიკური ნარკვევი) 1921—1981, თბ., „მეცნიერება“, 1981;
- ა. თეთრსული, სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისა და შრომის ბალანსის საკითხები საქართველოს სსრ რესპუბლიკაში, თბ., „მეცნიერება“, 1980;
- შ. მელაძე, სოფლად წარმოებით ურთიერთობათა სრულყოფის გზები. თბ., „მეცნიერება“, 1980;
- ხ. დარისკანაშვილი, წმინდა შემოსავლის როლი სკკ XXV ურბოლის გადაწყვეტილებათა განხორციელებაში, თბ., „მეცნიერება“, 1981;
- ვ. მაყაშვილი და სხვ., დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ, თბ., „მეცნიერება“, 1980; სოციოლოგიისა და დემოგრაფიის პრობლემები. თბ., „მეცნიერება“, 1980, ნაწ. 1;
- Д. Г. Хецуриани, Значение моральных норм в советском гражданском праве, Тб., «Мецниереба», 1980;
Законы Вахтанга VI (памятники грузинского права, I), Тб., «Мецниереба», 1980;

ფასი 70 კპ.

ბ. 168/138

Индекс 76 196

